ΕΤΟΣ ΝΑ'. ΤΕΥΧΟΣ 606 — 607 ια' — ιβ'

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΑΚΑΔ. ΕΤΟΥΣ 1967 - 1968

ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν Θρησκευτικὸν περιοδικόν. Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	1968

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

— *Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Λεωνίδου.* Ποιμαντορική ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Χριστουγέννων. σελ. 451.

— Σεμινάριον θεολόγων Θεσσαλονίκης.

— *Σάββα Ἀγουρίδου,* Καθηγητοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης. Τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. σελ. 455.

— *Δαμιανοῦ Δόϊκου,* Ὑφηγητοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. σελ. 460.

— *Ἰωάν. Δ. Καραβιδοπούλου Δ.Θ.* Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. σελ. 475.

— *Ἀρχιμ. Συμεὼν Κραγιοπούλου.* Ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία. σελ. 495.

— *Ἀρχιμ. Στυλιανοῦ Χαρκιανάκι Δ.Θ.* Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων. Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἀλάθητον αὐτῆς. σελ. 510.

— *Προδρόμου Ἀκανθοπούλου. Π.Θ. καὶ Νομ.* Τινὰ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας καὶ τοὺς ἐπισήμους ἑρμηνευτὰς αὐτῶν. σελ. 527.

— *Κ)τίνου Παπουλίδη* Αἱ περὶ Ἐκκλησίας γνῶμαι Ρώσων θεολόγων τοῦ 19ου αἰῶνος. σελ. 547.

— *Νικ. Ματσούκα Δ.Θ.* Ἔννοια καὶ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς συγχρόνους οἰκουμενικὰς ζυμώσεις. σελ. 564.

— Περιεχόμενα τοῦ 51ου (ΝΑ΄) ἔτους 1968. σελ. 577.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: "ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ"
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1968 τ. 606 - 607 ια΄. - ιβ΄.

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

**Τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης
ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Χριστουγέννων**

ΛΕΩΝΙΔΑΣ
Ἐλέῳ Θεοῦ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης

Πρὸς

τὸν εὐλαβέστατον κλῆρον καὶ τὸν εὐσεβῆ λαὸν
τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης.

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἡ ἄπειρος ἀγαθότης τοῦ ἐνανθρωπήσαντος διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν Θεοῦ μᾶς ὡδήγησε καὶ πάλιν εἰς τὰς πανσέπτους ταύτας ἡμέρας, διὰ νὰ λαμπρύνωμεν τὸ ἐν ἡμῖν καὶ τὸ περὶ ἡμᾶς σκότος διὰ τοῦ θείου φωτός, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν Θεοδόχον Φάτνην, διὰ νὰ ἀκούσωμεν τὸν θεσπέσιον ὕμνον τῶν ἀγγέλων καὶ τὸ λυτρωτικὸν μήνυμά του:

«Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη».

Μήνυμα εἰρήνης εἶναι τῆς φάτνης τὸ μήνυμα. Βαθεῖα καὶ ἀνύστακτος προσδοκία τοῦ ἀνθρώπου καὶ προαιώνιος βουλὴ τοῦ ἀναλλοιώτου Θεοῦ εἶναι ἡ εἰρήνη. Καὶ ἰδού, ὅτι διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν ἡ ἀδιάψευστος φωνὴ τοῦ Θεοῦ μᾶς ὑπόσχεται «ἐπὶ γῆς εἰρήνην».

Μὲ πόσην ὅμως θλῖψιν αἱ εὐσεβεῖς ψυχαὶ ὅλων τῶν ἐποχῶν ἔ-

βλεπον καὶ βλέπουν, νὰ μὴ πραγματοποιῆται ἐπὶ γῆς ἡ εἰρήνη! Καὶ διὰ τοῦτο ἀδιάκοποι ἦσαν πάντοτε οἱ στεναγμοὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ Πατέρων· ἀστείρευτοι «αἱ ροαὶ τῶν δακρύων» των, διὰ τῶν ὁποίων «τῆς ἐρήμου τὸ ἄγονον ἐγεώργησαν»· ἀκατάπαυστος ἡ κραυγὴ καὶ ἡ δέησίς των: «Φώτισόν μου τὸ σκότος· φώτισόν μου τὸ σκότος!» «Τὴν σὴν εἰρήνην δὸς ἡμῖν, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ». Καὶ σήμερον εἰς τὴν κοινωνίαν μας, παρὰ τὴν φαινομενικὴν εὐεξίαν τῶν ὀλίγων, σοβεῖ διαρκῶς τὸ ἄγχος καὶ ἡ ὀδύνη τῶν πολλῶν. Πόλεμοι καὶ ἀκοαὶ πολέμων καὶ ὁμαδικαὶ διχοστασίαι, πατροκτονίαι, ἀδελφοκτονίαι, παιδοκτονίαι καὶ τὰ ὅμοια χαρακτηρίζουν τὴν παγκόσμιον κατάστασιν μετὰ εἴκοσιν ὁλοκλήρους αἰῶνας χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ἐμπειρίας. Πρὸ δὲ τῆς ἀντινομίας ταύτης δὲν χλευάζουν τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας μόνον οἱ ἄθεοι. Δὲν ἀδημονοῦν μόνον οἱ ὀλιγόπιστοι, ἀλλὰ κλονίζονται καὶ σκανδαλίζονται καὶ οἱ εὐλαβέστεροι τῶν πιστῶν. Χρέος μας εἶναι διὰ τοῦτο, νὰ ὁμιλήσωμεν σήμερον διὰ τὸ θέμα τῆς εἰρήνης καὶ νὰ ἐπισημάνωμεν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους μένει αὕτη ἀκόμη μία ἀπραγματοποίητος νοσταλγία.

Πρέπει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονίσωμεν, ἀδελφοί μου, ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνήθως οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν εἰρήνην. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων θεωροῦν εἰρήνην τὴν ἀπουσίαν τοῦ πολέμου. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ μεγάλη πλάνη. Διότι ἡμεῖς γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, μεταδίδων τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς μαθητάς του, ὑπεγράμμισεν ὅλως ἰδιαιτέρως: «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν» (Ἰωάν. ιδ΄ 27). Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. Εἰρήνη ὑπὸ τὴν τριπλῆν αὐτῆς ἔννοιαν: εἰρήνη μετὰ τοῦ Θεοῦ· εἰρήνη μετὰ τοῦ συνανθρώπου· εἰρήνη μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Διότι εἰρήνη ὡς δωρεὰ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι ἐν φάτνῃ Ἰησοῦ Χριστῷ σημαίνει κοινωνίαν ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Σημαίνει κατάπαυσιν τοῦ πολέμου πρὸς τὰς ρίζας τῆς ὑπάρξεώς μας, ἀναγνώρισιν τῶν ὁρίων τοῦ εἶναι μας καὶ πραγματοποίησιν τῆς ἀληθοῦς φύσεώς μας. Ὁ Ἐμμανουὴλ ἐν μέσῳ ἡμῶν σημαίνει τὴν δυνατότητα νὰ εἴμεθα πράγματι αὐτό, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθημεν. Ὄχι ἀνταγωνισταὶ τοῦ Θεοῦ, φανταστικοὶ τιτάνες, ἀνεξάρτητοι βασιλεῖς ἑνὸς χιμαιρικοῦ βασιλείου, ἀλλὰ τέκνα Θεοῦ, πιστοὶ τηρηταὶ τοῦ νόμου καὶ τοῦ θελήματός Του, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεώς μας. Αὐτὸ εἶναι ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐνανθρωπήσαντι Χριστῷ. Χωρὶς αὐτὴν τὴν εἰρήνην ἡ κοινωνία μετὰ τῶν συνανθρώπων μας καὶ ἡ συμ-

φιλίωσις πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν μας θὰ παραμένουν πάντοτε ἀνεκπλήρωτοι ἐπιθυμίαι. Διότι, ὅταν πολεμῇ κανεὶς τὸν Θεόν, τὸν πολεμεῖ εἰς τὸ πρόσωπον τῆς εἰκόνος Του, τοῦ πλησίον· πολεμεῖ τὸν ἴδιον τὸν ἀληθῆ ἑαυτόν του, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι δηλ. ὀνομάζομεν ἐν ἡμῖν πρόσωπον.

Εἶναι δὲ γεγονός, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον ἐσεσηλώθη περισσότερον παρὰ ποτὲ εἰς τὴν ἐποχήν μας. Διότι ὁμιλοῦμεν βεβαίως σήμερον περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου περισσότερον παρὰ ποτέ, ὁμιλοῦμεν ὅμως ἀπροσώπως καὶ ἀνωνύμως. Προβλέπομεν τὰς διαφόρους πρὸς ἀλλήλους σχέσεις μας, ἀλλὰ ἐπαύσαμεν νὰ βλέπωμεν τοὺς ἄλλους ὡς πρόσωπα παλλόμενα, ἰσότιμα, μοναδικά, ἀνεπανάληπτα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κίνδυνος ἑνὸς νέου ὁλοκαυτώματος, πυρηνικοῦ ὁλοκαυτώματος, ἀπειλεῖ συνεχῶς τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ ἡ προσδοκία τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν εἰρήνην, ὅσον οἱ κίνδυνοι γίνονται μεγαλύτεροι, τόσον καὶ αὐτὴ μεγαλώνει.

Διατὶ λοιπὸν δὲν ἔχομεν εἰρήνην; Ἡ ἀπάντησις ἔρχεται ἀπὸ τὴν Φάτνην τῆς Βηθλεὲμ καὶ εἶναι σαφής. Οἱ ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται τὴν εἰρήνην ἐπὶ ἑνὸς ὁριζοντίου ἐπιπέδου, ὡς καρπὸν τῶν ἰδικῶν των προσπαθειῶν καὶ νομοθεσιῶν, ἀγνοοῦν δὲ παντελῶς τὴν βασικὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ, ἥτις εἶναι ἡ «ἔχθρα πρὸς τὸν Θεόν». Μόνον ἡ ἀποδοχὴ τοῦ μηνύματος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ τῆς ἀγάπης εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς ἀδυνάτου Βρέφους εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς συμφιλιώσῃ μεταξύ μας καὶ νὰ μᾶς ἐναρμονίσῃ μὲ τὸν ἑαυτόν μας. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντιληφθῶμεν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τῶν νόμων τῆς ὑπάρξεώς του καὶ κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ του ὡς τὴν βασικὴν αἰτίαν τῶν πάσης φύσεως πολέμων, οἱ ὁποῖοι καταδυναστεύουν τὴν ἀνθρωπότητα καθ' ὅλην τὴν ἱστορικήν της πορείαν.

Ἀλλὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ὡς «τῆς εἰρήνης ἡμῶν» δὲν ἀποτελεῖ μόνον τὴν ὀρθὴν διάγνωσιν τοῦ κακοῦ καὶ δὲν δεικνύει μόνον τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν θεραπείαν. Εἶναι συγχρόνως ἡ πλέον πραγματικὴ καὶ ζωντανὴ ὑπόσχεσις τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν τελικὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀποστείλας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ «εἰρήνην παρεχόμενον», Αὐτὸς θὰ δώσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἡ ὁποία ἐν τῇ πνευματικῇ της οὐσίᾳ εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ Ἐκκλησία, «τὴν εἰρήνην τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν». Δὲν γνωρίζομεν, εἰς ποίαν σχέσιν εὑρίσκεται ἡ ἐξ οὐρανῶν κατερχομένη εἰρήνη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν μετάνοιαν ἡμῶν καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ

Θεοῦ ὡς Δημιουργοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν, εἶναι, ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν εἰς πᾶσαν προσπάθειαν ἀτομικὴν ἢ συλλογικὴν πρὸς συμφιλίωσιν καὶ καταλλαγὴν ἡμῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἀρραβῶνα καὶ πρόγευσιν τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ· τῆς εἰρήνης, ἡ ὁποία ἦλθεν ἐν Χριστῷ καὶ μένει ἐν ἡμῖν ὡς «χάρις καὶ ἀλήθεια», ὡς καταλλαγὴ καὶ ἁρμονία, πρόκειται δὲ νὰ πληρωθῇ δι᾽ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν θὰ ἔλθῃ τὸ τέλος, τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ ἐπὶ παναθρωπίνου ἐπιπέδου.

Ἐν τῷ ὀνόματι, λοιπὸν τοῦ Θεοῦ τῆς εἰρήνης, σᾶς ἐκλιπαρῶ, ἀδελφοί μου:

Εἰρήνη ἐν ὑμῖν.

Ἐν ὀνόματι τοῦ Νηπίου τῆς φάτνης ἀνατείνω τὰς πατρικάς μου χεῖρας καὶ δέομαι ὑπὲρ πάντων:

Εἰρήνη ἐφ᾽ ὑμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν.

Εἰρήνη πᾶσι.

Μετὰ πατρικῆς ἀγάπης καὶ ἐγκαρδίων εὐχῶν
ἐν Χριστῷ Σωτῆρι ἐνανθρωπήσαντι
† Ὁ Θεσσαλονίκης Λεωνίδας

Χριστούγεννα 1968

ΣΗΜ. — Ἀνεγνώσθη ἐπ᾽ Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Θ. Λειτουργίαν τῶν Χριστουγέννων μετὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον.

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

(ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΑΚΑΔ. ΕΤΟΥΣ 1967 - 68)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ προβαίνομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Γ' σειρᾶς τῶν εἰσηγήσεων πρὸς τὸ Σεμινάριον Θεολόγων Θεσσαλονίκης, τῶν γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1967 - 68. Ὁ Α' τόμος ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεὸς καὶ Ἱστορία κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον Παράδοσιν» ἐξεδόθη τὸ ἔτος 1966. Ὁ Β' τόμος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὀρθόδοξος Πνευματικότης / Χριστιανισμὸς - Μαρξισμὸς» ἐξεδόθη κατὰ τὸ τρέχον ἔτος. Ἡ παραχώρησις ἑνὸς ὁλοκλήρου τεύχους τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης πρὸς δημοσίευσιν τῶν εἰσηγήσεων πρὸς τὸ Σεμινάριόν μας κατὰ τὸ ἔτος 1967 - 68 κατέστησε δυνατὴν τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐκφράζομεν ἐκ μέρους ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Σεμιναρίου θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Παναγιώτατον Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδαν.

Τὸ θέμα τοῦ Γ' τόμου εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία της, ἀπὸ διαφόρων πλευρῶν ἐξεταζομένη. Τοιουτοτρόπως, ὁ ὑφηγητὴς κ. Δαμ. Δόϊκος μᾶς παρουσιάζει τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς πραγματικότητα καὶ προεικονισμόν, ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. Ὁ κ. Ἰωάννης Καραβιδόπουλος ἐξετάζει τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν διαφόρων περὶ αὐτῆς εἰκόνων καὶ χαρακτηρισμῶν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Ὁ πανοσ. ἀρχιμ. κ. Συμεὼν Κραγιόπουλος μᾶς δίδει τὰ τριαδολογικὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πανοσ. ἀρχιμ. κ. Στυλιανὸς Χαρκιανάκις ἐξετάζει τί εἶναι ἡ συνείδησις καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ κ. Πρόδρ. Ἀκανθόπουλος ἐρευνᾷ τὴν φύσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τῶν Κανόνων. Ὁ κ. Κων)τῖνος Παπουλίδης περιγράφει ἐκκλησιολογικὰς ἀπόψεις τῆς ρωσικῆς θεολογίας τοῦ 19ου αἰῶνος. Τέλος, ὁ κ. Νικόλαος Ματσούκας μᾶς δίδει μίαν συνοπτικὴν εἰκόνα τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ προβλήματος ὡς διεμορφώθη διὰ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν New Delhi καὶ διὰ τοῦ Σχήματος De Ecclesia τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ.

Καὶ περὶ τοῦ τόμου αὐτοῦ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅ,τι καὶ περὶ τῶν

δύο προηγουμένων. Τὰ θέματα δηλ. ἐξετάζονται καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ὄχι ἐκ πασῶν τῶν ἀπόψεων ἀλλὰ μόνον ἀπό τινων ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν, ἀφ᾽ ὧν συνέβη τὰ μέλη τοῦ Σεμιναρίου νὰ ἀσχολοῦνται ἢ νὰ εἶναι ἕτοιμα νὰ ἀσχοληθοῦν. Ἄλλαις λέξεσιν, εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τί εἶναι Ἐκκλησία οὐσιώδεις τινὲς ἀπόψεις θίγονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ χωρὶς νὰ ἐξετάζωνται ἰδιαιτέρως, ἐνῷ ἄλλαι τυγχάνουν ἰδιαιτέρας διαπραγματεύσεως. Ἔπειτα, δὲν πρέπει νὰ παραθεωρηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ δημοσιεύματα τοῦ παρόντος τόμου δὲν ἀποτελοῦν ἐπὶ μέρους μελέτας ἐπὶ τοῦ θέματος ἀλλὰ εἰσηγήσεις, σκοπὸν ἐχούσας νὰ προκαλέσουν συζήτησιν, ἡ δὲ ἀξία των διὰ τὸν ἀρχικὸν σκοπόν των ἐσταθμίσθη ἐκ τῆς ἐπιτυχίας των νὰ δώσουν ἀφορμὰς πρὸς σκέψιν καὶ συζήτησιν. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος λόγος μᾶς κινεῖ καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει εἰς τὴν δημοσίευσίν των. Ἐπιθυμοῦμεν δηλ. νὰ καταστήσωμεν κοινωνοὺς τῶν προβλημάτων μας καὶ νὰ δώσωμεν ἀφορμὰς διὰ σκέψιν εἰς ἕνα εὐρύτερον κύκλον συναδέλφων, οἱ ὁποῖοι, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν των, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μετάσχουν τοῦ Σεμιναρίου. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σειρὰ τῶν εἰσηγήσεων ποὺ ἀπαρτίζει τὸν παρόντα τόμον δὲν εἶναι πλήρης, πιστεύομεν ὅτι θὰ ἀποβῇ πολὺ χρήσιμος ὡς κίνητρον περαιτέρω θεολογικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος. Ὡς ἤδη ἐσημειώθη, ὡρισμέναι ἀπόψεις τοῦ θέματος θίγονται μόνον, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ περὶ αὐτῶν εἰδικὴ διαπραγμάτευσις. Ἡ ἀπουσία π.χ. μιᾶς ἰδιαιτέρας χριστολογικῆς καὶ πνευματολογικῆς μελέτης τοῦ θέματος τί εἶναι Ἐκκλησία ἀναπληροῦται ἐν μέρει ὑπὸ τῶν εἰσηγήσεων «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ» καὶ «Ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία». Περιττὸν ἴσως νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τὰς διατυπουμένας ἐν ταῖς εἰσηγήσεσιν ἀπόψεις εὐθύνονται οἱ κ. εἰσηγηταί.

Ἄλλοτε εἰς τὰ θέματα τῆς Ἐκκλησιολογίας ὁ κίνδυνος τοῦ χριστιανοῦ θεολόγου εὑρίσκετο εἰς τὴν ὑπερέξαρσιν τῶν ἐξωτερικῶν ἢ τῶν ἐσωτερικῶν γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησίας· ἔτσι ἐδημιουργήθησαν αἱ διάφοροι χριστιανικαὶ ὁμολογίαι. Σήμερον ὅμως, ἐντὸς τῶν οἰκουμενικῶν ζυμώσεων τῆς ἐποχῆς μας, τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἔχει σοβαρῶς μετατεθῆ ἀλλαχοῦ. Ἡ ἔντασις δὲν εὑρίσκεται ἁπλῶς μεταξὺ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν οὐσιωδῶν ἐσωτερικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας νὰ σταματήσῃ ὁ θεολόγος πρὸ ἑνὸς ἐξωτερικοῦ εἰκονισμοῦ καὶ νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν περιοχήν, τῆς ὁποίας ὁ εἰκονισμὸς εἶναι μόνον ἡ εἴσοδος. Εἶναι δυνατὸν νὰ μείνῃ κανεὶς εἰς τὸν συμβολισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ κέντρον τοῦ μυστηρίου της. Εἶναι ὅμως ἐπίσης δυνατὸν μία μονομερὴς ἔξαρσις ὡρισμένων

γνωρισμάτων τῆς Ἐκκλησίας νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωσιν συλλήψεως καὶ κατανοήσεως τοῦ βάθους τοῦ μυστηρίου ποὺ τὴν ἀποτελεῖ, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα νὰ πρόκηται ὄχι περὶ τοῦ βάθους τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ περὶ ὑποκειμενικῶν ἐκκλησιολογικῶν ἐννοιῶν.

Τὰ ἀνωτέρω δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς παγίδες εἴτε τοῦ Προτεσταντισμοῦ εἴτε τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Ἀποτελεῖ τὸν πειρασμὸν οἱουδήποτε θεολόγου ἡ ἔξαρσις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου ἐν τῇ Ἐκκλησιολογίᾳ εἰς βάρος τῶν λοιπῶν. Εἰς τὸν τονισμὸν π.χ. τῆς ἀπόψεως ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, δέον νὰ συνάπτεται δεόντως ἡ ἑτέρα ἄποψις ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ἡ οἰκονομία Του διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, «ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας». Εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία λαμβάνει τὴν σύστασίν της κατ᾽ οὐσίαν εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Σωτῆρος, ὅπερ σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ πρόσληψις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν θεότητα, ἡ θέωσις, δέον νὰ συνάπτεται ἡ ἄποψις ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας συνδέεται μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου καθὼς καὶ μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν παλαιὸν Ἰσραήλ, ἡ δὲ ἐνσάρκωσις οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ β΄ Παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ τελικὴ Κρίσις ἀποτελοῦν ἀποκατάστασιν καὶ ἐπανόρθωσιν ἐν δυναμικῇ καὶ οὐχὶ ἐν στατικῇ ἐννοίᾳ. Εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἐνσάρκωσις ἀποτελεῖ καὶ ἐκφράζει τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ συνάπτεται ἡ ἑτέρα, καθ᾽ ἣν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας συνεχίζει καὶ πληροῖ τὸ σωτηριῶδες ἔργον τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ἀρξάμενον ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ ἐκφραζόμενον καθ᾽ ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς θείας οἰκονομίας. Ἡ Ἐκκλησία ὡς πρόσληψις τῆς ἀνθρωπότητος εἰς θείαν κοινωνίαν διὰ τῆς θεώσεως, ἐὰν δὲν σημαίνῃ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ κυριαρχίαν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς δυνάμεως τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ πάσης μορφῆς κακοῦ, τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ἐὰν δηλ. δὲν σημαίνῃ τὴν μεταμόρφωσιν τῆς ἱστορικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, καταντᾷ ἔννοια γνωστικὴ καὶ νεοπλατωνίζουσα, ἄνευ βιβλικοῦ καὶ χριστιανικοῦ περιεχομένου. Δὲν εἶναι ὀρθὸν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς ἠθικιζούσας καὶ κοινωνιστικὰς τάσεις μιᾶς, ὡς χαρακτηρίζεται ὑπό τινων, «εὐσεβιστικῆς» Ἐκκλησιολογίας νὰ καταντᾷ κανεὶς εἰς τὸν μυστικισμὸν καὶ τὴν οὐσιαστικὴν ἄρνησιν τῆς ἱστορίας. Οὔτε εἶναι νοητὸν ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ δὴ τῇ Εὐχαριστίᾳ κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ νὰ μᾶς καθιστᾷ ἀδιαφόρους διὰ τὸ θέ-

λημα τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλην μας τὴν ζωὴν καὶ διὰ τὴν ὑπακοὴν εἰς αὐτό. Ἡ Ἐκκλησία συνενώνει τὰς ἰδιότητας ταύτας, ἐνῷ ἡμεῖς, λόγῳ τῶν ἀδυναμιῶν μας, δημιουργοῦμεν τὴν ἀντιδιαστολὴν μεταξύ των καὶ τὴν ἔξαρσιν τοῦ ἑνὸς εἰς βάρος τοῦ ἑτέρου.

Ἡ ἀνάλυσις καὶ βαθυτέρα ὅσον ἔνεστι ἐνατένισις τοῦ μυστηρίου τούτου τῆς Ἐκκλησίας ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὸν διεξαγόμενον σήμερον μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν διάλογον, πρὸ παντὸς δὲ καὶ κυρίως διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς σχέσεως τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον. Εἰς πρόσφατον Συνέδριον Θεολόγων Ἐπίσκοπός τις, διακρινόμενος διὰ τὴν λαμπρὰν κοινωνικήν του δρᾶσιν, εἰσηγούμενος ἐπὶ τοῦ θέματος «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος» ἐτόνισεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν δύναται νὰ ἀγνοῇ ἀπὸ τί θέλει ὁ κόσμος νὰ σωθῇ (πεῖνα, πόλεμος κλπ.). Εἰς ταῦτα ἀντιμετώπισεν ἀντιρρήσεις. Κάποιος εἶπεν ὅτι ἀποδεχόμενός τις μίαν τοιαύτην ἄποψιν εἶναι ὡσὰν νὰ δέχεται ὅτι ὁ Κύριος, κατὰ τὸν πειρασμὸν εἰς τὴν ἔρημον, ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ καταφατικῶς εἰς τὴν πρότασιν τοῦ Σατανᾶ νὰ μετατρέψῃ τοὺς λίθους εἰς ἄρτους. Ἕτερος ἐκ τῶν Ἐπισκόπων μας, συμφωνῶν πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ περὶ τοῦ κόσμου μέριμνα δὲν εἶναι ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, διηγήθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ περιστατικόν, καθ' ὃ ἐνδεής τις καταφυγὼν εἰς αὐτὸν δι' ἐνδύματα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν Κ. Διαθήκην, τὴν ὁποίαν ὅμως ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἐπέστρεψε μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι εἶχεν ἀνάγκην μόνον ἐνδυμάτων καὶ ὅτι δὲν ἀνεγίνωσκε τοιούτου εἴδους βιβλία.

Εἶναι φανερὸν ὅτι τὰ ἀνωτέρω δύνανται νὰ τύχουν ὑποστηρίξεως ἢ κριτικῆς ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων. Εἶναι π.χ. δυνατὸν νὰ ὑποστηρίζῃ κανεὶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία, ὡς πρόσληψις τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τῆς θεότητος, δὲν δύναται νὰ ἀσχολῆται μὲ τὰς προσκαίρους ἀνάγκας τοῦ κόσμου καὶ μὲ ὅτι ὁ κόσμος θεωρεῖ ἀναγκαῖον διὰ τὴν σωτηρίαν του. Καὶ εἶναι δυνατόν, ἐπίσης, νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ Ἐκκλησία μόνον ὅταν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ κόσμου καὶ δίδῃ τὸ ἔνδυμα εἰς τὸν αἰτοῦντα, ἔστω καὶ ἄνευ τῆς Κ.Δ., ἐνεργεῖ τὴν πρόσληψιν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τῆς θείας ἀγάπης καὶ συνάπτει τὴν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπότητος διαθήκην. Εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ αἱ δύο αὐταὶ ἀπόψεις δέον νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀποτελοῦσαι ἐκφράσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος, τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι θὰ ἀπετέλει μέγα σφάλμα ἡ ἀντιδιαστολὴ καὶ ἀντιπαράθεσις τῆς μιᾶς ἔναντι τῆς ἄλλης. Ἄνευ τῆς θείας ἀγάπης ἐν τῇ ἐνσαρκώσει καὶ τῇ ἀναστάσει τοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον θὰ ἦτο ἄνευ τῶν ἀληθῶν ριζῶν καὶ θὰ καθίστατο προβληματική, θὰ ἦτο ἓν εἶδος ἀνθρωπισμοῦ. Ἐξ ἄλλου ὅμως ἡ ἐνσάρκωσις

καὶ ἡ ἀνάστασις, ὡς ἡ οὐσιαστικὴ ἔκφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου, ἄνευ τῆς ἱστορικῆς καὶ συγκεκριμένης ἐκφράσεως τῆς ἀγάπης ταύτης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν κόσμον, θὰ καθίσταντο μυστικίζουσαι ἐκφράσεις χωρὶς συγκεκριμένον περιεχόμενον.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ οὐσιαστικώτερα προβλήματα, μὲ τὰ ὁποῖα καλεῖται νὰ ἀσχοληθῇ ἡ σύγχρονος Ἐκκλησιολογία. Ἂς φέρωμεν ἓν ἀκόμη παράδειγμα: Εἶναι ἡ Ἐκκλησία σκοπὸς ἢ μέσον; Εἶναι ἡ Ἐκκλησία ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου ἢ ἁπλῶς τὸ μέσον διὰ νὰ καταλήξωμεν εἰς αὐτό; Κατὰ τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαν συνάντησιν Θεολόγων συνάδελφός τις εἰσηγήθη περὶ τῶν θεολογικῶν προϋποθέσεων ἑνὸς σχεδίου ποιμαντικῆς δράσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἕτερος ὅμως παρετήρησε κατὰ τὴν συζήτησιν ὅτι ὅσα εἶπεν ὁ εἰσηγητὴς ἐτελείωσαν ἀκριβῶς ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει ἡ ποιμαντικὴ δρᾶσις τῆς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ εἰσηγητὴς εἰς τὴν ἔνστασιν αὐτὴν ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν ὅτι ὁ ναός, ἡ λατρεία, καὶ ἡ Εὐχαριστία εἰδικώτερον, δὲν εἶναι μέσα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι δηλ. μέσα ποὺ ὁδηγοῦν πρὸς κάποιο τέρμα, ἀλλ᾽ ἡ ἰδία ἡ σωτηρία, τὸ ἴδιον τὸ τέρμα. Εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου φανερὸν ὅτι αἱ δύο αὐταὶ ἀπόψεις περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔργου της δὲν εἶναι ὀρθὸν καὶ πρέπον νὰ ἀντιπαραταχθοῦν ἡ μία ἔναντι τῆς ἄλλης, ἀλλὰ δέον νὰ θεωροῦνται ὡς ἐκφράζουσαι μίαν ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ τὴν αὐτὴν πραγματικότητα, τὴν αἰωνίαν δηλ. ὕπαρξιν τοῦ Λόγου ἀλλὰ καὶ τὴν κένωσιν· τὴν ἐνσάρκωσιν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἱεραποστολὴν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ σωτηρία, διότι ἔρχεται πρὸς τὸν κόσμον ὡς σῴζουσα χάρις· εἶναι δὲ ἡ πρὸς τὸν κόσμον ἐρχομένη Ἐκκλησία ἡ ἀληθῶς σῴζουσα χάρις, διότι εἶναι καθ᾽ ἑαυτὴν ἡ σωτηρία καὶ τὸ τέρμα.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ παροῦσα ἔκδοσις, παρὰ τὰς ἀτελείας καὶ ἐλλείψεις της, θέλει συμβάλει κατά τι εἰς τὴν σοβαρὰν θεολογικὴν τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ θέματος μελέτην, ἡ ὁποία γίνεται καὶ παρ᾽ ἡμῖν κατὰ τὴν τελευταίαν ἰδίως δεκαετίαν.

ΣΑΒΒΑΣ ΑΓΟΥΡΙΔΗΣ
Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΤΗ͂Ι ΠΑΛΑΙΑ͂Ι ΔΙΑΘΗΚΗ͂Ι

Ὑπὸ ΔΑΜΙΑΝΟΥ ΔΟΪΚΟΥ, ὑφηγητοῦ

Μία εἰσήγησις, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ εἰς τὸ νὰ δώσῃ ἓν γενικὸν καὶ σύντομον σχεδιάγραμμα, εἶναι φυσικὸν νὰ παρουσιάζῃ ὡρισμένας ἀτελείας, ὀφειλομένας κυρίως εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν καθ' ὑποκειμενικὴν ἐκτίμησιν προσφορωτέρων χωρίων, ἐφ' ὧν καὶ θὰ στηριχθῇ αὕτη. Προκειμένου μάλιστα περὶ θέματος τῆς Π. Διαθήκης καὶ δὴ θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς εἶναι τὸ παρόν, «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ», αἱ δυσχέρειαι ἐπαυξάνονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐξ ἀφορμῆς ποικίλων ἐπιδράσεων συντελεσθείσης διαφοροποιήσεως οὐσιωδῶν τινων στοιχείων, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς κατ' ἀνάγκην ἀμέσου ἢ ἐμμέσου σχέσεως τῆς περὶ ἐκκλησίας διδασκαλίας πρὸς τὸν καθόλου θεολογικὸν κόσμον τῆς Π. Διαθήκης. Κατὰ συνέπειαν τὰ κύρια μόνον σημεῖα τοῦ θέματός μας εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφερθοῦν ἐνταῦθα καὶ ταῦτα ἐν συντομίᾳ.

Μεθοδολογικῶς ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ» ἠδύνατο νὰ γίνῃ εἴτε διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ ἐξαγωγῆς ἐπὶ μέρους συμπερασμάτων ἐξ ἑνὸς ἑκάστου ἢ ὁμάδος βιβλίων τῆς Π.Δ., τηρουμένης, ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς αὐτῶν, εἴτε διὰ συστηματικῆς διαπραγματεύσεως τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ διὰ τῆς διαρθρώσεώς του ὑπὸ μίαν ἢ περισσοτέρας βασικὰς θεολογικὰς ἀρχάς. Ἀμφότεραι αἱ μέθοδοι χρησιμοποιοῦνται σήμερον μὲ πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν ὑπὲρ καὶ τῶν κατὰ ἑκάστης ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὴν παροῦσαν εἰσήγησιν καὶ εἰς τέσσαρα μέρη ἀκολουθοῦμεν τὴν συστηματικὴν διαπραγμάτευσιν ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως ὅπως, ὁσάκις κρίνεται ἀναγκαῖον, ἡ ἔρευνα τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοῦ θέματος γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραήλ.

1. Ἡ Ἐκκλησία καθ' ἑαυτήν.

Διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ὅρου «ἐκκλησία» ἢ ἄλλου τινὸς παραπλησίου πρὸς αὐτὸν τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Π. Διαθήκης χρησιμοποιεῖ κυρίως τὰς λ. עֵדָה (I) καὶ קָהָל. Καὶ ὁ μὲν ὅρος עֵדָה [1] χρησιμοποιεῖται, διὰ νὰ

[1] Τὸ οὐσ. עֵדָה, ὁμόρριζον τοῦ מוֹעֵד, ἐτυμολογεῖται ἐκ τοῦ ῥήματος יעד (I), ὅπερ σημαίνει «ὁρίζω», «καλῶ».

δηλώση τὴν «ὁμάδα», «ὅμιλον», «κοινότητα» ἢ κατὰ προτίμησιν τὴν «συναγωγήν», μὲ τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας ἀπαντᾷ συνήθως εἰς τὰ κείμενα τῆς Π.Δ.[2], ὁ δὲ ὅρος קָהָל[3] διὰ νὰ δηλώση τὴν «ὁμήγυριν», «συνέλευσιν», «συνάθροισιν», «σύναξιν», «κοινότητα» ἢ τὴν «ἐκκλησίαν». Τοὺς δύο ὅμως τούτους ὅρους, ἔχοντας, ὡς εἴδομεν, τὴν αὐτὴν περίπου σημασίαν, χρησιμοποιοῦν οἱ συγγραφεῖς τοῦ πρωτοτύπου. κειμένου ἄνευ διακρίσεως, πρᾶγμα ὅπερ ποιοῦν καὶ οἱ Ο΄, οἵτινες χωρὶς νὰ τηροῦν ἀπόλυτον συνέπειαν εἰς τὴν ἀπόδοσίν των μεταφράζουν συνήθως καὶ κατὰ προτίμησιν τὸν μὲν ὅρον עֵדָה διὰ τοῦ «συναγωγή», τὸν δὲ קָהָל διὰ τοῦ «ἐκκλησία» μὲ τὴν συνήθη τῆς λέξεως σημασίαν.

Ἐν ὄψει τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφές, ὅτι οἱ ὅροι «συναγωγή» καὶ «ἐκκλησία» χρησιμοποιοῦνται, διὰ νὰ δηλώσουν μέρος ἢ καὶ τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ, τοῦ συνερχομένου διά τινα συγκεκριμένον σκοπόν, ὡς τὴν ἀκρόασιν τοῦ νόμου, τὴν λατρείαν κ.λ. Ἐκ τῆς κοινῆς ταύτης ἀφετηρίας ἐκκινοῦντες οἱ δύο ὅροι φαίνεται ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐδιαφοροποιήθησαν, τοῦ μὲν πρώτου, ἤτοι τῆς «συναγωγῆς», ἀποδιδομένου εἴς τινα συγκεκριμένην τοπικὴν συνάθροισιν, συμπίπτουσάν πως πρὸς τὴν τοπικὴν ἰουδαϊκὴν κοινότητα, τὴν συνερχομένην δι᾽ οὓς λόγους ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω[4], τοῦ δὲ δευτέρου, ἤτοι τῆς «ἐκκλησίας», λαβόντος μεταγενεστέρως ἰδιαιτέραν πως θεολογικὴν ἔννοιαν, τῆς κιβωτοῦ δηλ. τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κεκλημένων πρὸς σωτηρίαν[5]. Ἐκκλησία τῆς Π. Διαθήκης ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην εἶναι ὁ περιούσιος τοῦ Θεοῦ λαός, ἤτοι ὁ παλαιὸς Ἰσραήλ[6].

---

[2] Ἐξ. 12, 3 «συναγωγὴ υἱῶν Ἰσραήλ», (πρβλ. Ἐξ. 16, 9), Ἀρ. 31, 16 «συναγωγὴ Κυρίου». Πρβλ. ὡσαύτως Ψ. 21, 17 «συναγωγὴ πονηρευομένων».

[3] Τὸ οὐσ. קָהָל παράγεται ἐκ τῆς ρ. קהל, ἥτις σημαίνει «συγκαλῶ», «συναθροίζω» (Δευτ. 31, 30 «ἐκκλησία Ἰσραήλ». πρβλ. Δευτ 23,2 ἑξ. «ἐκκλησία Κυρίου»).

[4] Πρβλ. τὴν χρῆσιν τῆς λ. «συναγωγή», ὡς τόπου λατρείας (A. Richardson, A Theological Word Book of the Bible, London 1950, σελ. 46).

[5] Ὅτι ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ χρόνου συνετελέσθη πράγματι διαφοροποίησίς τις μεταξὺ τῶν ὅρων «συναγωγὴ» καὶ «ἐκκλησία» ἐπιμαρτυρεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀντὶ τῆς συναγωγῆς ἐπροτιμήθη ὁ ὅρος Ἐκκλησία πρὸς προσδιορισμὸν μιᾶς ἐκ τῶν βασικωτέρων χριστιανικῶν ἀληθειῶν, ἤτοι τῆς κιβωτοῦ τοῦ διὰ Χριστοῦ σεσωσμένου νέου Ἰσραήλ.

[6] Πρβλ. τὰς ἐκφράσεις «ἐκκλησία Κυρίου» (Δευτ. 23, 2), «ἐκκλησία σου» (Θρ. 1, 10), «ἐκκλησία ὑψίστου» (Σ. Σειρ. 24, 2), «ἐκκλησία υἱῶν Ἰσραὴλ» (Σ. Σειρ. 50, 20), «ἐκκλησία ἁγίων» (Ψ. 88, 6), «ἐκκλησία ὁσίων» (Ψ. 149, 1). Ἴδε ὡσαύτως καὶ τὸ χωρίον Γ΄ Βασ. 8, 65 «Σαλωμὼν... καὶ πᾶς Ἰσραὴλ μετ᾽ αὐτοῦ ἐκκλησία (קָהָל) μεγάλη».

῾Ως πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῆς ἐκκλησίας σαφῶς ἐξάγεται ὅτι αὕτη, ἀποτελουμένη ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῷ συνόλῳ του καὶ ὑφ᾽ ἃς προϋποθέσεις ὥριζεν ὁ Νόμος, δὲν ὑπῆρξεν ἰδεώδης πολιτεία, ἀλλὰ ἱστορικὴ πραγματικότης, κράτος Θεοῦ ἐπὶ γῆς, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχουσα εἰς τὴν γένεσιν τοῦ Ἰσραήλ, ὅτε δηλαδὴ ἡ εἰδικὴ μεταξὺ Θεοῦ καὶ λαοῦ σχέσις εὗρε τὴν τελείαν αὐτῆς ἔκφρασιν διὰ τῆς «ἐκλογῆς» καὶ τῆς «διαθήκης».

῾Η ἐκλογὴ ἑνὸς σχετικῶς μικροῦ, ἀσημάντου καὶ μᾶλλον ἀγνώστου εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν λαοῦ, ὡς ἦτο ὁ Ἰσραήλ, λογιζομένη ὡς πρᾶξις τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ[7] καὶ μόνον, οὐδεμίαν ἐξήγησιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνθρωπίνων δεδομένων δύναται νὰ ἔχῃ. Διότι ὁ Ἰσραὴλ δὲν ὀφείλει τὴν ἐκλογήν του εἰς τὴν ἀνωτερότητα, τὴν εὐσέβειαν ἢ τὴν ἱκανότητά του, ἀλλ᾽ εἰς τὴν προαιώνιον βουλὴν τοῦ Θεοῦ, ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζε καλῶς ὁ Ἰσραὴλ καὶ οὐδέποτε ἀμφέβαλλε περὶ ταύτης κατὰ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν του. ῾Η βεβαιότης δὲ αὕτη ὑπῆρξε καθολικὴ εἰς πλάτος καὶ βασικὴ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἠθικήν του, καθ᾽ ὅτι διωχέτευε ὑπερόχους δυνάμεις εἰς τὸ βάθος τοῦ εἶναι του. Ὄχι μόνον οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ πλέον ταπεινοὶ ἐκ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ εἶχον βαθεῖαν τὴν συναίσθησιν, ὅτι ἀνήκουν εἰς λαὸν περιούσιον, ἡ δὲ βεβαιότης αὕτη ἦτο ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐνεθάρρυνε τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς τῆς ἱστορίας του καὶ ἐνεδυνάμωνε αὐτὸν εἰς τὸ νὰ ἐπιζήσῃ.

Ὅ,τι θέλει νὰ τονίσῃ ὁ ὅρος «ἐκλογή», ἐπιβεβαιοῦται πλήρως καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς «διαθήκης», ἥτις στενὴν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα τῆς «Ἐκκλησίας ἐν τῇ Π.Δ.». ῾Ο ὅρος «διαθήκη»[8], ὑφ᾽ ἣν ἔννοιαν ἠννόησαν ταύτην οἱ Ο΄[9], ἐνέχει ἰδιαίτερον ὅλως θεολογικὸν περιεχόμενον, διότι ἀπογυμνούμενος πάσης αἰτιοκρατικῆς σχέσεως, βασιζομένης εἰς ἀμοιβαίαν δέσμευσιν δύο συμβαλλομένων μερῶν τοῦ αὐτοῦ status, ἀποδίδει οὐσιαστικώτερον παρ᾽ ὅτι αἱ λ. «συνθήκη - συμφωνία» τὴν αὐθεντικὴν ἔκφρασιν τοῦ θείου θελήματος, διδάσκουσα ὡσαύτως ὅτι ἡ πρω-

---

[7] Δευτ. 7, 6 ἑξ. «Παρὰ τὸ ἀγαπᾶν Κύριον ὑμᾶς καὶ διατηρῶν τὸν ὅρκον, ὃν ὤμοσεν τοῖς πατράσιν ὑμῶν» ἐξέλεξεν τὸν Ἰσραὴλ εἰς «λαὸν περιούσιον».

[8] ῾Εβραϊστὶ בְּרִית (συνθήκη, συμφωνία), τῆς ὁποίας ὅμως ἡ ἐτυμολογία εἶναι ἀβεβαία (ἐκ τῆς ρ. ברה (II), «ἐσθίω» ἢ ἐκ τῆς ρ. כרת, «διατίθημι», «συνάπτω» [διαθήκην] ἢ ἐκ τοῦ ἀκκαδ. beritu, «δεσμεύω», καὶ ἄλλως).

[9] Τὸν ὅρον בְּרִית οἱ Ο΄ ἀποδίδουν πάντοτε διὰ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν ὅρου «διαθήκη» (διάταξις, συμφωνία, συνεννόησις, διαθήκη), ὅστις ἀκριβολογεῖται περὶ τῆς δηλώσεως τῆς τελευταίας θελήσεως τοῦ διαθέτου.

τοβουλία τῆς τε ἐκλογῆς καὶ τῆς διαθήκης ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ μόνον [10]. Ἡ τοιαύτη σημασία τοῦ ὅρου «διαθήκη» διδάσκει συνεπῶς ὅτι ὁ περιούσιος λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, ἡ ἐκκλησία τῆς Π.Δ., ἀποδεχομένη ἅπαξ τὴν διαθήκην, ὑποχρεοῦται εἰς τὴν τήρησιν τῶν ὑπ' αὐτῆς καθοριζομένων ὅρων. Τὸ δικαίωμα τῆς λύσεως τῆς ἐκ διαθήκης σχέσεως ἀνήκει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν Θεόν, δοθέντος ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς διαθήκης καθ' ἑαυτὴν δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἡ Π.Δ. μαρτυρεῖ, ἐκ τῆς πιστότητος αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἐμμονῆς δηλαδὴ αὐτοῦ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὸν περιούσιον λαόν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι αἱ ἐκ διαθήκης σχέσεις μεταξὺ Ἰσραὴλ καὶ Θεοῦ κλονίζονται ἐνίοτε λόγῳ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Ἰσραὴλ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς αὐτῆς, ἤτοι ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν διάρρηξιν παντὸς δεσμοῦ μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς μορφάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ὑποταγήν του εἰς τὸν θεῖον Νόμον. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἰσραὴλ ἀπορρίπτει τὴν διαθήκην, ἀλλὰ μόνον παραβιάζει τοὺς ὅρους αὐτῆς, δεικνύουσα ἑαυτὴν ἀπρόθυμον ὅπως συμμορφωθῇ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς ἐκκλησίας ἔναντι τοῦ θείου θελήματος, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀποτυχίαν της νὰ κατανοήσῃ τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν τῶν ὑποχρεώσεών της, ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν πρὸς ὥρας στέρησιν τῶν ἐκ τῆς διαθήκης προνομίων, ἡ δὲ ἀπομάκρυνσίς της ἐκ τῆς σφαίρας τῆς χάριτος ἐπισύρει τὰς γνωστὰς ἡμῖν ἐκ τῆς ἱστορίας της συνεπείας [11].

Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς ἐκκλησίας θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσωμεν ἀκόμη καὶ τὰ ἑξῆς. Αἱ περὶ τὸ σχῆμα ἐκλογὴ - διαθήκη - ἐκκλησία παραδόσεις τῆς Π.Δ. δὲν παρουσιάζονται ὑπὸ ἑνιαίαν πάντοτε, ἀλλ' ὑπὸ δύο κυρίως μορφάς· τὴν «περὶ Ἀβραὰμ» [12] καὶ τὴν «περὶ Σινὰ» [13] παράδοσιν. Δοθέντος ὅμως ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη οὐδόλως ἀναφέ-

---

10 Πρβλ. τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τῆς «διαθήκης» ὡς «δώρου» (P).

11 Ἴδε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ χωρία Ἰησ. Ν. 23, 15 καὶ Ἱερ. 11, 3.

12 Γεν. 12,1 ἑξ. «ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου... καὶ εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς». Γεν. 17,2 «καὶ θήσομαι τὴν διαθήκην μου ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα». Ἐκ τῶν χωρίων τούτων ἐξάγεται ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Π.Δ. ἑδράζεται ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλογῆς τῶν Πατριαρχῶν καὶ κατὰ κύριον λόγον τοῦ Ἀβραάμ.

13 Ἐξ. 6,7 «Καὶ λήμψομαι ἐμαυτῷ ὑμᾶς λαὸν ἐμοὶ καὶ ἔσομαι ὑμῶν Θεός». Ἐξ 19,5 ἑξ. «Ἔσεσθέ μοι λαὸς περιούσιος... ἔσεσθέ μοι βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον». Ἡ τελευταία αὕτη παράδοσις ἀπαντᾷ ὑπὸ δύο μορφάς, ἤτοι α) ὡς εὐσύνοπτος περιγραφὴ τῶν γεγονότων τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς Αἰ-

ρεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς διαθήκης, ἀλλ' ἀφορᾷ μόνον εἰς τὰς μορφάς, ὑφ' ἃς αὕτη διετηρήθη εἰς τὰ κείμενα, ἡ δι' ἧς καθιδρύθη ἡ ἐκκλησία τῆς Π.Δ. διαθήκη, οὖσα μία κατ' οὐσίαν, εἶναι ἡ μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ τὸ πρῶτον «τύποις» συνομολογηθεῖσα [14] καὶ διὰ τοῦ Μωυσέως ἀκολούθως «οὐσίᾳ» ἀνανεωθεῖσα. Οὕτως ἢ ἄλλως ὅμως καὶ ἐφ' ὅσον ἡ πρωτοβουλία τῆς ἐκλογῆς καὶ διαθήκης μοναδικὴν πηγὴν ἔχει τὸν Θεόν, ἡ ἐκκλησία ἔχει θείαν τὴν προέλευσιν καὶ εἶναι ἱστορικῶς θεμελιωμένη εἰς τὴν χαραυγὴν τῆς θρησκείας τοῦ Ἰσραήλ.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὴν ἐκκλησίαν τῆς Π.Δ. ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην εἰδωλολατρικὴν θρησκευτικὴν κοινότητα τῆς ἐποχῆς της, εἶναι ἡ εἰδικὴ μεταξὺ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ Θεοῦ σχέσις, ἥτις, ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ διαθήκης ἐρειδομένη, ἐπεργάζεται βαθμιαίως πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ ἐπὶ γῆς προορισμοῦ αὐτῆς. Οὕτως ἄμεσος συνέπεια τῆς σχέσεως ταύτης εἶναι ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Π.Δ. ὁρίζεται ὡς καθίδρυμα ἅγιον, ἀρνητικῶς μὲν διότι εἶναι κεχωρισμένη ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, θετικῶς δὲ διότι εὑρίσκεται εἰς στενὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὑποτάσσουσα τὴν ἰδίαν αὐτῆς θέλησιν εἰς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα. Ἡ τοιαύτη ἁγιότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Π.Δ. μαρτυρεῖται οὐ μόνον ἐκ τῶν χωρίων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ρητῶς ὁμιλοῦν περὶ αὐτῆς [15], καὶ ἐκ τῆς στενῆς κοινωνίας της μετὰ τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας [16], ἥτις ἁγιάζει τὰ μέλη της, ἀποκαλύπτει λόγοις τε καὶ ἔργοις τὸ ἅγιον θέλημά του, ὁρίζει θεσμοὺς σωτηρίας, χορηγεῖ τὸ πνεῦμά του τὸ ἅγιον [17] καὶ παροτρύνει ταύτην ὅπως καταστῇ ἁγία, ὡς καὶ ὁ Θεὸς τῆς διαθήκης «ἅγιός ἐστιν» [18]. «Πρωτότοκος υἱὸς» ἡ ἐκκλησία [19], κοινωνοῦσα μετὰ τοῦ Θεοῦ πατρὸς οὐχὶ μόνον διὰ σχέσεως φυσικῆς - ὁ Θεὸς δίδει ζωὴν καὶ διατηρεῖ ὡς πατὴρ πάντων τὴν ἐκκλησίαν -, ἀλλὰ καὶ ἠθικῆς, ἀνεδείχθη εἰς λαὸν περιούσιον [20], διακρινόμενον σαφῶς ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς.

Οὐ μόνον μία καὶ ἁγία εἶναι ἡ ἐκκλησία τῆς Π.Δ., ἀλλ' ἐφ' ὅσον αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν ἑκάστοτε συγκεκριμένην κοινότητα τοῦ Ἰσρα-

---

γύπτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν ὑπεσχημένην χώραν (Landnahma). ἄνευ τῶν γεγονότων τοῦ Σινά, καὶ β) ὡς ἐκτενεστέρα πως ἀφήγησις τῶν γεγονότων τοῦ Σινά.

[14] Γεν. 12,1.

[15] Ἐν οἷς Ψ. 88,6. 149,1.

[16] Ὁ Θεὸς κατοικεῖ ἐν τῇ Σκηνῇ τῇ Κιβωτῷ καὶ τῷ Ναῷ.

[17] Ἀρ. 11,17. Ψ. 51,53.

[18] Λευιτ. 19, 2.

[19] Ἐξ. 4, 22 ἑξ.

[20] Δευτ. 14, 2 Πρβ. Ψ. 134, 4.

ήλ, μερικῶς (τῶν φυλῶν) ἢ ἐν τῷ συνόλῳ του λαμβανομένου, ἡ ἐκκλησία εἶναι καὶ ὁ ρ α τ ή. Ζῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης, σκέπτεται μὲ ἱστορικοὺς ὅρους - ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται εἰς τοὺς Πατριάρχας, ἐξάγει τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου, δίδει εἰς τὸ Σινὰ τὸν Νόμον του διὰ τοῦ Μωυσέως κ.λ. -, βιοῖ τὴν ἐμπειρίαν τῆς Ἀποκαλύψεως ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ἐν τῇ ἁγίᾳ χώρᾳ ἢ ἐν τῇ Διασπορᾷ καὶ ἀναμένει ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ τὴν ἐξέλιξιν πάντων τῶν σωτηριολογικοῦ χαρακτῆρος γεγονότων.

Μ έ λ η τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἅπας ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ εἰδικῶς κληθείς, ὁ σοφῶς κυβερνώμενος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα καθοδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ λαὸς τῆς Διαθήκης, ὁ καὶ τηρῶν τοὺς ὅρους αὐτῆς. Ἱερατεῖον, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ποιμένες καὶ ποίμνιον εἶναι μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ᾽ ὅσον ἐκπληροῦν τὰς ἐκ τῆς Διαθήκης ἀναλόγως πρὸς τὴν πρὸς αὐτοὺς δοθεῖσαν χάριν - γενικὴν διὰ τῆς ἐκλογῆς εἰς ὅλους, εἰδικὴ εἴς τινας [21] - ὑποχρεώσεις των. Ἕκαστος Ἰσραηλίτης εἶναι μέλος τῆς ἐκκλησίας οὐ μόνον λόγῳ τῆς φυσικῆς γεννήσεώς του ὡς Ἰσραηλίτου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ὑπακοῆς του εἰς τὸν Νόμον. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ταύτας κρίνων ὁ Νόμος, καθορίζει ποῖοι «οὐκ εἰσελεύσονται εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου»[22], ποῖα ἐκ τῶν μελῶν της θέτουν ἑαυτὰ αὐτομάτως ἐκτὸς τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας [23], ἀλλὰ καὶ ποῖοι ἐκ τῶν εἰδωλολατρῶν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου [24].

Σημεῖον ἐξωτερικὸν τῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ σύμβολον τῶν τε ὑποχρεώσεων καὶ δικαιωμάτων ἑνὸς ἑκάστου ἐκ τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς ἐκκλησίας ἦτο ἡ π ε ρ ι τ ο μ ή [25]. Ἐνῷ ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεώς της, κατ᾽ οὐσίαν ἄνευ σημασίας διὰ τὴν πίστιν τῆς Π.Δ., παραμένει εἰσέτι ἀνοικτόν [26], ἡ εἰς αὐτὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἀποδοθεῖσα σημασία ὑπῆρξε πλέον ἢ σπουδαία. Ἐφ᾽ ὅσον δηλ. βασικὴ ἦτο ἡ θέσις τῶν συγγραφέων τῆς Π.Δ., ὅτι ὁ ἀπερίτμητος ἦτο καὶ ἀκάθαρτος [27], ἡ περιτομὴ εἶχε τὴν σημασίαν τῆς πράξεως ἐκείνης, δι᾽ ἧς ἀπεμακρύνετο ἡ ἁμαρτία ἐκ τοῦ προοριζομένου νὰ καταστῇ μέλος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Ἐκτὸς τούτου

---

[21] Πρβλ. τὴν περὶ «βασιλείου ἱερατεύματος» διδασκαλίαν.

[22] Δευτ. 23, 1 - 3. Θρ. 1, 10. [23] Δευτ. 7, 12.

[24] Πάντες, πλὴν τῶν Χαναναίων καὶ μὲ προϋποθέσεις (περιτομὴ καὶ τήρησις τῶν ἐντολῶν τοῦ Νόμου) τῶν Ἀμμωνιτῶν (πρβλ. Νεεμ. 13, 1), Μωαβιτῶν, Ἐδωμιτῶν καὶ Αἰγυπτίων (Δευτ. 23, 8 ἑξ.). [25] Γεν. 17, 11.

[26] Ἡ περιτομὴ τελεῖται καὶ εἰς ἄλλους λαοὺς καὶ δὴ καὶ εἰς τὰς νήσους τῆς Νοτίου Θαλάσσης, καθὼς καὶ μεταξὺ φυλῶν τῶν ἐγχρώμων λαῶν.

[27] Ἰεζ. 44, 7.

ὅμως ἡ περιτομὴ ἦτο καὶ ἡ σιωπηρὰ ὁμολογία τοῦ καθαρισθέντος καὶ ἐν δυνάμει κληρονόμου τῶν προνομίων τῆς Διαθήκης, ὅτι θὰ τηρῇ οὗτος τοὺς ἱεροὺς θεσμούς της.

Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα Θεὸς καὶ Ἐκκλησία καὶ κατὰ συνέπειαν Θεὸς καὶ ἱστορία τὰ πράγματα εἰς τὴν Π.Δ. παρουσιάζονται μᾶλλον σαφῆ. Ἡ ζωὴ τῆς ἐκκλησίας κατὰ θείαν οἰκονομίαν ἀποκτᾷ διὰ τῶν ὑποσχέσεων καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ σκοπὸν καὶ ἡ ἱστορία της τέλος. Τὸν φόβον τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου πρὸς τοὺς θεοὺς τοῦ εἰδωλολατρικοῦ πανθέου ἀντικαθιστᾷ ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἀσφάλεια καὶ αὗται γεννοῦν τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθέρας ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ θεῖον θέλημα, ἐνῷ ἐκ παραλλήλου ἐνθαρρύνουν αὐτὴν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῆς κατ᾽ ἰδίαν ζωῆς ἑκάστου τῶν μελῶν της, ἀλλὰ καὶ τῆς ζωῆς συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας. Συγκινητικὴ εἶναι ἀληθῶς ἡ προσπάθεια τῶν ἱερῶν συγγραφέων νὰ διδάξουν ὅτι ἡ ἱστορία εἶναι τὸ πεδίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται δι᾽ ἔργων ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ (Heilsgeschichte) καὶ νὰ παραστήσουν δι᾽ ὅρων εἰλημμένων ἐκ τῶν παρ᾽ ἀνθρώποις κρατούντων τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ Ἐκκλησίας. Ὁ φήτης Ἠσαΐας ἐκφράζει ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ τὸ παράπονον «υἱοὺς ἐγέννησα...»[28], ὁ Ὠσηὲ εἰσάγει τὴν σχέσιν τοῦ γάμου[29], ὁ Ἱερεμίας τῆς νυμφικῆς ἀγάπης[30], ὁ Ἰεζεκιὴλ τῆς ἀπίστου συζύγου[31] κ.λ., διὰ νὰ δείξουν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἄτεγκτος διεκδικητὴς τῶν ἐκ Διαθήκης δικαιωμάτων του, ἀλλὰ καὶ φιλόστοργος πατήρ, πιστὸς σύζυγος, καλὸς ποιμήν, ἀγαθὸς βασιλεὺς κ.λ. Πάντα ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι ὁ Θεὸς σκέπει τὴν ἐκκλησίαν του καθ᾽ ὅλην τὴν περίοδον τῆς ζωῆς της.

2. Ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας.

Κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π.Δ. εἶναι ἡ ἑνότης, ἥτις συνέχει τὰ μέλη της εἰς πάσας αὐτῆς τὰς ἐποχάς. Εἶναι πράγματι ἄξιον θαυμασμοῦ τὸ γεγονός, ὅτι ἐνῷ εἰς τὸν Ἰσραὴλ ὑπῆρχον ἐκ πολιᾶς ἀρχαιότητος ὅλαι αἱ προϋποθέσεις, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐντὸς τῶν κόλπων του διασπαστικὰ στοιχεῖα, ἐν τούτοις δὲν συνέβη αὐτό. Ἑκάστη τῶν φυλῶν παρίσταται οὐχὶ ὡς κλειστὴ φυλετικὴ ἑνότης, ἀλλ᾽ ἡνωμένη μετὰ τῶν ἄλλων συναπαρτίζει τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν, τὴν ἔχουσαν ἰσχυρὸν τὸ αἴσθημα τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν μελῶν της καὶ συνεκτικὸν κρῖκον τὸ θεῖον θέλημα. Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἤτοι

---

[28] Ἠσ. 1, 2. [29] Ὠσ. 1, 2 ἑξ.
[30] Ἱερ. 2, 2 ἑξ. [31] Ἰεζ. 16, 1 ἑξ.

ἐπὶ θρησκευτικῆς καὶ οὐχὶ πολιτικῆς βάσεως, καὶ τὸν ἐκ Διαθήκης νόμον του εὑρίσκουν αἱ φυλαὶ τὸ κοινὸν ἐκεῖνο ἑνωτικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἐξουδετερώνει τὰς φυγοκέντρους δυνάμεις τῶν κατ᾿ ἰδίαν συμφερόντων τῶν φυλῶν καὶ δημιουργεῖ διὰ τῶν ποικίλων στοιχείων ἓν σύνολον, μίαν ἐκκλησίαν μὲ κοινὴν πίστιν, κοινὴν λατρείαν, κοινὴν ἠθικὴν καὶ ἰδίαν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν μικράς τινας αἱρετικὰς ὁμάδας, ἐν αἷς τοὺς Ναζηραίους, Ρεχαβίτας κ.λ., ἡ π ί σ τ ι ς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἰσραὴλ παρὰ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν της παρέμεινε κατὰ βάσιν ἡ αὐτή, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως τῆς ἑνότητος ἐν τῇ ἀναπτύξει. Εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως συνέβαλον πλὴν τῶν ἄλλων (Διαθήκης, Νόμου) καὶ αἱ τακταὶ ἀνανεωτικαὶ προσπάθειαι, αἱ βάσιν ἔχουσαι τὴν ὁμολογίαν τῆς εἰς τὸν Θεὸν τῶν πατέρων πίστεως [32], αἱ κατὰ καιροὺς γενόμεναι μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι βασιλέων τινῶν, ὡς τοῦ Ἐζεκίου [33], μάλιστα δὲ τοῦ Ἰωσίου [34], συνεργασθέντων πρὸς τοῦτο μετὰ τῶν ἱερατικῶν κύκλων ἢ καὶ παροτρυνθέντων ὑπό τινων προφητῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Νόμου ὁριζόμεναι ἐπ᾿ εὐκαιρίᾳ τῶν μεγάλων ἐτησίων ἑορτῶν τοῦ Πάσχα, τῆς Πεντηκοστῆς (Ἑβδομάδων) καὶ τῆς Σκηνοπηγίας ἱεραποδημίαι, αἱ ἀπαιτοῦσαι τακτὰς ἐπισκέψεις εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων [35].

Ἡ Ἐκκλησία ὅμως τῆς Π.Δ. δὲν διεκρίνετο μόνον διὰ τὴν ἑνότητα τῆς πίστεώς της, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἑ ν ό τ η τ α λ α τ ρ ε ί α ς, ἀφ᾿ ἧς ἐποχῆς τουλάχιστον ἤρχισεν αὕτη διαμορφουμένη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Νόμου εἰς παγίας μορφάς. Βεβαίως οὐχὶ σπανίως παρατηρεῖται ἐμφανὴς ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς ὀρθῆς λατρείας, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι, τί ἐποίει ὁ λαὸς ὑπὸ τὸ κράτος ποικίλων ἐπιδράσεων, ἀλλὰ ποία ἡ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διδασκαλία τῆς Π.Δ. Ἡ λατρεία λοιπὸν εἰς τακτοὺς χρόνους [36], εἰς τὴν Σκηνὴν καὶ τὴν Κιβωτόν, εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ ἱερὰ τῆς Παλαιστίνης [37] καὶ τέλος εἰς τὸν Ναὸν τῶν Ἱεροσολύμων, ὅστις, ἐπισκιάσας πάντα τὰ ἱερά, κατέστη μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν κυρίως τὸ κέντρον τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, καὶ μὲ κέντρον τὴν θυσίαν παρέμεινε κατὰ βάσιν ἡ αὐτὴ δι᾿

---

32 Ἰησ. Ν. κεφ. 24. Πρβλ. Δευτ. κεφ. 6 καὶ 7. Ἐν Συχὲμ ὡμολογεῖτο τὸ «πιστεύω» G. vRad) κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ μεταξὺ θεοῦ καὶ ἐκκλησίας δεσμοῦ τῆς παλαιᾶς παρ᾿ Ἰσραὴλ ἀμφικτιονίας.

33 Β΄ Παρ. 30, 1 ἑξ.

34 Β΄ Παρ. 34, 29 ἑξ. 35, 1 ἑξ.

35 Δευτ. 16, 16.

36 Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν καθ᾿ ἡμέραν λατρείαν, ἡ τήρησις τοῦ Σαββάτου κλπ.

37 Ἐν Σηλώ, Γαλγάλοις, Μασσηφά... κλπ.

ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ δι' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ζωῆς της. Ἡ θεοκεντρικὴ παρ' Ἰσραὴλ λατρεία ὑπ' ἀμφοτέρας αὐτῆς τὰς μορφάς, τῆς τε θυσιαστικῆς παρὰ τῷ Ναῷ καὶ τῆς πνευματικωτέρας παρὰ τῇ Συναγωγῇ, διετηρήθη ἡ αὐτὴ λόγῳ κυρίως τῆς προσηλώσεως τῶν εὐσεβῶν εἰς τὸν Νόμον.

Περισσότερον ἴσως ἀπ' ὅ,τι συμβαίνει εἰς τὸ βασίλειον τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας, ἡ ἰουδαϊκὴ ἐκκλησία θαυμάζεται διὰ τὴν ἑ ν ό τ η τ α τ ῆ ς ἠ θ ι κ ῆ ς τ η ς. Ἡ ἠθικὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μωυσέως, τῆς ἐποχῆς τῆς αἰχμαλωσίας ἢ τῶν μετ' αὐτὴν ἐποχῶν ἦτο θεμελιωμένη οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως. Ἡ ἑνότης αὕτη τῆς ἠθικῆς, ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς διδασκαλίας περὶ ἑνὸς Θεοῦ, μιᾶς ἐκλογῆς καὶ διαθήκης, ἑνὸς λαοῦ, μιᾶς Ἐκκλησίας, μιᾶς πίστεως καὶ μιᾶς λατρείας, ὀφείλεται εἰς τὴν στενὴν σχέσιν μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς ζωῆς, τῆς πίστεως καὶ τῆς πράξεως, πρᾶγμα ὅπερ ἰδιαιτέρως ἐχαρακτήριζε τὴν παρ' Ἰσραὴλ ἠθικήν. Βεβαίως εἶναι φανερὸν ὅτι ἑκάστοτε καὶ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων τονίζονται διάφοροι πλευραὶ τῆς ἠθικότητος ὑπὸ τῶν ἱερῶν συγγραφέων, μάλιστα δὲ τῶν προφητῶν, ὡς ἡ ἁγιότης, ὑποταγή, πίστις, δικαιοσύνη κ.λ. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ ἠθικὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Π.Δ., οὐχὶ κατ' ἐπίφασιν, ἀλλὰ κατὰ κυριολεξίαν οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ εἶναι εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς μία καὶ αὐστηρῶς θ ε ο ν ο μ ι κ ή.

Πρῶτος καὶ κύριος συντελεστής, ἴσως δὲ καὶ μοναδικός, τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ὁ Ν ό μ ο ς [38], ὅστις ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτοῦ μορφάς, ἤτοι ὡς Μωσαϊκὸς νόμος [39], Dt - νόμος [40], νόμος δοθησόμενος εἰς τὸ μέλλον [41], καινός, ἔμφυτος καὶ εἰς τὰς καρδίας γεγραμμένος νόμος [42], ὡς νόμος τῆς ἁγιότητος [43] ἢ ὡς νόμος τῆς ἀγάπης [44] ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Π.Δ. δύναμις, ἡ ὁποία συνεῖχε αὐτήν. Ἡ תורה (Νόμος) ὅμως, ἡ ἔχουσα οὐρανόθεν τὴν προέλευσιν, ἦτό τι πολὺ περισσότερον τοῦ νόμου· ἦτο ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία, ἡ φωτίζουσα τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καθοδηγοῦσα τὴν θέλησιν. Ὁ Νόμος ταυτίζεται μὲ τὴν σοφίαν, διὰ τῆς σο-

---

[38] Ὁ ἑλληνικὸς ὅρος «Νόμος», διὰ τοῦ ὁποίου μεταφράζουν οἱ Ο', ὁ Ἰώσηπος καὶ ὁ Παῦλος τὴν ἑβρ. תורה, δὲν ἀποδίδει τὸ εὐρὺ περιεχόμενον τοῦ ἑβραϊκοῦ ὅρου.

[39] Ὁ ἐν τῇ Πεντατεύχῳ, πλὴν τοῦ Δευτερονομίου, ἁπαντῶν τελετουργικὸς καὶ ἠθικὸς νόμος.

[40] Ὁ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἐντελλόμενος νόμος.

[41] Μιχ. 4, 2. Ἡσ. 2, 3.

[42] Ἱερ. 31, 31 (Ο' 38, 33).

[43] Λευιτ. κεφ. 17 - 26.

[44] Πρβλ. Δευτ. 6, 5. Λευιτ. 19, 17 ἑξ.

φίας ἐδημιουργήθη τὸ σύμπαν, τὸ σύμπαν κατὰ συνέπειαν ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς διατάξεις του. Ἰδοὺ διατὶ ὁ Νόμος, ὁ θέτων ἐκτὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας πάντα παραβάτην τῶν διατάξεών του ἔσωσε τὸν Ἰσραήλ, διότι περισσότερον παντὸς ἄλλου συνέβαλεν εἰς τὴν ἑνότητα αὐτῆς.

3. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Κόσμος.

Ὁ ὅρος, ὁ ὁποῖος δίδει εἰς ὅλον της τὸ βάθος τὴν πλήρη ἔννοιαν τοῦ πολιτεύματος τῆς ἐν τῇ Π.Δ. Ἐκκλησίας εἶναι ὁ ὅρος Θεοκρατία [45], ἡ σφραγὶς τῆς ὁποίας εἶναι ἀνάγλυφος εἰς ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τοῦ Ἰσραήλ. Τούτου δοθέντος δὲν γεννᾶται κατ' ἀρχὴν πρόβλημα σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἢ πολιτικῆς ἐξουσίας ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ Ἰσραήλ, ὑφ' οὓς ὅρους νοοῦμεν τοῦτο σήμερον. Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία δὲν διακρίνονται οὐσιωδῶς ὡς δύο ἄσχετοι ἀπ' ἀλλήλων ἀρχαί, δύο αὐτοτελεῖς ὀργανισμοί, πνευματικῆς, οὕτως εἰπεῖν, καὶ κοσμικῆς ἀποστολῆς ἀντιστοίχως, ἀλλὰ κατά τινα τρόπον ταυτίζονται. Παρ' Ἰσραὴλ πᾶσαι αἱ κατὰ κόσμον ἐξουσίαι — νομοθετική, δικαστικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ — πηγάζουν ἐκ τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ φορεῖς αὐτῶν ἀσκοῦν τὸ λειτούργημά των ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ. Οὕτω νομοθετοῦν ὁ Μωυσῆς, ὁ Dtr, τὸ ἱερατεῖον ἢ ἄλλα κατὰ καιροὺς ἁρμόδια ὄργανα τῆς θεοκρατικῆς τάξεως οὐχὶ ἰδίῳ δικαιώματι, ἀλλ' ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἀποκαλύπτουν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του [46]. Ἀσκοῦν δικαστικὴν ἐξουσίαν ὁ πάσας τὰς μορφὰς τῆς θεοκρατίας ἐκπροσωπῶν Μωυσῆς [47], τὸ ἱερατεῖον [48], οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ ἢ οἱ βασιλεῖς [49] οὐχὶ ὅμως ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ [50], ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ [51] καὶ συμφώνως τῷ Νόμῳ. Διοικοῦν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Π.Δ. οἱ πρεσβύτεροι [52], οἱ βασιλεῖς [53], οἱ ἄρχοντες [54] ἢ οἱ ἀρχιερεῖς [55] οὐχὶ ἰδίῳ ἀξιώματι ἢ κληρονομικῷ δικαιώματι, ἀλλὰ κατὰ θείαν

---

[45] Ὁ ὅρος «Θεοκρατία» εἰσήχθη παρὰ τοῦ Ἰωσήπου, Κατ' Ἀπ., 5, 16.

[46] Ἐξ. 20, 1 ἑξ. [47] Ἐξ. 18, 15. [48] Ἀρ. 5, 11 ἑξ.

[49] Δευτ. 22, 13 ἑξ. 25, 7 ἑξ. Γ' Βασ. 3, 16. Ψ. 45, 7. 72, 1 ἑξ.

[50] Δευτ. 1, 17. Πρβλ. Ἡσ. 35, 22. [51] Ἐξ. 21, 6. 22, 8.

[52] Οὗτοι εἶχον τοιαύτην ἁρμοδιότητα πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς βασιλείας (Ἀρ. 1, 16. 34, 18 ἑξ.).

[53] Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑνιαίου βασιλείου μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας.

[54] Πρόκειται περὶ τῶν μετὰ τὴν βαβυλώνιον αἰχμαλωσίαν πολιτικῶν ἀρχηγῶν (Ζοροβάβελ, Νεεμίου).

[55] Ἐνωρίτατα ἡ ἐκκλησία τῆς Π. Δ. εἶχεν ἱερατεῖον μὲ βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς εἰδικῆς κλήσεώς του καὶ τῆς ἀποστολῆς του (Ἀρ. 18, 19).

παραχώρησιν καὶ συμφώνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἱ βασιλεῖς, οἱ κεχρισμένοι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ (מְשִׁיחִים), ἦσαν ἐκ τῶν κυρίων φορέων τῆς θεοκρατικῆς τάξεως. Πᾶσα αὐθαιρεσία ἢ ἀθέτησις τοῦ θείου νόμου κρίνεται ἀπαράδεκτος, συχνότατα δὲ θεωρεῖται ὡς αἰτία τῆς ἀπωλείας τοῦ θρόνου ὑπ᾿ αὐτῶν ἢ τῶν ἐπ᾿ αὐτοῦ δικαιωμάτων τῶν τέκνων των. Ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ [56], ὀφείλουν νὰ ὑποτάσσωνται ἀπολύτως εἰς τὰς θεοκρατικὰς ἀρχὰς ἐν τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων των, ὄντες δοῦλοι καὶ ὄργανα τοῦ κυρίως βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ Θεοῦ. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐξηγεῖται, νομίζομεν, διατί, ὅταν ὁ θεσμὸς τῆς βασιλείας ἔπαυσεν ὑφιστάμενος καὶ τὴν θέσιν της εἰς τὴν μεταιχμαλωσιακὴν Ἐκκλησίαν ἔλαβεν ὁ ἄρχων μετὰ τοῦ ἀρχιερέως, ἡ τοιαύτη ἀλλαγή, οὐσιώδους σημασίας διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οὐδεμίαν ἀπολύτως ἐπίπτωσιν εἶχεν εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ νέα τάξις ὥριζεν ὡς κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας τὸν «ἄρχοντα», τὸν κυβερνῶντα αὐτὴν ἐν ἀγαθῇ συμπνοίᾳ μετὰ τοῦ ἑκάστοτε ἀρχιερέως, ὅστις τελικῶς, καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἔργου τῶν ἀρχόντων, παρέμενεν ὁ μόνος φορεὺς τοῦ θεοκρατικοῦ πολιτεύματος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη αὕτη, συμφώνως πρὸς τὰ κείμενα, ὑπῆρξε συνεπὴς πρὸς τὴν θεμελιώδη περὶ Ἐκλογῆς καὶ Διαθήκης πίστιν της. Διότι, ἐφ᾿ ὅσον ἡ Διαθήκη ἐθεωρεῖτο προνόμιον τῆς παρ᾿ Ἰσραὴλ Ἐκκλησίας μόνον, ἡ ἐκ τούτου δικαιολογημένη πως ὑπερηφάνεια δὲν ἐπέτρεψεν τὴν ἀνάπτυξιν οἰκουμενικῶν ἐνδιαφερόντων, ὑπὸ τὴν σύγχρονον τῆς λέξεως σημασίαν. Πέραν τῆς ἐνατενίσεως τῆς ἱστορίας σύμπαντος τοῦ κόσμου ὡς ἑνότητος, δι᾿ ἧς ὁδηγεῖται ὁ κόσμος ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ της [57], ἥτις εὗρε τὴν τελειοτέραν της ἔκφρασιν εἰς τὸ Βιβλίον τοῦ Δανιήλ [58], ἡ Ἐκκλησία τῆς Π.Δ. παρέμεινεν, ὡς ἦτο φυσικόν, εἰς σώφρονα, ἐὰν μὴ εἰς σωτηρίαν ἀπομόνωσιν. Ἡ βασικὴ πίστις δηλαδή, ὅτι τὰ ἔθνη (גּוֹיִם) ἦσαν ἡ μεγάλη εἰδωλολατρικὴ μᾶζα, ἡ ὁποία οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Διαθήκης του [59] καὶ

---

[56] Δευτ. 17, 14 ἑξ. Ἐξέχουσαι μορφαὶ τῆς θεοκρατικῆς βασιλείας ὑπῆρξαν ὁ Δαυίδ, οὗτινος ἡ βασιλεία, βασιζομένη κατά τινα παράδοσιν εἰς εἰδικὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ Διαθήκην (Β΄ Παρ. 7, 18. 13, 5), λογίζεται ὡς βασιλεία ἀνήκουσα εἰς τὸν Θεὸν (Α΄ Παρ. 29, 11), καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σολομών.

[57] Ἠσ. 44, 21 ἑξ.

[58] Δαν. 8, 1 ἑξ.

[59] Ἡ ἄποψις αὕτη ἠμβλύνθη τῇ ἐπιδράσει τοῦ προφητικοῦ κηρύγματος.

ἡ ὁποία μετὰ ζήλου ἠγωνίζετο διὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ὑπῆρξεν οὐχὶ ἀδικαιολογήτως τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐμπόδιον, τὸ ὁποῖον ἐστέρησε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς χαρᾶς τῆς συγκινήσεως ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀποτελεῖ μίαν οἰκογένειαν, παρὰ τὸ θερμὸν προφητικὸν κήρυγμα περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς βασιλέως τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν, ἅτινα χρησιμοποιεῖ οὗτος ἑκάστοτε πρὸς πλήρωσιν τῶν σκοπῶν του διὰ τὸν κόσμον.

4. Ἡ δόξα τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅ,τι προσδίδει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Π.Δ. ἔννοιαν βαθυτέραν καὶ σκοπὸν εὐρύτερον, καθιστᾷ δὲ ταύτην ταμειοῦχον ἰδεῶν παναθρωπίνης ἀξίας δὲν εἶναι βεβαίως οὔτε ἡ διατήρησις τῶν ἐκ τῆς ἐκλογῆς καὶ διαθήκης προνομίων, εἰς ἣν ὑποκρύπτεται μορφή τις εὐδαιμονισμοῦ, οὔτε ἡ ἁγιότης τῶν μελῶν της, ἣν ταῦτα ἀγωνίζονται νὰ ἐπιτύχουν κυρίως δι' ἑνὸς πολυπλόκου νομικοῦ συστήματος καὶ τελετουργικοῦ τυπικοῦ, ἀλλὰ τὰ ὑπέροχα ὁράματα καὶ αἱ μεγάλαι προσδοκίαι της, αἵτινες, ἀποτελοῦσαι τὰς θεμελιωδεστέρας σωτηριολογικὰς ΠΔκὰς διδασκαλίας, ἐπιβεβαιοῦν τὴν αἰωνιότητα τῆς ἰσχύος τῆς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ τὸν ἑνωτικὸν χαρακτῆρα τῶν δύο Διαθηκῶν, τοῦ τε παλαιοῦ καὶ νέου Ἰσραήλ, εἰς ὃν μάλιστα μετεβιβάσθη καὶ ἡ θεόθεν κληρονομία.

Βασικὴ διδασκαλία, ἄμεσον σχέσιν ἔχουσα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, εἶναι ἡ περὶ ἱεροῦ καταλοίπου τοιαύτη, ἡ ἐνθέρμως κηρυχθεῖσα ἰδίᾳ[60] ὑπ' ἐνίων ἐκ τῶν προφητῶν[61] καὶ διὰ τῆς καθόλου ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας σαφῶς διδασκομένη. Τὸ «κατάλοιπον» εἶναι ὅ,τι ἀπομένει ἐκ δοκιμασίας τινὸς τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι δηλαδὴ τὸ ἐκλεκτὸν μέρος ἐκ τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ, οὗτινος τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ἁγιότης, πίστις καὶ πτωχεία (οὐχὶ κοινωνιολογικῶς, ἀλλὰ θεολογικῶς). Ἐπιζῇ τὸ κατάλοιπον τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τινος μεγάλης καταστροφῆς καί, εὐλογούμενον δι' οἱονεὶ νέας ἐκλογῆς, συντελεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἄλλων καὶ ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἰς τὴν δι' αὐτοῦ συνέχισιν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας[62]. Ὁ σώζων τὸ κατάλοιπον εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός, ὅστις διὰ νέας Διαθήκης, νέου Ἰσραήλ, νέας κοινωνίας μετὰ τοῦ λαοῦ,

---

[60] Γεν. 7, 23.

[61] Ἠσ. 1, 9 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀμ. 3, 12. Ἰερ. 23, 3 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἰεζ. 11, 13 ἑξ. Ζαχ. 8, 11 ἑξ.

[62] Ἠσ. 7, 10 ἑξ. Ἰεζ. 11, 13 ἑξ.

νέου Ναοῦ καὶ νέας ἁγίας πόλεως θὰ ὁδηγήσῃ τὸν λαόν του εἰς τόν, δι' ὃν ἐκλήθη, προορισμόν του. Οὕτω τὸ κατάλοιπον, ταυτιζόμενον κατὰ τοὺς μεταιχμαλωσιακοὺς χρόνους πρὸς τὴν νέαν Ἐκκλησίαν τῆς Π.Δ., ἀποτελεῖ καὶ τὴν γέφυραν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν καὶ μεταβιβάζονται πάντα τὰ ἐκ Διαθήκης προνόμια, ὡς καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ὑποχρεώσεις. Ἡ πτῶσις τοῦ Β. Βασιλείου (722 π.Χ.) καθιστᾷ τὸν Ἰούδαν κατάλοιπον σύμπαντος τοῦ Ἰσραήλ, ὅπερ σμικρύνεται ἀκόμη περισσότερον μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἰούδα. Σμικρυνόμενον ὁλονὲν καὶ περισσότερον τὸ κατάλοιπον θὰ καταστῇ ἱκανὸν νὰ αἰσθανθῇ τὸ πάθος τῆς ἀναμονῆς τοῦ Μεσσίου καὶ νὰ ἴδῃ, ὅσον ἔνεστι, τὰ ἔσχατα τῆς Σιών.

Ἕτερος προφητικὸς τύπος, ὅστις ἤσκησε βαθεῖαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν μεταιχμαλωσιακὴν κυρίως Ἐκκλησίαν, ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ περὶ Μεσσίου διδασκαλία. Διὰ τῶν ὅρων «Μεσσιανισμός», «Μεσσιακὴ ἐλπίς», «Μεσσιακὴ προσδοκία», «Μεσσιακὴ βασιλεία» κ.τ.τ. νοοῦμεν τὴν ἀναμονὴν μιᾶς νέας ἐποχῆς, ἡ ὁποία μὲ κέντρον τὸν Μεσσίαν - Σωτῆρα κορυφοῦται εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἑνὸς κράτους τοῦ Θεοῦ, κράτους εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, μιᾶς νέας Ἐκκλησίας.

Ἡ βιβλικὴ ἀναμονὴ τοῦ Μεσσίου [63] δὲν βασίζεται ἐπὶ καθαρῶς γηίνων προτύπων [64], ἀλλ' ὑπῆρξε θείας ἀποκαλύψεως ἀλήθεια, θερμαίνουσα τὰς καρδίας τοῦ εὐσεβοῦς ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἂν καὶ ἡ Μεσσιακὴ ἐλπὶς δὲν ἦτο πάντοτε ἐξαιρετικῶς ζωηρὰ καὶ ἑνιαία οὔτε ἡ περὶ Μεσσίου ἰδέα τόσον καθαρά, ἐν τούτοις δυνάμεθα εἰς τὰς φωτεινὰς εἰκόνας τῶν βιβλικῶν κειμένων, ἰδίᾳ δὲ τῶν προφητικῶν, νὰ διακρίνωμεν τὰ κύρια σημεῖα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα φέρουν, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, σαφῆ τὰ ἴχνη τῶν ἑκάστοτε ἐνδιαφερόντων.

Ἡ πολυσύνθετος εἰκὼν τοῦ ἀναμενομένου Μεσσίου προβάλλει κατ' ἐξοχὴν ἐπιβλητική, ὅταν ἴδῃ τις τὸ πολύπλευρον ἔργον αὐτοῦ. Ὁ Μεσσίας, πραγματικὸς βασιλεὺς καὶ ἐσχατολογικὸς τύπος συγχρόνως, ἀπόγονος

---

[63] Ὁ χαρακτηρισμὸς מָשִׁיחַ (Μεσσίας), κεχρισμένος, χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Π. Δ. προκειμένου περὶ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ (Α' Βασ. 24, 11) καὶ τῶν ἀρχιερέων (Λευιτ. 4, 3). Τὸν τίτλον «Μεσσίας» φέρει καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Κῦρος, ὅστις θὰ ἐπλήρου μέρος τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν Ἰσραὴλ (Ἠσ. 45, 1).

[64] Οὔτε ὁ θεσμὸς τῆς ἐθνικῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραήλ, ἥτις διέψευσε τὴν Μεσσιακὴν ἐλπίδα, ἀπετέλεσε τὸ πρότυπον τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας, οὔτε αἱ κατ' ἐπανάληψιν δοκιμασίαι ἐγέννησαν τὴν Μεσσιακὴν ἰδέαν δι' ἀνάλογον παρηγορίαν.

τοῦ Δαυὶδ καὶ μὲ ἕδραν τὴν Σιών [65], κύριος τοῦ κόσμου [66] καὶ βασιλεὺς τῆς εἰρήνης [67], θὰ ἔλθῃ, διὰ νὰ ἀνανεώσῃ τὴν πεσοῦσαν σκηνὴν τοῦ Δαυίδ [68], νὰ συνάψῃ νέαν Διαθήκην, νὰ γράψῃ νέους νόμους εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν [69], νὰ ἱδρύσῃ νέαν, αἰώνιον, παγκοσμίου χαρακτῆρος Ἐκκλησίαν, νέον κράτος δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης [70], νὰ συνενώσῃ δὲ τέλος τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδαν [71].

Πέραν ὅμως τούτων ἡ Μεσσιακὴ προσδοκία, καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπουσίαν παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκουμενικῶν ἐνδιαφερόντων, ἐμφανίζεται μὲ παγκόσμια χαρακτηριστικὰ καὶ δή· ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Μεσσίου θὰ ἑνωθοῦν πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς οὐχὶ βίᾳ, ἀλλ' ἑκουσίως, θὰ λατρεύσουν τὸν Θεὸν εἰς τὸ θρησκευτικὸν κέντρον τοῦ κόσμου, ἤτοι τὴν Ἱερουσαλήμ [72], θὰ θύσουν θυσίαν καθαρὰν καὶ ἑνούμενα θὰ ζήσουν τὴν ἔλευσιν τῆς παραδεισίου εἰρήνης καὶ θὰ γευθοῦν τὰ δῶρα τοῦ πνεύματος [73]. Τέλος τὰ κράτη τῆς γῆς θὰ παρέλθουν, διὰ νὰ δώσουν τὴν θέσιν των εἰς τὸ νέον κράτος τοῦ Θεοῦ [74], ὅταν ἐμφανισθῇ ὁ Μεσσίας ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου [75].

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα καὶ δι' ἄλλους προφητικοὺς τύπους Μεσσιακοῦ χαρακτῆρος, ὡς διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὸ βασίλειον ἱεράτευμα [76], τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου [77], τὸν

---

[65] Πρβλ. τὸ «εὐαγγέλιον τοῦ Νάθαν» (Β' Βασ. 7, 12. Ἠσ. 11, 1). Ψ. 2, 6 ἑξ.

[66] Ψ. 2, 8.

[67] Ζαχ. 9,9 - 10.

[68] Ἀμ. 9, 11 ἑξ.

[69] Ἰερ. 31, 31 ἑξ.

[70] Ἠσ. 9, 5 ἑξ. 11, 1 ἑξ. Ἀμ. 9, 11 ἑξ. Μιχ. 4,2 ἑξ.

[71] Ὠσ. 2, 2.

[72] Ἠσ. 56, 7. 66, 33.

[73] Ἰωὴλ 3, 2.

[74] Δαν. 2, 44.

[75] Δαν. 7, 13.

[76] Ἑβραϊστὶ מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים, (Ἐξ. 19, 6), ἤτοι «βασίλειον ἱερέων», «ἱερατικὸν βασίλειον» (Ἀθ. Χαστούπη), ὅρος ὅστις ἴσως ἔχει τὴν ἔννοιαν ὅτι τὴν τὴν ἐκκλησίαν θὰ καταστήσῃ ὁ Θεὸς ἁγίαν μὲ μέλη κοινωνίαν ἔχοντα μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς οἱ ἱερεῖς.

[77] Ἑβραϊστὶ בֶּן־אָדָם (Ἰεζ. 2, 1) καὶ ἀραμ. בַּר אֱנָשׁ. (Δαν. 7, 13). Ὁ ὅρος «υἱὸς ἀνθρώπου» ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ, διὰ

Δοῦλον τοῦ Θεοῦ [78], τὴν περὶ Ἐμμανουὴλ τριλογίαν τοῦ προφήτου Ἡσαΐου [79], τὴν ἔχουσαν τὰς ρίζας της εἰς τὴν Μεσσιακὴν Königsideologie, τὴν Thronbesteigungsfest τοῦ Γιαχβὲ κ.λ. Ἐξ ὅσων ὅμως ἐλέχθησαν, εἶναι φανερὸν ὅτι, ἐφ᾽ ὅσον ἡ θεώρησις τοῦ περὶ Ἐκκλησίας εἰς τὴν Π.Δ. θέματος ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν ἐκ τῆς Π.Δ. δεδομένων δὲν μᾶς δίδει ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν, τότε ἡ γλῶσσα εἶναι ἑτοίμη νὰ ἐκφράσῃ τὴν πίστιν ὅτι ἡ ἑρμηνεία τῆς ΠΔῆς ἀποκαλύψεως εὑρίσκεται ἐκτὸς καὶ μετὰ τὴν Π.Δ. Περὶ τούτου ὅμως ἀναμένομεν νὰ ὁμιλήσουν ἄλλοι.

νὰ δηλώσῃ τὴν δημαμινότητά του ἔναντι τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Ὡς Μεσσιακὸς ὅρος ἐχρησιμοποιήθη μόνον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δι᾽ ἑαυτόν, χωρὶς ἐν τούτοις οὔτε αὐτὸς οὔτε καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ νὰ ἐξηγοῦν τὴν σημασίαν του. Ὡς προσωνυμία ὁ ὅρος «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἦτο ἐν χρήσει καὶ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ (Ἐνώχ).

[78] Ἑβραϊστὶ עֶבֶד יְהוָה. Ὁ ὅρος «δοῦλος τοῦ Κυρίου» ἀποδίδεται γενικῶς μὲν εἰς ἄτομα, ἰδιαιτέραν σχέσιν ἔχοντα μετὰ τοῦ Θεοῦ (Ἀβραάμ, Ψ. 105, 6, Μωυσῆν, Δευτ. 34, 5, Ἰησοῦν τοῦ Ναυή, Κρ. 2, 8, Δαυίδ, Ψ. 18, 1, Προφήτας, Ἡσ. 44, 26. Ἀμ. 3,7) καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ συνόλῳ του ἢ τοὺς πιστοὺς ἐξ αὐτοῦ, εἰδικῶς δὲ εἰς τὸν Μεσσίαν (ἴδε τὰ τέσσαρα περὶ δούλου ᾄσματα τοῦ Ἡσαΐου ἐν κεφ. 40 - 55, ἔνθα περιγράφεται τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ ὅρων οἰκείων ἡμῖν ἐκ τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ Χριστοῦ). Αἱ συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ Δούλου, δὲν κατέληξαν εἰς γενικῶς παραδεκτὰ συμπεράσματα. Εἴτε ὅμως ὁ «Δοῦλος» εἶναι σύνολον εἴτε ἄτομον εἴτε corporate personality, ἡ περὶ Δούλου διδασκαλία εἶναι ὁ ἐν τῇ Π. Δ. καλλιεργούμενος σπόρος, οὕτινος τοὺς καρποὺς ἔμελλε νὰ γευθῇ ἡ Ἐκκλησία τοῦ νέου Ἰσραήλ.

[79] Ἡσ. 7, 14. 9, 5 ἑξ. 11, 1 ἑξ.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΤΗ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ὑπὸ ΙΩΑΝ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Δ. Θ.

«Ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ πρώτη χριστιανικὴ κοινότης ἀνέμενον τὴν ἐπικειμένην ἔλευσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ — ἀντ᾿ αὐτῆς ὅμως ἦλθεν ἡ Ἐκκλησία», ἔγραφε πρό τινων δεκαετιῶν, ὄχι χωρὶς κάποιαν δόσιν εἰρωνίας, ὁ Alf. Loisy[1]. Διερωτᾶται λοιπὸν κανείς, ἀκούων τὴν φράσιν ταύτην ἢ ἀναγινώσκων τὴν Κ. Διαθήκην: ἐματαιώθη, λοιπόν, πράγματι ἡ ἐλπὶς τῶν πρώτων χριστιανῶν; διεψεύσθησαν αἱ προσδοκίαι των καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι παρὰ τὸ ὑποκατάστατον τῆς ἐσχατολογικῆς ἐλπίδος των μὴ πραγματοποιηθείσης; Εἰς τὰ Εὐαγγέλια, ἐνῷ γίνεται λόγος περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δὲν ἀναφέρεται ἡ λ. Ἐκκλησία παρὰ μόνον δίς, ἐν Ματθ. 16, 18 εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πέτρον: «Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν...» καὶ ἐν 18, 17. Ἦτο δυνατὸν ὁ Ἰησοῦς νὰ ἐχρησιμοποίησε μίαν τοιαύτην φράσιν; μὲ ἄλλας λέξεις, εἶχεν ὁ Ἰησοῦς τὴν πρόθεσιν νὰ ἱδρύσῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῆς γῆς; ἢ μήπως εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις ὡρισμένων Προτεσταντῶν Θεολόγων[2], οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ μεταγενεστέρα Ἐκκλησία θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ αὐτὰ τὰ λόγια καὶ τοῦ ἀποδίδει τοιαύτας προθέσεις;

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ., μολονότι ὡρισμένα ἐξ αὐτῶν δὲν ἀναφέρουν οὐδὲ ἅπαξ τὴν λ. Ἐκκλησίαν, προϋποθέτουν ἀπ᾿ ἀρχῆς μέχρι τέλους τὴν πραγματικότητα αὐτῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζοῦν καὶ τὴν ὁποίαν ἐκφράζουν. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἱ. συγγραφέων τῆς Κ.Δ. γράφει ὡς ἄτομον ἀνεξάρτητον τῆς κοινότητος, ἢ ἁπλῶς χάριν τῆς ἐπιθυμίας του νὰ συγγράψῃ ἓν δοκίμιον, ἀλλὰ γράφει καθοδηγούμε-

---

[1] Παρὰ H. Conzelmann, Grundriss der Theologie des Neuen Testaments, München 1967, σ. 50.

[2] Βλ. π. χ. G. Bornkamm, Jesus von Nazareth, Stuttgart 1956, σ. 171. R. Bultmann, Theologie des N. Testaments, 5η ἔκδ. 1965, σ. 40, 51· τοῦ ἰδίου, Die Frage nach der Echtheit von Matth 16, 17-19, ἐν Theol. Blätter, 1941, σ. 265-279 (νῦν ἐν Exegetica, Tübingen 1967, σ. 255-277).

νος ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη καὶ ἀντιμετωπίζων ἑκάστοτε μίαν συγκεκριμένην ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν. Πρὸ λοιπὸν οἱασδήποτε θεωρητικῆς σκέψεως ἢ «θεολογίας» τῆς Ἐκκλησίας εὑρίσκεται ἡ ζῶσα πραγματικότης τῆς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ὁμολογούσης Ἐκκλησίας καὶ τὰ προβλήματά της [3]. Διὰ τοῦτο ὅσα ἐν τῇ παρούσῃ εἰσηγήσει λέγονται, δὲν στηρίζονται μόνον εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα τῆς Κ.Δ., ἔνθα ὁ λόγος ρητῶς περὶ Ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ εἰς τὸ σύνολον τῶν ἱ. κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀπεικονίζουν τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς πρώτης χριστιανικῆς κοινότητος ὡς ἀποτελούσης τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκθέτοντες ἐνταῦθα τί ἐπίστευεν περὶ ἑαυτῆς ἡ πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ὡς τοῦτο ἐκφράζεται εἰς τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ., ἀποκτῶμεν μίαν σταθερὰν βάσιν καὶ ἓν μέτρον διὰ πᾶσαν μετὰ ταῦτα ἐκκλησιολογικὴν διδασκαλίαν. Διότι κριτήριον τῆς ὀρθοδοξίας οἱασδήποτε μετὰ ταῦτὰ περὶ Ἐκκλησίας ἀντιλήψεως θὰ ἀποτελῇ ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τὴν περὶ Ἐκκλησίας εἰκόνα τῆς Κ. Διαθήκης.

Τὴν εἰκόνα αὐτὴν θὰ ἐξετάσωμεν παρουσιάζοντες εἰς τὸ Α΄ μέρος τῆς εἰσηγήσεως τὸν κύκλον τῶν προβλημάτων: 1. Ἰησοῦς καὶ Ἐκκλησία, καὶ 2. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ Ἐκκλησία, εἰς δὲ τὸ Β΄ μέρος τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κ. Διαθήκην.

Α΄.

1. Ὁ Ἰησοῦς καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Τὸ πρῶτον ἐρώτημα ποὺ θὰ ἐξετάσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν εἰσήγησιν εἶναι τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀφετηρίαν τῆς Ἐκκλησίας· πότε δηλ. ἀκριβῶς πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὴν ἀρχὴν τῆς χριστ. Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ ὅλου σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας (τῆς Heilsgeschichte). Πολλοὶ σύγχρονοι Προτεστάνται ἐρευνηταὶ πιστεύουν ὅτι, ὁσάκις ἡ Κ.Δ. ὁμιλεῖ περὶ Ἐκκλησίας, προϋποθέτει μίαν μεταγενεστέραν ὠργανωμένην κοινότητα ἢ θεωροῦν ἀσυμβίβαστον τὴν ἀποδιδομένην ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν πρόθεσιν νὰ ἱδρύσῃ τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὴν πίστιν του περὶ τοῦ ἐπικειμένου τέλους τοῦ κόσμου, καὶ συνεπῶς δὲν δέχονται ὅτι ἦτο δυνατὸν ὁ Ἰησοῦς νὰ εἶχεν εἴπει τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ὁ Ματθ. ἐν 16, 18: «Σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν».

---

[3] R. Schnackenburg, Die Kirche im N. Testament, Freiburg 1963, σ. 9.

Διὰ νὰ γίνῃ ὁ ἔλεγχος αὐτῶν τῶν ἀπόψεων καὶ ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ πῶς ἔχουν ἀκριβῶς τὰ πράγματα κατὰ τὴν Κ.Δ., πρέπει νὰ ἐκκινήσωμεν ἀπὸ τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις:

α) Ἡ λ. Ἐκκλησία δὲν χρησιμοποιεῖται διὰ πρώτην φορὰν ἐπὶ χριστιανικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς Π.Δ. ὑπὸ τῶν Ο', ἔνθα εἰς 100 περίπου χωρία ἀποδίδει τὸ ἑβραϊκὸν qahal, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν συγκέντρωσιν τοῦ λαοῦ διὰ στρατιωτικούς, πολιτικοὺς ἢ θρησκευτικοὺς σκοπούς[4]. Ἡ πλέον σημαντικὴ qahal τοῦ Ἰσραηλητικοῦ λαοῦ ἐν τῇ Π.Δ. εἶναι ἡ συνάθροισις αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ Χωρὴβ (Δευτ. 4, 10· 9, 10· 10, 4· 18, 10), ὅπου ὁ Θεὸς συνῆψε τὴν διαθήκην του μετὰ τοῦ περιουσίου λαοῦ. Ἔτσι «Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ» ἢ «Ἐκκλησία τοῦ Ἰσραὴλ» ἔχει μίαν βαθυτέραν θεολογικὴν ἔννοιαν εἰς τὴν Π.Δ.: εἶναι ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς ὡς φορεὺς τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν χρησιμοποιεῖται ἅπαξ ἡ λ. Ἐκκλησία καὶ ἐν τῇ Κ.Δ. (Πράξ. 7, 38, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῆς «ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐρήμῳ»). Εἰς τὴν Π.Δ. χρησιμοποιεῖται καὶ ὁ ὅρος «Συναγωγή»· ἐκφράζει ὅμως περισσότερον τὴν ἐθνικὴν πλευρὰν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν αὐστηρὰν ἀποκλειστικότητά του ἔναντι τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ ὅρος δὲν παρελήφθη ὑπὸ τῆς Κ.Δ., εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία ἔχει παγκόσμιον χαρακτῆρα. (Τῇ ἐξαιρέσει μόνον τοῦ χωρίου Ἰακ. 2, 2 ἔνθα ἡ λ. Συναγωγὴ χρησιμοποιεῖται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς Ἐκκλησίας). Ἀπὸ αὐτήν, λοιπόν, τὴν παλαιοδιαθηκικὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ ἐκκινήσωμεν, προκειμένου νὰ ἐρευνήσωμεν ἐὰν ὁ Ἰησοῦς ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ ἕνα τοιοῦτον ὅρον.

β) Ἡ ἰουδαϊκὴ μεσσιανικὴ προσδοκία προϋποθέτει τὴν ἔννοιαν μιᾶς μεσσιανικῆς κοινότητος· ὅλη ἡ μεσσιανικὴ ἐλπὶς εἶναι ἀκατανόητος ἄνευ αὐτῆς τῆς κοινότητος. Οἱ προφῆται ἐν ὄψει τῆς ἀπιστίας καὶ ἀποστασίας ἑνὸς μεγάλου τμήματος τοῦ λαοῦ τονίζουν τὴν ἔννοιαν τοῦ «ὑπολείμματος», τὸ ὁποῖον θὰ καρπωθῇ τὰς θείας ἐπαγγελίας καὶ ἀναγγέλλουν τὴν σύναψιν μιᾶς «νέας διαθήκης» (Ἰερ. 31, 31 - 34). Αἱ δύο αὗται ἔννοιαι, τοῦ πιστοῦ ὑπολείμματος καὶ τῆς νέας διαθήκης, ἐπικρατοῦν εἰς τὸν Ἰ-

---

[4] Βλ. πλὴν τῆς προηγ. μνημ. μελέτης τοῦ R. Schnackenburg, καὶ K. L. Schmidt, Ἐκκλησία, ἐν Theol. Wört. zum N. T. III, σ. 502 - 539· L. Cérfaux, La théologie de l' Église suivant saint Paul, β' ἔκδ. Paris. 1965.

ουδαϊσμὸν μετὰ τοὺς χρόνους τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τρέφουν τὴν μεσσιανικὴν ἐλπίδα. Ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας θὰ συγκεντρώσῃ γύρω του τὸ πιστὸν ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ. Ἂς ἐνθυμηθῶμεν τὴν μορφὴν τοῦ «Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου» τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιὴλ (7, 13 - 27), ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τὸν λαὸν τῶν ἁγίων τοῦ Ὑψίστου. Πρόκειται βασικῶς περὶ συλλογικῆς ἐννοίας· εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἡ συναγωγὴ τῶν δικαίων, ποὺ ἀποκορυφοῦται τελικῶς εἰς μίαν προσωπικότητα, εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ λαοῦ [5].

γ) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Εὐαγγελίων, ὁ Ἰησοῦς, παρ᾽ ὅτι ἀπέφευγε νὰ διακηρύξῃ τοῦτο δημοσίᾳ, ἐπίστευεν εἰς τὴν μεσσιανικότητά του, ἐχαρακτήριζεν ἐπανειλημμένως ἑαυτὸν ὡς Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἀναλαμβάνει νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἔργον τοῦ Πάσχοντος Δούλου τοῦ Ἠσαΐου. Ἄρα, ἤδη παρὰ τῷ Ἰησοῦ συναντῶμεν μίαν «Ἐκκλησιολογίαν», μὲ τὴν ἰουδαϊκὴν καὶ παλαιοδιαθηκικὴν βεβαίως ἔννοιαν ποὺ εἴδαμεν ἀνωτέρω [6].

δ) Τὰ Εὐαγγέλια ὁμιλοῦν περὶ ὡρισμένων ἐνεργειῶν τοῦ Ἰησοῦ, τὰς ὁποίας μποροῦμε νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ἱδρυτικὰς τῆς Ἐκκλησίας του. Ἐπὶ παραδ., ἡ συγκέντρωσις ἑνὸς κύκλου ὀπαδῶν ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐκλογὴ δώδεκα μαθητῶν ἔχει σαφῶς ἐσχατολογικὸν καὶ ἐκκλησιολογικὸν νόημα καὶ δηλοῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἰησοῦ νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ νέον δωδεκάφυλον, ἀνανεουμένης οὕτω τῆς διαθήκης τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ του. Οἱ Δώδεκα Μαθηταὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις θὰ καθίσουν ἐπὶ δώδεκα θρόνων κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ (Ματθ. 19, 28). Τὸ τελευταῖον Δεῖπνον μὲ τὴν ἐντολὴν τῆς ἐπαναλήψεώς του ὑπὸ τῶν μαθητῶν προϋποθέτει ὅτι ἡ κοινότης τῶν ὀπαδῶν θὰ συνεχίσῃ ὑφισταμένη, ὁ δὲ θάνατος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ Δ´ Εὐαγγέλιον ἑρμηνεύεται ὡς πρᾶξις συνάγουσα τὰ διεσκορπισμένα εἰς ἓν (11, 52: «ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν, ...ἵνα τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν»). Ἡ ἐντολὴ ἄλλωστε τοῦ Ἀναστάντος πρὸς τοὺς μαθητάς: «Πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος... καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ᾽ ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», ἔχει σαφῶς ἐκκλησιολογικὴν σημασίαν. Τέλος, ἡ ὑπόσχεσις περὶ ἀποστολῆς τοῦ Παρακλήτου

---

[5] Βλ. Σ. Ἀγουρίδου, Ἐνώχ, ἤτοι ὁ χαρακτὴρ τῆς περὶ τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐνώχ, Ἀθῆναι 1955, σ. 102.

[6] Βλ. καὶ O. Cullmann, Petrus, Jünger - Apostel - Märtyrer, 1967, σ. 210 ἑξ.

δηλοῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ Ἰησοῦ ὅπως διατηρήσῃ ἐν ἀληθείᾳ τὴν Ἐκκλησίαν του ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἕως ὅτου ὁ ἴδιος ἐπανέλθῃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει.

Πάντα ταῦτα δεικνύουν σαφῶς ὅτι ἡ ἰδέα τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπενοήθη ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ νὰ προβληθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπιγείου ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, ἀλλ' εὑρίσκετο εἰς τὸ κέντρον τῶν σκέψεων τοῦ Ἰησοῦ καὶ κατηύθυνε τὰς πράξεις του. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ προϋπῆρχεν ἐν τῇ Π.Δ. καὶ ἦτο προσανατολισμένη, κατὰ τὸ σχέδιον τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσίου. Ὁ Ἰησοῦς ἔχων βαθεῖαν συνείδησιν τῆς μεσσιανικότητός του συγκροτεῖ πέριξ αὐτοῦ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν Δώδεκα Μαθητῶν τὸν ὀργανώνει, τὸν θεμελιοῖ διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεώς του, καὶ τὸν καθοδηγεῖ μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέχρι τῆς β' ἐλεύσεώς του.

2. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ Ἐκκλησία.

Καιρὸς ὅμως τώρα νὰ ἴδωμεν, πῶς σχετίζεται ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων κεντρικὴν θέσιν κατέχει ἡ διδασκαλία περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ βασιλεία αὕτη κηρύσσεται ἄλλοτε ὡς παροῦσα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ πραγματικότητος καὶ ἄλλοτε ὡς μελλοντικὸν γεγονός. Εἰς τὴν α' περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ λόγια ἐκεῖνα τοῦ Ἰησοῦ, τὰ ὁποῖα τονίζουν ὅτι διὰ τῆς θαυματουργικῆς δράσεώς του ἤρχισεν ἤδη ἡ βασιλεία («εἰ ἐγὼ ἐν δακτύλῳ τοῦ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»· «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστι» κ.ἄ.), καθὼς καὶ αἱ παραβολαὶ ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουν ὁρατὴν καὶ ὠργανωμένην κοινωνίαν ἐπὶ τῆς γῆς οἵα ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ἐν λόγῳ παραβολὰς παρίσταται ὡς μικρὸς κόκκος σινάπεως, ὁ ὁποῖος ἐξαπλοῦται εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· ὡς δίκτυον προωρισμένον νὰ περιλάβῃ ἐντὸς αὐτοῦ ὑγιᾶ καὶ σαπρὰ μέλη, ἢ ὡς εἷς ἀπέραντος ἀγρὸς ἐντὸς τοῦ ὁποίου μετὰ τοῦ σίτου βλαστάνουν καὶ ζιζάνια, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκριζωθοῦν κατὰ τὴν τελικὴν κρίσιν. Εἰς τὴν β' περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ λόγια ἐκεῖνα καὶ αἱ παραβολαί, ἔνθα ἡ βασιλεία ἀναμένεται ὡς μελλοντικὸν γεγονὸς καὶ δὴ ἐπικείμενον, ἐμφανιζόμενον δὲ ὅλως αἰφνιδίως, διὸ καὶ ἀπαιτεῖται συνεχὴς ἐγρήγορσις. Αὐτὴ ἡ ἔντασις μεταξὺ τῆς ἤδη ἐναρξαμένης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ βασιλείας καὶ μήπω ὁλοκληρωθείσης ἀλλ' ἀναμενομένης νὰ πληρωθῇ ἐν δόξῃ, διακατέχει ὅλην τὴν Κ.Δ. ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Ἡ πρώτη χριστ. Ἐκκλησία ζῇ εἰς αὐτὴν τὴν ἔντασιν· καὶ ἐνῷ αἰσθάνεται ὡς ἡ ἐσχατολογικὴ κοινότης, τὴν ὁποίαν συνεκρότησεν ὁ Ἰ. Χριστὸς ὡς Μεσσίας, συγχρόνως ἀναμένει ἐντατικῶς τὰ ἔσχατα· αἰσθάνεται δηλ. ὡς ἡ ἀρξαμένη βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀναμένει τὴν τελείωσίν της. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι, ἐνῷ εἰς τὰ Συνοπτικὰ Εὐαγγέλια ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα εἶναι τὸ κήρυγμα περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ σπανίως ἀναφέρεται ἡ λ. Ἐκκλησία, εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. συμβαίνει τὸ ἀντίθετον, σπανίως δηλ. ἀπαντᾷ ὁ ὅρος βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὴν θέσιν δὲ αὐτῆς καταλαμβάνει ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας· ὁσάκις δὲ γίνεται λόγος περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, αὕτη νοεῖται σχεδὸν πάντοτε κατὰ τὴν μελλοντικὴν αὐτῆς ἔννοιαν. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἐπικρατεῖ εἰς τοὺς ἱ. συγγραφεῖς ἡ συνείδησις ὅτι ἡ Ἐκκλησία συμπίπτει μὲ τὴν ἤδη ἀρξαμένην βασιλείαν [7]. Ὡσαύτως καὶ ἡ ὀρθόδοξος παράδοσις καὶ θεολογία, διακρίνουσα τὴν Ἐκκλησίαν εἰς στρατευομένην καὶ θριαμβεύουσαν, ταυτίζει τὴν πρώτην πρὸς τὴν ἐπὶ γῆς ἀρξαμένην βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ δευτέραν πρὸς τὴν ἐσχατολογικὴν τελείωσίν της κατὰ τὴν β΄ Παρουσίαν τοῦ Κυρίου [8].

Κατὰ ταῦτα ἡ φράσις τοῦ Loisy, τὴν ὁποίαν παρεθέσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εἰσηγήσεως, δὲν ἀνταποκρίνεται οὔτε πρὸς τὴν συνείδησιν, ἣν εἶχε περὶ ἑαυτῆς ἡ πρώτη κοινότης, ὡς τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν κειμένων τῆς Κ.Δ., οὔτε πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖ ὑποκατάστατον τῆς διαψευσθείσης ἐλπίδος τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ ἀπαρχὴ τῆς βασιλείας. Οὔτε ὁ Ἰησοῦς οὔτε οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἠπατήθησαν ὡς πρὸς τοῦτο. Ἀπατῶνται ὅμως οἱ χριστιανοὶ κάθε ἐποχῆς, ὅταν ἀποβάλλουν ἐκ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πίστεώς των τὸ βασικὸν αὐτὸ στοιχεῖον τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἀντιλήψεως τῆς Κ.Δ., δηλ. τὸ στοιχεῖον τῆς ἐσχατολογικῆς προσδοκίας. Ἡ Ἐκκλησία οἱασδήποτε ἐποχῆς εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν πίστιν τῆς Κ.Δ., ὅταν διακατέχεται ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀναμονῆς καὶ προσεύχεται: «Ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ».

---

[7] Β. Ἰωαννίδου, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Κ. Διαθήκης, Ἀθῆναι 1955, σ. 51· Ἰ Καρμίρη, ἄρθρον «Ἐκκλησία», ἐν Θρησκ. καὶ Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 5, στ. 467· Ἀθ. Γιέβτιτς, Ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὸν Ἰ. Χρυσόστομον, Ἀθῆναι 1967, σ. 78· βλ. ὡσαύτως καὶ B Rigaux, Le mystère de l' Église à la lumière de la Bible, ἐν Vatican II, La Constitution dogmatique sur l' Église, τόμ II (Unam Sanctam 51 β), σ. 235.

[8] Β. Ἰωαννίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 41.

B'.

Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κ. Διαθήκην.

α) Ἡ Ἐκκλησία ὡς ὁ ἐσχατολογικὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἐξ ὅλων τῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ. ἐξάγεται σαφῶς ὅτι ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ὡς ἐλέχθη προηγουμένως, ἔχει τὴν αὐτοσυνειδησίαν ὅτι ἀποτελεῖ τὴν κοινότητα τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, τὴν ὁποίαν συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν ὁ Μεσσίας, ὥστε νὰ μετάσχῃ τοῦ ἀρχομένου νέου αἰῶνος. Ἡ αὐτοσυνειδησία αὐτὴ τῆς κοινότητος εἶναι ἀλληλένδετος μὲ τὴν πίστιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Μεσσίας, ὁ ὁποῖος πραγματοποιεῖ εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ τὴν περὶ αὐτὸν κοινότητα τὰς ἐπαγγελίας τῆς Π. Δ. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τὴν ὁρολογίαν ἡ ἔκφρασις τοῦ Παύλου ἐν Α' Θεσ. 2, 14 «αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ». Ἡ χριστ. Ἐκκλησία παρουσιάζεται ὑπὸ τῶν ἱ. συγγραφέων τῆς Κ.Δ. ὡς ἡ συνέχισις ἢ μᾶλλον ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακαίνισις τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ τῆς Π.Δ. Εἰς τὸν λαὸν αὐτόν, τὸν ὁποῖον συγκεντρώνει ὁ Μεσσίας, ἐκπληροῦνται ὅλαι αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ αἱ δοθεῖσαι πρὸς τὸν Ἰσραήλ, ὅλα δὲ τὰ προνόμια αὐτοῦ («διαθήκη», «νομοθεσία», «δόξα», «υἱοθεσία» κ.ἄ.) μεταβιβάζονται εἰς τὸν νέον λαόν. Τὸ δωδεκάφυλον ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν διασπορὰν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων. Ἡ παλαιὰ διαθήκη ποὺ συνήφθη εἰς τὸ Σινᾶ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς καινῆς διαθήκης «ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ Χριστοῦ», πραγματοποιουμένης οὕτω τῆς προφητείας τοῦ Ἰερεμίου. Ἀντὶ δὲ τοῦ Νόμου, ἐκεῖνο ποὺ συνέχει τὸν νέον λαὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἱ. συγγραφεῖς περιγράφουν τὸν νέον λαὸν δι' ὅρων εἰλημμένων ἐκ τῆς Π.Δ., τοὺς ὁποίους ὅμως ἑρμηνεύουν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νέας ἐμπειρίας τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ὁ νέος Ἰσραήλ, ὁ «Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ», ὁ «Ἰσραὴλ κατὰ πνεῦμα», τὸ «ἐκλεκτὸν» καὶ «ἅγιον ἔθνος», τὸ «λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος». Εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ κοινότης, ἡ ὁποία δὲν στηρίζεται εἰς τὴν βιολογικὴν καταγωγὴν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' εἰς τὴν νέαν σχέσιν χάριτος καὶ δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐν Χριστῷ. Εἶναι οἱ «ἄνθρωποι εὐδοκίας», πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς δίδει τὴν ἐσχατολογικὴν εἰρήνην. Αὐτὸ διακηρύττει ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος κατὰ τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ: «Εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας»[9].

---

[9] Λουκ. 2, 14· διὰ πλείονα περὶ τῆς τοιαύτης μορφῆς καὶ ἑρμηνείας τοῦ ἀγγελικοῦ ὕμνου βλ. Ἰ. Καραβιδοπούλου, «Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας» Ἑρμ. τοῦ στίχου Λουκ. 2, 14, Θεσσαλονίκη 1967.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ νέα οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ, τὰ μέλη τῆς ὁποίας δύνανται νὰ ὀνομάζουν τὸν Θεὸν Πατέρα - Ἀββᾶ, μία λέξις ποὺ σημαίνει ὄχι γενικῶς «Πατήρ», ἀλλὰ ἐκφράζει τὴν οἰκειότητα καὶ τρυφερότητα μὲ τὴν ὁποίαν τὸ μικρὸ παιδί, μόλις ἀρχίσῃ νὰ ὁμιλῇ, προσφωνεῖ τὸν Πατέρα του. Ἔτσι ἐχρησιμοποίσεν ὁ Ἰησοῦς τὸν ὅρον προκειμένου περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρός του, καὶ ἔτσι ἐδίδαξε τοὺς μαθητάς του νὰ τὸν χρησιμοποιοῦν [10]. Τὸ πόσον ἡ παράστασις αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡς οἰκογενείας τοῦ Θεοῦ εἶναι κεντρικὴ εἰς τὴν Κ.Δ. διαπιστοῦται ἐκ τῆς συχνότητος μὲ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦνται ἐν αὐτῇ ὅροι ὡς π.χ. πατήρ, υἱοί, τέκνα, ἀδελφοί, υἱοθεσία κ.τ.ὅ.

Ἡ ἐσχατολογικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζεται ἐν τῇ Κ.Δ. διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ὅρων «ἅγιοι», «ἐκλεκτοί», «Ἐκκλησία Θεοῦ». Πρόκειται περὶ ὅρων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν δηλώνουν τὴν συνάθροισιν τῶν ἐκλεκτῶν τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν. Εἰς τοὺς τελευταίους π.Χ. χρόνους παρουσιάζονται ἐντὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὁμάδες μὲ τὴν πεποίθησιν καὶ τὴν συνείδησιν ὅτι ἀποτελοῦν τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἁγίους τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν. Π.χ. ἡ «κοινότης τῆς νέας διαθήκης», ἡ γνωστὴ δηλ. κοινότης τῶν Ἐσσαίων, χρησιμοποιοῦσα πρὸς αὐτοχαρακτηρισμόν της τοὺς ἀνωτέρω ὅρους, θέλει νὰ δηλώσῃ τὴν ἀποκλειστικότητά της, τὸ γεγονὸς δηλ. ὅτι μόνον ἐν αὐτῇ εὑρίσκει τις τὴν ἐσχατολογικὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐν Χριστῷ ὅμως ἀνασυσταθεὶς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Κ.Δ. εἶναι ἐναντίον πάσης ἀποκλειστικότητος καὶ εἶναι ξένος πρὸς κάθε ἀπομονωτισμὸν (Particularismus). Ἡ σωτηρία παρέχεται εἰς ὅλους, κυρίως δὲ εἰς τοὺς ἁμαρτωλούς, τοὺς ἀποκλειομένους τῆς σωτηρίας κατὰ τοὺς Φαρισαίους ἢ τοὺς Ἐσσαίους [11]. Πολλαὶ παραβολαὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελοῦν μίαν δικαίωσιν καὶ αἰτιολόγησιν τῆς στάσεώς του ἔναντι τῶν θεωρουμένων ὡς ἁμαρτωλῶν, μιᾶς στάσεως ποὺ δὲν ἐγνώριζεν ἀποκλειστικότητα. Διατὶ δυσανασχετεῖτε, λέγει ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν θαυμασίων παραβολῶν του πρὸς τοὺς ἐπικριτάς του Φαρισαίους, ποὺ ὁ Θεὸς ὡς πλήρης ἀγάπης Κύριος ἀμείβει τὸν προσελθόντα τὴν 11ην ὥραν δοῦλον ὅπως καὶ τὸν τῆς πρώτης ὥρας; σκανδαλίζεσθε διότι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός; Χαρῆτε, λοιπόν, κι᾽ ἐσεῖς, διότι ὁ ἄσωτος ἀδελφὸς ἐπέστρεψε μετανοῶν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρός του. Χαρῆτε ὅπως ὁ

---

[10] J. Jeremias, Abba, Göttingen 1966, σ. 61.

[11] J. Jeremias, Der Gedanke des «Heiligen Restes» im Spätjudentum und in der Verkündigung Jesu, ἐν Zeit. für Neut. Wissenschaft, 1949, σ. 191 ἑξ

βοσκὸς πού βρῆκε τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον καὶ ἡ γυναῖκα τὴν ἀπολεσθεῖσα δραχμή της". Τὸ ἴδιον κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ἀπευθύνει καὶ ἡ πρώτη Χριστ. Ἐκκλησία τόσον πρὸς Ἰουδαίους ὅσον καὶ πρὸς Ἐθνικούς. Συναισθάνεται ὅτι εἶναι ὁ ἀληθὴς Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ πού καλεῖ ὅλον τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ εἰς ἐπιστροφὴν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν Χριστῷ ἐπληρώθησαν ὅλος ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται, καὶ ἐν συνεχείᾳ καλεῖ τὸν ἐθνικὸν κόσμον νὰ μετάσχῃ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐγκεντριζόμενος ὡς ἀγριέλαιος εἰς τὴν καλλιέλαιον τοῦ Ἰσραήλ.

Ἡ ἐσχατολογικὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ἀποτελεῖ τὸν ἐν Χριστῷ ἐπισυναχθέντα λαὸν τοῦ Θεοῦ φαίνεται ἀκόμη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὕτη συνδέεται ἐξ ἀρχῆς μὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, τὸ κέντρον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Μεσσίου καὶ τῆς βασιλείας του, κατὰ τὰς προσδοκίας τῆς Π.Δ. Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κατέρχεται τὸ Ἅγ. Πνεῦμα κατὰ τὴν Πεντηκοστήν, ἀπ' ἐκεῖ ξεκινοῦν οἱ ἱεραποστολαί, ἐκεῖ ἑδρεύουν οἱ «στῦλοι» τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε τὸ ὄνομα Ἐκκλησία ἀπεδόθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἱεροσολυμιτικὴν κοινότητα, ἥτις ἀπέβη ἡ «μήτηρ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν». Ἡ Ἐκκλησία ὡς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐξαπλοῦται μετὰ ταῦτα εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας. Οὕτω γίνεται λόγος περὶ «κατ' οἶκον ἐκκλησίας», ἢ περὶ «Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ οὔσης ἐν Κορίνθῳ» κλπ. Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ καταμερίζεται καὶ διαιρεῖται εἰς ἐπὶ μέρους κοινότητας ἢ ὅτι τὸ σύνολον αὐτῶν τῶν κοινοτήτων ἀπαρτίζει τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ ὅτι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι παρὼν εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς γῆς ἕνεκα τοῦ γεωγραφικοῦ καταμερισμοῦ τῶν πιστῶν. Ἡ διασπορὰ αὐτὴ δὲν ἀλλοιώνει τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ βεβαιώνει τὴν ἰδιότητά της ὡς τοῦ ἐσχατολογικοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὀφείλει νὰ καταστῇ μάρτυς τοῦ ἐσχατολογικοῦ γεγονότος τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς».

β) Ἡ Ἐκκλησία ὡς «Σῶμα Χριστοῦ».

Ὁ Ἀπ. Παῦλος διὰ ποικίλων ἐκφράσεων τονίζει εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὅτι ἡ ζωή, ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ ἡ δημιουργία τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ προαιωνίου σχεδίου τῆς «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦ «χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ», ἀποκαλυφθέντος δὲ νῦν εἰς ἡμᾶς. Τὸ μυστήριον τοῦτο τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας προϋπῆρχε πρὸ καταβολῆς κόσμου οἱονεὶ κεκρυμμένον ἐν τῷ Θεῷ, διὰ δὲ τῆς δημιουργίας τῶν πρωτοπλάστων καὶ

τῆς κοινωνίας αὐτῶν μετὰ τοῦ Θεοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων· παρὰ τὴν διάσπασιν ὅμως αὐτῆς τῆς ἀρχικῆς κοινωνίας ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας, ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς περιουσίου λαοῦ, τῆς συνάψεως διαθήκης μετ' αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς ἐπαγγελίας περὶ Μεσσίου, προπαρεσκεύασεν βαθμιαίας, συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς θείας οἰκονομίας του, τὴν εἴσοδον τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν «ἀνακεφαλαίωσιν» τῶν πάντων ἐν Χριστῷ.

Τὸ μυστήριον τοῦτο, λέγει ὁ Παῦλος, ἀπεκαλύφθη τώρα εἰς ἡμᾶς, ὅτε ὁ Χριστὸς κατήγαγεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀποφασιστικὴν νίκην κατὰ τῶν δυνάμεων τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἐδημιούργησε μίαν νέαν ἀνθρωπότητα, μίαν «καινὴν κτίσιν». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τῆς ἐν ἐσχάτοις χρόνοις ἀπολυτρώσεως τῶν ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ εἶναι διὰ τὸν Παῦλον ἡ Ἐκκλησία [12]. Τόσον ἡ περὶ ἀπολυτρώσεως ὅσον καὶ ἡ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλία του ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς νέας ἀνθρωπότητος. Πῶς ὅμως θὰ ἐκφρασθῇ τὸ μυστήριον τῆς σχέσεως τῆς νέας ἀνθρωπότητος μετὰ τοῦ Χριστοῦ; Ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ λογικῶς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἁγία Γραφὴ ἐχρησιμοποίησε πρὸς παράστασιν αὐτῆς ὡρισμένας παρομοιώσεις, «ὥσπερ ἐν εἰκόνι τὴν Ἐκκλησίαν ὑπογράφουσα», ὅπως λέγει ὁ ἱ. Χρυσόστομος [13]. Πρῶτος ὁ Ἀπ. Παῦλος, ὡς «ὁ μέγιστος καὶ ἀπαράμιλλος ἐκκλησιολόγος» [14], παρέστησαν ἐπιτυχῶς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ σώματος, κεφαλὴ τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Χριστός, μέλη οἱ πιστοί, ψυχὴ δὲ καὶ συνεκτικὴ αὐτοῦ δύναμις τὸ Ἅγ. Πνεῦμα. Τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν περὶ Ἐκκλησίας ὡς «σώματος Χριστοῦ» ἐκθέτει ὁ Παῦλος εἰς τὰς ἐπιστολὰς πρὸς Ρωμαίους, Α'. Κορινθ., Κολοσσαεῖς καὶ Ἐφεσίους, κυρίως δὲ εἰς τὰς δύο τελευταίας.

Διὰ τῆς εἰκόνος αὐτῆς θέλει ὁ Παῦλος νὰ τονίσῃ τρία τινά· α) ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓν ὀργανικὸν ὅλον, εἷς ζῶν ὀργανισμός, τὰ μέλη τοῦ ὁποίου τελοῦν εἰς ἀλληλεξάρτησιν καὶ ἀμοιβαιότητα μεταξύ των. Ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἀσφαλῶς ἐκ τῶν φατριῶν καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐκ τῆς ἐκδηλώσεως τῶν πνευματικῶν

---

[12] Σ. Ἀγουρίδου, Παῦλος. Σκιαγράφημα τῆς ζωῆς, τοῦ ἔργου καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου, Ἀνάτυπον ἐκ Θρησκ. καὶ Ἠθ. Ἐγκυκλ. τόμ. 10, Ἀθῆναι 1966, σ. 76.

[13] Εἰς Ψαλμ. 44, PG 55, 119.

[14] Ἰ. Καρμίρη, «Σῶμα Χριστοῦ, ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία», ἐν περιοδ. «Ἐκκλησία», 1962, σ. 334.

χαρισμάτων. «Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστιν καὶ μέλη πολλὰ ἔχει, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλὰ ὄντα ἕν ἐστι σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστός· καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν...» (Α΄ Κορ. 12, 12, ἑξ). «Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμα ἐσμεν ἐν Χριστῷ, τὸ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη» (Ρωμ. 12, 4 - 5). Ἡ ἑνότης αὐτὴ τοῦ σώματος στηρίζεται εἰς τὸ βάπτισμα, συγκρατεῖται διὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐκφράζεται διὰ τῆς θείας εὐχαριστίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας· (β) ὅτι Κεφαλὴ τοῦ σώματος εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Σωτὴρ τοῦ σώματος, ὁ Χριστός. «Καὶ αὐτὸν ἔδωκεν κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶν τὸ σῶμα, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν πληρουμένου» (Ἐφεσ. 1, 22 - 23). «Ὁ Χριστός (ἐστι) κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, αὐτὸς σωτὴρ τοῦ σώματος» (Ἐφεσ. 5, 23). Πρβλ. Κολ. 1, 18. 2, 18 - 19 κ.ἄ. καὶ (γ) ὅτι τὰ μέλη τοῦ σώματος ὁμοῦ μετὰ τῆς κεφαλῆς ἀποτελοῦν ἓν ἑνιαῖον καὶ ἀδιάσπαστον σύνολον. Εἶναι δὲ τοιαύτη ἡ ἑνότης κεφαλῆς καὶ σώματος, ὥστε εἰς ὡρισμένα χωρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου γίνεται λόγος περὶ τοῦ Χριστοῦ (Α΄ Κορ. 1, 13), ἐνῷ θὰ ἀνεμένομεν τὴν λ. Ἐκκλησία, ἐνῷ εἰς ἄλλα γίνεται λόγος περὶ τοῦ σώματος (Α΄ Κορ. 11, 29), ἐνῷ ἡμεῖς θὰ ἀνεμένομεν τὴν λ. Χριστός [15].

Τὸ σῶμα Χριστοῦ λαμβάνει τὴν πλέον συγκεκριμένην μορφήν του, ὅταν συνέρχωνται οἱ πιστοὶ διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ Κυριακοῦ Δείπνου. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανόν, ὅπως δέχονται πολλοὶ ἐξηγηταί, ὅτι ἡ εἰκὼν τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ ἔχει τὴν πηγήν της εἰς τὴν θ. εὐχαριστίαν. Ὅπως κι' ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἡ ἐκκλησιολογικὴ ἔννοια τοῦ σώματος συνάπτεται μετὰ τῆς μυστηριακῆς: Εἴμεθα μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον μετέχομεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου καὶ ἐσθίομεν τὸν αὐτὸν ἄρτον: «Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία ἐστὶν τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοὶ ἐσμέν· οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν» (Α΄. Κορ. 10, 16 - 17).

Εἰς τὸ σῶμα Χριστοῦ, «ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία», βλέπει ὁ Παῦλος νὰ πραγματοποιῆται ἱστορικῶς τὸ προαιώνιον σχέδιον τῆς «οἰκονομίας» τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸ σχέδιον τοῦτο συνίσταται εἰς τὴν ἐν Χρι-

15 Σ. Ἀγουρίδου, ἔνθ' ἀν., σ. 77.

στῷ «ἀνακεφαλαίωσιν» ὅλων τῶν ἐχθρικῶν κατὰ τοῦ Θεοῦ δυνάμεων, εἰς τὴν ἕνωσιν τῶν πρώην ἀσυμφιλιώτων καὶ ἐχθρικῶν στοιχείων, ὅπως οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, εἰς ἓν ἁρμονικῶς λειτουργοῦν σῶμα καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν μιᾶς νέας ἀνθρωπότητος, μὲ ἀρχηγὸν τὸν νέον καὶ ἔσχατον Ἀδάμ, τὸν Χριστόν.

Εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ὅτι εἰς τὸν Ἀπ. Παῦλον Χριστολογία καὶ Ἐκκλησιολογία εἶναι ἀχωρίστως ἡνωμέναι, ἐφ᾽ ὅσον «ὅλον τὸ βάθος τῆς Χριστολογίας φαίνεται ἐν τῇ περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιολογίᾳ ἀποκαλύπτεται πλήρης ἡ Χριστολογία»[16], ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ σώματος Χριστοῦ, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ περισσότερον ἀπὸ μίαν ἁπλῆν εἰκόνα ἢ μεταφοράν, θέλει νὰ ἐκφράσῃ κατὰ τὸν πλέον ἔντονον καὶ παραστατικὸν τρόπον τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας[17], τῆς ὁποίας θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς πρωταγωνιστὴς ὑπῆρξεν ὁ Ἀπ. Παῦλος - μίαν ἑνότητα συμπεριλαμβάνουσαν καὶ τὰ κεκοιμημένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα τώρα εὑρίσκονται σὺν Χριστῷ (Α´ Θεσ. 4, 13 ἑξ).

Ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, αἰρομένων ὅλων τῶν κατὰ κόσμον διακρίσεων, ζῇ ὁ πιστὸς τὴν νέαν ἐν πνεύματι καὶ κατὰ Χριστὸν ζωήν. Ἡ ἔκφρασις «ἐν Χριστῷ», τὴν ὁποίαν τόσον συχνάκις χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος εἰς τὰς ἐπιστολάς του, σημαίνει τὴν ζωὴν ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, κοινὴν ζωὴν μετὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ σώματος[18]. Τὸ «ἐν Χριστῷ» εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀκατανόητον ἐκτὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Αἱ δύο ἔννοιαι («ἐν Χριστῷ» καὶ «σῶμα Χριστοῦ») κατά τινα τρόπον συναντῶνται καὶ συντέμνονται (π. χ. Γαλ. 3, 26 - 28), χωρὶς ὅμως νὰ ἐπικαλύπτωνται πλήρως[19].

Ὁμιλοῦντες περὶ Ἐκκλησίας ὡς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ εὑρισκόμεθα εἰς τὸ κέντρον τῆς παυλείου πίστεως καὶ θεολογίας. «Ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος Χριστοῦ, γράφει ὁ καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης[20], ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς πίστεως τοῦ Παύλου, ὅπως ἡ ἑνότης Σταυροῦ καὶ Ἀναστάσεως ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς θεολογίας του. Ἡ ἔννοια τοῦ σώματος Χριστοῦ δὲν δηλοῖ μόνον τὴν ἐξάρτησιν ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώ-

---

16 Ἀθ. Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν., σ. 20. K. L. Schmidt, ἔνθ᾽ ἀν., σ. 515.

17 Π. Μπρατσιώτου, Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1959, σ. 6 - 7· βλ. καὶ L. Cérfaux, ἔνθ᾽ ἀν, σ. 206 ἑξ.

18 Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ᾽ ἀν, σ. 364.

19 H. Conzelmann, ἔνθ᾽ ἀν., σ. 291.

20 Σ. Ἀγουρίδου, Χριστός, Ἀνατ. ἐκ Θρησκ. καὶ Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 12, σ. 30.

ματος ἐκ τῆς κατευθυνούσης τὰ πάντα κεφαλῆς· δὲν σημαίνει μόνον ὅτι ἡ ἑνότης τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι δυνατὴ μόνον ἐν τῷ Χριστῷ ἢ ἐν τῷ Θεῷ· σημαίνει ἀκόμη ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἕνα εἶδος κατοικίας τοῦ πιστοῦ, «τὸ σπίτι του». Οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τοῦ Παύλου, ὅπως καὶ οἱ σημερινοί, δὲν ᾐσθάνοντο «εἰς τὸ σπίτι των»· ἡ ἀνεστιότης τότε ὅπως καὶ σήμερον κατέχει τὸν ἄνθρωπον ἐντὸς τοῦ κόσμου. Ὅπου ὅμως εὑρίσκεται ὁ Χριστός, δημιουργεῖται διὰ τὸν χριστιανὸν ἡ δυνατότης τῆς ἑστίας. Πράγματι ὁ προορισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου εἶναι νὰ ἀποτελῇ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς βασιλείας μίαν τοιαύτην ἑστίαν».

Ἡ εἰκὼν τοῦ σώματος, ἣν χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν ἐποχήν του. Τὴν ἐχρησιμοποίουν καὶ οἱ Στωϊκοὶ ἱεροκήρυκες διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐνῷ ὅμως διὰ τοὺς Στωϊκοὺς ἡ ἑνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι ἓν γεγονὸς τῆς φύσεως καὶ ὑπάρχει ὡς δεδομένον, διὰ τὸν Παῦλον καθίσταται δυνατὴ διὰ τῆς ἐσχατολογικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος, ἕνεκα τῆς πεπτωκυίας καὶ ἐφθαρμένης φύσεώς του, μόνον διαιρέσεις ἐπιτυγχάνει νὰ δημιουργήσῃ· ἐκεῖνο ποὺ δημιουργεῖ ἑνότητα εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Αὐτὸ συνέχει τὸ ὅλον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω μεταβαίνομεν εἰς τὸ ἑπόμενον χαρακτηριστικὸν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κ.Δ.

γ) Ἡ Ἐκκλησία ὡς «κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Ἓν ἐκ τῶν πλέον οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίας τῆς Κ.Δ. εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐσχατολογικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ νέου αἰῶνος, κατὰ τὴν προσδοκίαν τῆς Π.Δ., ὅπως ἐκφράζεται αὕτη κυρίως εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωήλ. Ἡ ἔκχυσις τοῦ Ἁγ. Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς βιοῦται καὶ ἑρμηνεύεται εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὡς ἡ πραγματοποίησις τῆς προφητείας τοῦ Ἰωήλ. Ἔκτοτε τὸ Ἅγ. Πνεῦμα χορηγούμενον κατὰ τὸ βάπτισμα ἀποτελεῖ διακριτικὸν στοιχεῖον τοῦ χριστιανοῦ καὶ διαφοροποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ καὶ τὸν λοιπὸν κόσμον.

Κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, τὸ Ἅγ. Πνεῦμα διαδραματίζει βασικὸν ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῆς χριστ. κοινότητος, ἡ ὁποία μάλιστα χαρακτηρίζεται ὡς «ναὸς» καὶ κατοικητήριον τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (Α´ Κορ. 3, 16). Αὐτὸ ἀπεργάζεται τὴν ἑνότητα τῶν πιστῶν εἰς ἓν σῶμα διὰ τοῦ βαπτίσματος (Α´ Κορ. 12, 13). Τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸν Χρι-

στόν. Χριστὸς καὶ Πνεῦμα συνδέονται στενῶς· οὕτως ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν ἔχομεν τὴν ρητὴν ταύτισιν ἐν Β΄. Κορ. 3, 17 «ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν», ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ γίνεται λόγος περὶ «πνεύματος Χριστοῦ» (Ρωμ. 8, 4· Φιλιπ. 1, 19) ἢ «πνεύματος τοῦ Κυρίου» (Β΄ Κορ. 3, 17). Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ζωὴ ἐν Πνεύματι ταυτίζονται, ἢ μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἐν Χριστῷ νέα ζωὴ τοῦ πιστοῦ εἶναι ἡ ἐν πνεύματι ζωή, ἡ «ζωὴ κατὰ πνεῦμα». Ὁ οὕτω λεγόμενος συνήθως χριστοκεντρικὸς μυστικισμὸς τοῦ Παύλου εἶναι συγχρόνως καὶ μυστικισμὸς τοῦ Ἁγ. Πνεύματος [21].

Ὡς πρὸς τοὺς τρόπους ἐνεργείας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας παρατηροῦμεν δύο τινά: (α) Τὸ Πνεῦμα ὡς ἡ ἀπαρχὴ τοῦ νέου αἰῶνος δίδεται εἰς τὸν πιστὸν κατὰ τὸ βάπτισμα καὶ πληροῖ τὴν ὅλην ζωήν του. Ὁ μακρὰν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος κατευθύνεται ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῆς «σαρκός», διὸ καὶ καλεῖται «σαρκικὸς» ἢ «ψυχικός». Τὸν βεβαπτισμένον πιστὸν καὶ ζῶντα ἐν Χριστῷ κατευθύνει τὸ Πνεῦμα ὡς ἓν νέον στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεώς του. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος καθίσταται «πνευματικὸς» καὶ «ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ᾽ οὐδενὸς ἀνακρίνεται» (Α΄ Κορ. 2, 15). (β) Ὡς ἐσχατολογικὸν δῶρον τοῦ νέου αἰῶνος τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἐκδηλοῦται ὡσαύτως ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν διαφόρων χαρισμάτων, ὅπως π.χ. ἡ γλωσσολαλία, ἑρμηνεία γλωσσῶν, προφητεία κλπ., ποὺ συνδέονται μὲ τὰς λατρευτικὰς συνάξεις τῆς κοινότητος. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἀντανακλᾶται, ὅπως ἡ ἀκτὶς τοῦ ἡλίου εἰς τὸ πρῖσμα, εἰς διαφορετικοὺς χρωματισμοὺς καὶ ἐκδηλώνεται ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν χαρισμάτων.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ Παῦλος δὲν θεολογεῖ συστηματικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος «Ἅγιον Πνεῦμα καὶ Ἐκκλησία», ἀλλ᾽ ἀντιμετωπίζει ἐν τῇ πράξει μίαν συγκεκριμένην κατάστασιν ἐν Κορίνθῳ, τὴν ὁποίαν θέλει διὰ τῆς ἐπιστολῆς του νὰ ρυθμίσῃ, ὥστε τὰ πάντα νὰ γίνωνται «εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν». Τὸ κλασσικὸν κείμενον ἐν προκειμένῳ εὑρίσκεται ἐν Α΄ Κορ. 12 - 14. Ἐδῶ ὁ Παῦλος τονίζει ὅτι τὸ πνευματικὸν χάρισμα καθ᾽ ἑαυτὸ δὲν ἔχει σημασίαν ὅσον θεαματικὸν καὶ ἂν εἶναι, ἀλλ᾽ ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασίαν εἶναι (α) ἡ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ὁμολογία ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ Κύριος καὶ (β) ἡ οἰκοδομὴ τῆς κοινότητος. Ἄλλωστε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα ἔχουν ἐφήμερον χαρακτῆ-

---

[21] Θ. Καστανᾶ, Ἡ χαρισματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, ἐν περιοδ. «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», 1956, σ. 279.

ρα καὶ τελικῶς θὰ καταργηθοῦν· εἶναι ἁπλῶς ἡ πρόγευσις καὶ ὁ ἀρραβὼν τοῦ μέλλοντος. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ μένει εἶναι «πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη» (Α΄. Κορ. 13, 13).

δ) Ἡ Ἐκκλησία ὡς ὠργανωμένη κοινότης.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ χαρισμάτων λεγόμενα στηρίζονται ὡρισμένοι νεώτεροι (Προτεστάνται) θεολόγοι διὰ νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι ἡ περὶ Ἐκκλησίας εἰκὼν τῆς Κ.Δ. δὲν γνωρίζει τὰ διοικητικὰ ὄργανα ποὺ συναντῶμεν ἀργότερα (τέλη α΄ καὶ ἀρχὰς β΄ αἰῶνος), ἀλλ᾽ ὅτι ἐπεκράτει ἀρχικῶς μία χαρισματικὴ μόνον κατάστασις ἢ ὅτι ἡ Κ.Δ. μᾶς δίδει δύο διαφορετικὰς περὶ Ἐκκλησίας εἰκόνας, τὴν παύλειον χαρισματικὴν καὶ τὴν τῆς ἱεροσολυμιτικῆς κοινότητος, ἡ ὁποία ἦτο ὠργανωμένη [22].

Τὸ λάθος ὅμως τῶν ἀπόψεων αὐτῶν δύναταί τις νὰ ἀντιληφθῇ, ἐὰν λάβῃ ὑπ᾽ ὄψιν του ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὠργανώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ τὸν περιστατικὸν χαρακτῆρα τῶν ὅσων γράφει ὁ Παῦλος περὶ χαρισμάτων. Ἀντιμετωπίζει μίαν συγκεκριμένην κατάστασιν· ἐὰν τοῦ ἐδίδετο ἀφορμὴ ἢ τοῦ ἐτίθετο ἐρώτησις ἐκ μιᾶς ἐκκλησίας περὶ τῶν διοικητικῶν της ὀργάνων, θὰ ὡμίλει ἀσφαλῶς περὶ αὐτῶν, διότι τόσον τὸ χαρισματικὸν ὅσον καὶ τὸ ὀργανωτικὸν στοιχεῖον συνυπῆρχον ἐξ ἀρχῆς. Ἐὰν σὺν τῷ χρόνῳ τὰ χαρισματικὰ στοιχεῖα ἠτόνησαν ἢ μᾶλλον ἤλλαξαν μορφὴν καὶ κατεύθυνσιν καὶ ἐνισχύθησαν τὰ διοικητικά, τοῦτο ἐγένετο καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρως ἐνεργοῦντος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ δυνηθῇ ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῶν αἱρέσεων. Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐκδηλοῦται μετὰ μεγάλης ἐλευθερίας ἄλλοτε κατὰ τὸν ἕνα καὶ ἄλλοτε κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον, μὲ σκοπὸν πάντοτε τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Πνεῦμα δὲν ἠτόνησε ποτὲ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ὡρισμέναι ἀρχικαὶ μορφαὶ ἐκδηλώσεώς του (ὡς αἱ ἀναφερόμεναι ἐν Α΄ Κορ. 12 - 14) ἐξησθένησαν ἢ ἐξηφανίσθησαν καὶ παρουσιάσθησαν ἄλλαι μορφαὶ ἐκδηλώσεως τοῦ Πνεύματος (ὡς π.χ. ἡ φιλανθρωπία, ὁ ἀσκητισμός, ἡ διοργάνωσις, τὰ θεολογικὰ γράμματα, κ.ἄ.), τοῦτο δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἑνότητος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του.

Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ Ἀπ. Παῦλος, μολονότι χαρισματοῦχος, εἶχε συνείδησιν τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι διοικητικὸς ἡγέτης τῶν ἱδρυομένων κοι-

---

[22] Περὶ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν βλ. πλείονα παρὰ H. Conzelmann, ἔνθ᾽ ἀν. σ. 333 ἑξ.

νοτήτων, ἰσότιμος τῶν Δώδεκα. Ὅπως οὗτοι διὰ τῆς ἐμφυσήσεως εἰς αὐτοὺς Πνεύματος Ἁγίου ὑπὸ τοῦ Ἀναστάντος κατά τινα τρόπον «προεχειρίσθησαν» εἰς τοὺς πρώτους ἱερεῖς τῆς Ἐκκλησίας, — διότι ἡ ἱερὰ ἐκείνη στιγμὴ τῆς ἐκχύσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἰς αὐτοὺς ἐπέχει θέσιν «χειροτονίας» — οὕτω καὶ ὁ Παῦλος διὰ τοῦ ὁράματος τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ ἐπακολουθήσαντος βαπτίσματος λαμβάνει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποστολικὴν καὶ ἱερατικὴν ἰδιότητα. Οἰκονομεῖ τὰ θεῖα μυστήρια, ὡς καὶ οἱ Δώδεκα, εὐαγγελίζεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διοικεῖ τὰς Ἐκκλησίας διὰ τῆς τοποθετήσεως πρεσβυτέρων καὶ ἐπισκόπων καὶ διὰ τῆς ἀδιακόπου μερίμνης περὶ αὐτῶν. Ἐν Πράξ. 20, 17 ἑξ. λέγεται ὅτι διερχόμενος ἐκ Μιλήτου κατὰ τὸ ταξείδιόν του πρὸς Ἱεροσόλυμα συγκαλεῖ τοὺς «πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας» τῆς Ἐφέσου καὶ ἀπευθύνει τὰς τελευταίας του νουθεσίας.

Ἐὰν ἄλλοτε εἰς τὴν Κ.Δ. τονίζεται τὸ χαρισματικὸν στοιχεῖον ὡς χαρακτηριστικὸν τῶν ἐσχάτων χρόνων καὶ ἄλλοτε τὸ ὀργανωτικόν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν διπλῆν διάστασιν καὶ τὸν διαλεκτικὸν χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν ἑνὸς ἄλλου γνωρίσματος τῆς Ἐκκλησίας.

ε) Ἡ Ἐκκλησία ὡς ἐσχατολογικὸν γεγονὸς καὶ συγχρόνως ὡς ἱστορικὴ κοινότης.

Παρὰ τὸ ὅτι ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἡ Κ.Δ. διαπνέεται ὑπὸ τῆς ἐντόνου ἀναμονῆς τοῦ ἐπικειμένου τέλους, παραλλήλως εἴς τινα κείμενα, ἰδίᾳ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, διαπιστοῦμεν μίαν ἱστορικὴν σωτηριολογικὴν προοπτικήν, μίαν δρᾶσιν δηλ. τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας πρὸ τῆς ἐν δόξῃ ἐπανόδου τοῦ Χριστοῦ. Ἡ βασικὴ συμβολὴ τῆς θεολογίας τοῦ Λουκᾶ ἐν προκειμένῳ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι συνεσχέτισεν Ἐκκλησίαν καὶ Ἱστορίαν, καὶ ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἓν χρονικὸν διάστημα δράσεως καὶ ζωῆς μεταξὺ ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ καὶ β' παρουσίας του· ὁ χρόνος αὐτὸς ὀνομάζεται συνήθως «χρόνος τῆς Ἐκκλησίας» ἢ χρόνος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος[23]. Εἶναι ὁ σωτηριολογικὸς χρόνος, καθ' ὃν ἡ Ἐκκλησία, λαβοῦσα ὡς «ἀπαρχὴν» τοῦ νέου αἰῶνος τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καταγγέλλει τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, παρίσταται ἐν τῷ κόσμῳ μάρτυς τῆς Ἀναστάσεώς του καὶ ἀναμένει τὴν ἐπάνοδόν του. Τοιουτοτρόπως ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἡ Π.Δ. μᾶς δίδει

---

[23] Βλ. G. Delling, Merkmale der Kirche nach dem N. Testament, ἐν New Test Studies, 1967, 4, σ. 301.

μίαν πρώτην φάσιν τῆς ὑπάρξεώς του ἐντὸς τῆς Heilsgeschichte (ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας), συγκροτεῖται πέριξ τοῦ Μεσσίου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸν ἄξονα ὅλης αὐτῆς τῆς ἱστορίας, καὶ διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι παρὼν ἐντὸς τῆς ἱστορίας διὰ τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς τελειώσεώς του εἰς τὴν μέλλουσαν βασιλείαν [24].

Ἡ παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου συνοδεύεται μὲ τὰς πολλαπλὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Πνεύματος, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀποτελοῦν ὑποκατάστατον τοῦ δῆθεν ἀτονήσαντος ἐσχατολογικοῦ στοιχείου τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ἀπεναντίας οἱ πιστοὶ προγεύονται ἀκόμη ἐντονώτερον διὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος τὰ ἀγαθὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δημιουργεῖ ἱστορίαν, ἡ ὁποία δὲν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἐσχατολογίαν, ἀλλ᾽ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτήν [25].

Ὁ χρόνος οὗτος τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν χρόνος κυριαρχίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔχουν ὑποταχθῆ ὅλαι αἱ ἐπουράνιαι, ἐπίγειαι καὶ ὑποχθόνιαι δυνάμεις (τὴν κυριότητα καὶ βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ ἀναγνωρίζουν οἱ Χριστιανοὶ διὰ διαφόρων ὁμολογιῶν πίστεως ἢ χριστολογικῶν ὕμνων, ἐκφράζουν δὲ διὰ τῆς λατρείας του ὡς Κυρίου, διὰ τοῦ ὁποίου τὴν ἔνδοξον ἐπάνοδον προσεύχονται ἐντατικῶς), ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ εἶναι χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἔχει μίαν βασικὴν ἀποστολὴν ἐντὸς τῆς ἱστορίας, νὰ συναγάγῃ τοὺς πάντας εἰς ἓν καὶ νὰ συγκροτήσῃ «μίαν ποίμνην», μίαν οἰκουμεμενικὴν οἰκογένειαν. Ἐντεῦθεν τὸ ἱεραποστολικὸν καθῆκον εἶναι βασικὸν στοιχεῖον τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν Κ.Δ., στηρίζεται δὲ ὄχι μόνον εἰς τὴν ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Ἀναστάντος ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὅλην περὶ ἐκκλησίας ἀντίληψιν τῆς Κ.Δ. Ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀποχωριστικὰς τάσεις τῶν διαφόρων ὁμάδων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, αἱ ὁποῖαι διεξεδίκουν διὰ τὸν ἑαυτόν των τὸν τίτλον τῆς ἐσχατολογικῆς κοινότητος, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἔχει οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα καὶ αἰσθάνεται ὡς ἀποστολήν της νὰ συμπεριλάβῃ τοὺς πάντας ἐντὸς τοῦ σώματός της. Εἶναι πολὺ ἐνδεικτικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ ἑρμηνεία ποὺ δίδουν ὡρισμέναι Πατέρες εἰς τὸ δύσκολον χω-

---

[24] Βλ. τὴν κλασσικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μελέτην τοῦ H. Conzelmann, Die Mitte der Zeit Studien zur Theologie des Lukas, 5η ἔκδ. Tübingen 1964 καὶ R. Schnackenburg, ἔνθ᾽ ἀν, σ. 58 ἑξ.

[25] Πρβλ. Ἰ. Καλογήρου, Περὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ θεμελιώδεις σωτηριολογικὰς ἀρχάς, Ἀθῆναι 1961, σ. 17.

ρίον τοῦ Παύλου ἐν Β΄ Θεσ. 2,6: «Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ καιροῦ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος...» Ἐκεῖνο ποὺ «κατέχει», δηλ. ποὺ ἐμποδίζει τὰ ἔσχατα νὰ ἔλθουν, εἶναι τὸ ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου δὲν ἔφθασε ἀκόμη εἰς πάντας, δὲν ἐξεπληρώθη δηλ. ἡ οἰκουμενικὴ ἀποστολὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου [26].

Ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου τῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς τοῦ κόσμου ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐν συντομίᾳ τὰ ἑξῆς: Ἡ Ἐκκλησία ζῇ καὶ ἐκπληροῖ τὴν ἀποστολήν της ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἔχει ὅμως συνείδησιν ὅτι δὲν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου (Ἰω. 17, 14 ἑξ). Ἡ ἰδιοτυπία της συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἐνῷ ἐν πνεύματι ζῇ εἰς τὸν ἀρχόμενον νέον αἰῶνα, ὑφίσταται ἀκόμη τὰς ἐπιδράσεις τῶν δυνάμεων τοῦ παλαιοῦ αἰῶνος. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἁμαρτίας ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ οἱ ἱ. συγγρ. τῆς Κ.Δ. καὶ ἰδίᾳ ὁ Παῦλος διακηρύττουν εἰς ὁ ρ ι σ τ ι κ ὴ ν ἔ γ κ λ ι σ ι ν τὴν νίκην τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῆς ἁμαρτίας, συγχρόνως προτρέπουν τοὺς πιστοὺς εἰς π ρ ο σ τ α κ τ ι κ ὴ ν ἔ γ κ λ ι σ ι ν εἰς διαρκῆ ἀγῶνα κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἀρξαμένου νέου αἰῶνος ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀκατανόητος, ὄχι βέβαια ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀδυνάτου τῆς διαπράξεως αὐτῆς ἀλλὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς δυνατότητος τῆς μὴ διαπράξεως αὐτῆς. Ἐν τούτοις οἱ πιθανότητες τῆς διαπράξεως αὐτῆς ὀφείλονται εἰς τὸν εἰσέτι διαρκοῦντα παλαιὸν αἰῶνα. Ἡ συνύπαρξις τῆς ὁριστικῆς καὶ τῆς ὑποτακτικῆς εἰς τὴν σκέψιν τῶν ἱ. συγγρ. τῆς Κ.Δ. ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ἐνταῦθα ἀναλυομένου χαρακτηριστικοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐσχατολογικοῦ γεγονότος καὶ συγχρόνως ὡς ἱστορικῆς κοινότητος.

*
* *

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα παρουσιάσαμεν ἀνωτέρω εἶναι τὰ κυριαρχοῦντα εἰς ὁλόκληρον τὴν Κ.Δ., τινὰ δὲ ἐξ αὐ-

---

[26] Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Μ ο ψ ο υ ε σ τ ί α ς, Ἑρμην. τῶν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστ., PG 66, 933· Θ ε ο δ ω ρ ή τ ο υ Κ ύ ρ ο υ, Ἑρμ. τῆς Β΄ πρὸς Θεσσ. ἐπιστ. PG 82, 664 ἑξ. Ἡ αὐτὴ ἑρμηνεία καὶ παρὰ O. C u l l m a n n, Le caractère eschatologique du dévoir missionnaire et de la conscience apostolique de St. Paul. Étude sur le κατέχον (—ων) de 2 Thess. 2, 6 - 7, ἐν Rev. d' Hist. et de phil. rel., 1936, σ. 210 - 245.

τῶν κατ᾽ ἐξοχὴν εἰς τὸν ᾿Απ. Παῦλον· ἐν τούτοις δὲν ἐξαντλοῦν τὴν ὅλην εἰκόνα τῆς Κ.Δ. περὶ ᾿Εκκλησίας. Οὕτω π.χ. ὁ Παῦλος παρουσιάζει τὴν ᾿Εκκλησίαν καὶ ὡς «φυτείαν» (Α΄ Κορ. 3, 6 ἑξ), «οἰκοδομὴν» (Α΄ Κορ. 3, 9. ᾿Εφ. 2, 20), «ναὸν» (Α΄ Κορ. 3, 16· Β΄. Κορ. 6, 16), «ἄνω ᾿Ιερουσαλὴμ» (Γαλ. 4, 26) κλπ. Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ᾿Ιωάννου, μολονότι δὲν ἀναφέρεται ποτὲ ἡ λ. ᾿Εκκλησία, ἐν τούτοις ἡ παρουσία αὐτῆς γίνεται αἰσθητὴ εἰς ὁλόκληρον τὸ Εὐαγγέλιον ὡς ἡ συγκέντρωσις τῶν διεσκορπισμένων τέκνων τοῦ Θεοῦ εἰς ἕν, εἰς «μίαν Ποίμνην»· ἡ μυστηριακὴ ἑνότης τῆς ᾿Εκκλησίας μὲ κέντρον καὶ θεμέλιον τὸν Χριστὸν ἐκφράζεται διὰ τῆς εἰκόνος τῆς ἀμπέλου καὶ τῶν κλημάτων. ᾿Εν τῇ ᾿Αρχιερατικῇ Προσευχῇ τοῦ ᾿Ιησοῦ ζητεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸν Πατέρα ἡ τήρησις τῆς ἑνότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ᾿Εκκλησίας ὡς τὸ κατ᾽ ἐξοχὴν γνώρισμα τῆς ᾿Εκκλησίας καὶ ὡς ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ προελεύσεώς της. Εἰς τὰς Ποιμαντικὰς ἐπιστολὰς ἡ ᾿Εκκλησία παρίσταται ὡς ὁ καλῶς διατεταγμένος «οἶκος Θεοῦ», ὡς ὁ «στῦλος καὶ τὸ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας» καὶ ἡ κιβωτὸς τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως. ῾Ωσαύτως εἰς τὴν Α΄ Πέτρου ἡ ᾿Εκκλησία περιγράφεται ὡς «οἶκος πνευματικὸς» μὲ «ζῶντα λίθον», «ἐκλεκτὸν ἀκρογωνιαῖον» τὸν Χριστόν, οἱ δὲ πιστοὶ ὡς ζῶντα πνευματικὰ λιθάρια, «γένος ἐκλεκτόν, βασίλειον ἱεράλευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν... οἵ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ, οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες» (2, 4 - 10). Εἰς δὲ τὴν πρὸς ῾Εβραίους ἐπιστολὴν κυριαρχεῖ ἡ παλαιοδιαθηκικὴ εἰκὼν τοῦ πλάνητος ἐσχατολογικοῦ λαοῦ Θεοῦ, εὑρισκομένου εἰς μίαν πορείαν πρὸς τὴν τελικὴν «κατάπαυσιν» καὶ τὸν αἰώνιον «Σαββατισμόν».

῾Η Κ.Δ. κατακλείεται μὲ τὴν μεγαλειώδη εἰκόνα τῆς ᾿Εκκλησίας ὡς τῆς οὐρανίου ᾿Ιερουσαλὴμ ποὺ μᾶς περιγράφει ἡ ᾿Αποκάλυψις. ῾Η εἰκὼν τῆς ἄνω ᾿Ιερουσαλὴμ προητοιμάσθη διὰ τῶν προφητειῶν τοῦ ᾿Ησαΐου (54 καὶ 60) καὶ ᾿Ιεζεκιὴλ (40 καὶ 38) καὶ ὑπῆρξε τὸ ἀντικείμενον τῆς προσδοκίας τῶν ἀποκαλυπτικῶν κειμένων. ῾Η χριστ. ᾿Εκκλησία ἀποτελεῖ τὴν πραγματοποίησιν αὐτοῦ τοῦ ὁράματος. Αὕτη συγκροτεῖται μὲν ἐκ στοιχείων ποὺ φαίνονται ἐπίγεια ἀλλὰ κατ᾽ οὐσίαν εἶναι οὐράνια, ἢ μᾶλλον ἡ μέλλουσα οὐράνιος ᾿Ιερουσαλὴμ κατέρχεται ἤδη ἀπὸ τοῦ παρόντος ἐπὶ τῆς γῆς. ῾Ο ἱ. συγγραφεὺς τῆς ᾿Αποκαλύψεως δραματίζεται τὴν ᾿Εκκλησίαν ὡς τὴν ἁγίαν πόλιν, τὴν καινὴν ᾿Ιερουσαλήμ, «καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς» (21, 2). Αὐτὴ εἶναι ἡ «σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων». Εἶναι ἡ ἁγία πόλις ἔχουσα «τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν», μὲ θε-

μελίους δώδεκα, «καὶ ἐπ' αὐτῶν δώδεκα ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου» (21, 14). Κατὰ τρόπον ἐκπληκτικόν, ἀναγινώσκοντες τὴν συμβολικὴν αὐτὴν γλῶσσαν τῆς Ἀποκαλύψεως, βλέπομεν ὅτι χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας ποὺ ἀνήκουν εἰς τὸ μέλλον ἀναμιγνύονται μὲ συγκεκριμένα στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ παρόντος [27]. Οἱ «καινοὶ οὐρανοὶ» ποὺ ὁραματίζεται ὁ συγγραφεὺς διὰ τὸ μέλλον ἔχουν ἤδη ἀρχίσει διὰ τὸν πιστὸν καὶ ἡ μέλλουσα Ἱερουσαλὴμ εἶναι ἤδη παροῦσα ἐπὶ γῆς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὡς «νύμφη τοῦ ἀρνίου» ἀγωνιζομένη κατὰ τῶν ὠργανωμένων δυνάμεων τοῦ Σατανᾶ ἀναμένει τοὺς γάμους καὶ προσεύχεται διαρκῶς: «Ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ».

Ἡ ἀντίληψις τῆς Κ.Δ. περὶ Ἐκκλησίας, ἣν προσεπαθήσαμε νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν εἰσήγησιν, θὰ προσδιορισθῇ μετὰ ταῦτα λεπτομερέστερον καὶ θὰ ἀναπτυχθῇ ὑπὸ τῆς δογματικῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διπλῆ διάστασις τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θεανθρώπινος δηλ. χαρακτήρ της καὶ ἡ διαλεκτικότης της ὡς γεγονότος καὶ ὡς ἱδρύματος, ὑπάρχει, ὡς εἴδομεν, εἰς ὅλην τὴν Κ.Δ: Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν Κ.Δ. εἶναι ὁ νέος λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐσχατολογικὸς Ἰσραὴλ ποὺ συγκροτεῖ καὶ ἀνακαινίζει ὁ Μεσσίας· ἕνας λαὸς χαρισματικὸς ἀλλὰ καὶ ὠργανωμένος «ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων» (Ἐφεσ. 2, 20)· ἕνας λαὸς ποὺ μολονότι εἶναι «σῶμα Χριστοῦ» ἀπαρτίζεται καὶ ἀπὸ ἁμαρτωλὰ μέλη· ἕνας λαὸς πού, χωρὶς νὰ εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ζῇ ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἱστορίας· μολονότι δὲ εἶναι τὸ «μικρὸν ποίμνιον», διακατέχεται ἀπὸ ἱεραποστολικὸν ζῆλον καὶ αἰσθάνεται τὴν οἰκουμενικήν του ἀποστολήν. Ἕνας λαός, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ ἀκριβῶς πιστεύει ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἤρχισεν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀναμένει ἐντόνως τὴν ὁλοκλήρωσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐν δόξῃ ἐπάνοδον τοῦ Κυρίου.

---

[27] Βλ. L. Cerfaux, Les images symboliques de l' Église dans le N. Testament, ἐν Vatican II, La constitution dogmatique sur l' Église II, σ. 247.

Η ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΡΑΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα εἶναι, φρονοῦμεν, ἓν ἐκ τῶν θεμελιωδεστέρων καὶ δυσχερεστέρων ἐκκλησιολογικῶν θεμάτων. Ὁ ὑποφαινόμενος, μὴ ὢν εἰδικός, θὰ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ παρουσιάσῃ ἀπόψεις τινὰς τῶν εἰδικῶν, ἵνα δοθοῦν ἀφορμαὶ πρὸς συζήτησιν.

Κατὰ τὸν π. Γ. Φλορόφσκη οἱ ὁρισμοὶ περὶ Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν σήμερον εἰς τὰ θεολογικὰ ἐγχειρίδια καὶ εἰς τὰς κατηχήσεις, εἶναι πολὺ πρόσφατοι καὶ μάλιστα κατὰ τὸ δυτικὸν πρότυπον. Εἰς δὲ τὴν Δύσιν οἱ ὁρισμοὶ αὐτοὶ διετυπώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἐντὸς ἑνὸς πνεύματος ὁμολογιακῆς φιλονεικίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦσαν προωρισμένοι μᾶλλον νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀπαιτήσεις μιᾶς ἰδιαιτέρας καὶ τεταραγμένης ἐποχῆς παρὰ νὰ ἐκφράσουν αὐθορμήτως ὅλην τὴν πνευματικὴν πεῖραν τῆς Ἐκκλησίας [1].

Οὐδεὶς ὁρισμὸς περὶ Ἐκκλησίας ὑπάρχει εἴτε εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, εἴτε εἰς τοὺς Πατέρας, εἴτε εἰς τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Διότι ἡ ἀληθὴς φύσις τῆς Ἐκκλησίας δύναται νὰ παρασταθῇ καὶ περιγραφῇ παρὰ νὰ ὁρισθῇ. Καὶ αὐτὴ ἡ περιγραφὴ θὰ πείσῃ μόνον αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν [2]. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία πραγματικότης τὴν ὁποίαν ζῶμεν παρὰ ἓν ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον ἀναλύομεν καὶ σπουδάζομεν [3]. Ὁ π. Σέργιος Boulgakof εἶπε: «Δεῦρο καὶ ἴδε: δὲν ἐννοοῦμεν τὴν Ἐκκλησίαν παρὰ διὰ τῆς πείρας, διὰ τῆς χάριτος, συμμετέχοντες εἰς τὴν ζωήν της»[4]. Καὶ ὁ π. Παῦλος Florensky προσθέτει: Ἡ ἰδέα περὶ Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἰδία Ἐκκλησία, καὶ δι' ἕκαστον ζωντανὸν μέλος τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἶναι τὸ πλέον συγκεκριμένον καὶ τὸ πλέον ἁπτὸν πρᾶγμα ἐξ ὅσων γνωρίζει [5].

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι «μυστήριον μέγα», κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, καὶ ἡ Ἁγία Γραφὴ χρησιμοποιεῖ πρὸς παράστασιν αὐτῆς διαφόρους εἰκόνας, «ὥσπερ ἐν εἰκόνι τὴν Ἐκκλησίαν ὑπογράφουσα»[6]. Ἡ ἐπιτυχεστέρα δὲ ἴσως εἰκὼν εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται ὁ Ἀποστ. Παῦλος:

---

[1] G. Florovsky, Le corps du Christ vivant, ἐν La Sainte Église Universelle, Neuchâtel 1948, σελ. 10.

[2] Ἔνθ' ἀν. σελ. 12. [3] Ἔνθ' ἀν. σελ. 10. [4] Ἔνθ' ἀν. σελ. 10.

[5] Ἔνθ' ἀν. σελ. 13. [6] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 55, 199.

Σῶμα Χριστοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ λαμβάνει χώραν ἡ ἕνωσις - κοινωνία τῶν ἀνθρώπων μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ μεταξύ των καὶ οὕτως ἡ Ἐκκλησία καθίσταται Ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ ἔτι περισσότερον Εἰκὼν καὶ μίμησις (=Ὁμοίωσις) Αὐτῆς.

Εἰς τὴν συνέχειαν θὰ θεωρήσωμεν τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον ἐν τοῖς ἑξῆς κεφαλαίοις:

1. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ Πατρός.
2. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία.
3. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ Ἐκκλησία.
4. Ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία.

1. Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ Πατρός.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀρχίζει μὲ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ, οὔτε κἂν μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ π. Boulgakof παρατηρεῖ σχετικῶς: «Ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προγενεστέρα τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου: χάνεται εἰς τὴν αἰωνιότητα. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξε — πρὸ πάντων τῶν αἰώνων — ὁ σκοπὸς καὶ τὸ θεμέλιον τῆς δημιουργίας· ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ «ἐδημιουργήθη πρὸ πάντων καὶ ὁ κόσμος ἔγινε δι' αὐτήν»[7].

Ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ Αὐτὸς εἶναι ἡ κεφαλή, λέγει ὁ καθηγητὴς Ι. Καρμίρης[8], ἄρα αὕτη εἶναι ἡνωμένη μετὰ τοῦ αἰωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ, οὕτω δὲ ἔχει ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία αἰωνίαν ὕπαρξιν. Προϋπῆρχε λοιπὸν ἐξ ἀϊδίου ἡ Ἐκκλησία, οἱονεὶ κεκρυμμένη ἐν τῷ Θεῷ, ὡς τὸ πρὸ τῶν αἰώνων ἀπόκρυφον μυστήριον. Κατὰ τὸν Ἑρμᾶν ἡ Ἐκκλησία, ἥτις προϋπῆρχε «ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ προνοίᾳ» τοῦ Θεοῦ ὡς «πνευματικὴ» Ἐκκλησία, «πάντων πρώτη ἐκτίσθη... καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρτίσθη»[9]. Κατὰ τὴν λεγομένην δὲ Β΄ ἐπιστολὴν τοῦ Κλήμεντος Ῥώμης ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ἄνωθεν, πρώτη, πρὸ ἡλίου καὶ σελήνης ἐκτισμένη, πνευματική· πνευματικὴ δὲ οὖσα, ἐφανερώθη ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ». «Τὰ βιβλία καὶ οἱ ἀπόστολοι τὴν Ἐκκλησίαν οὐ νῦν εἶναι ἀλλὰ ἄνωθεν· ἦν γὰρ πνευματική, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ἐφανερώθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἵνα ἡμᾶς σώσῃ»[10]. Κατὰ παρόμοιον τρόπον ἐκφράζεται καὶ ὁ Ἐπιφάνιος

[7] L' Orthodoxie, Paris 1958, σελ. 8.

[8]. Ἡ περὶ Ἐκκλησίας Ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία, Ἀθῆναι 1954, σελ. 5.

[9] Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ, Ὅρασις β, 4.

[10] Β΄ Κλήμεντος 14, 1-3 Β.Ε.Π.Ε.Σ. Α΄ 45.

Σαλαμῖνος: «Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀπ᾽ ἀρχῆς οὖσα καὶ ὕστερον πάλιν ἀποκαλυφθεῖσα... ἀρχὴ πάντων ἐστί»[11]. Ἐπίσης καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος: «Πρότερον κτισθεῖσα (ἡ Ἐκκλησία), μετὰ ταῦτα γεννᾶται ἐκ Θεοῦ»[12].

Ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ ἱδρυτὴς καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Ὅμως «ἡ πρώτη αἰτία» καὶ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ «ἀρχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν» εἶναι ὁ Θεὸς - Πατήρ[13], «ὁ ἐπὶ πάντων, τ.ἔ. ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων, τ.ἔ. προνοῶν, διοικῶν»[14]. «Ὁ Πατὴρ ἠθέλησε»[15] καὶ τὴν Ἐκκλησίαν «ταύτην ἡμῖν ἡτοίμασε πρὸ καταβολῆς κόσμου»[16]. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία «ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Πατρός, τὴν πρόθεσιν, τὴν βουλήν, τὴν πρώτην ὁρμήν»[17].

Προβαίνων ὁ Θεὸς - Πατὴρ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς προαιωνίου ταύτης βουλῆς Του, δημιουργεῖ τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας, τὸ οὐράνιον τμῆμα της, τ.ἔ. τὸν ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τῶν ἀγγέλων, ὡς «Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς», ὡς «πόλιν Θεοῦ ζῶντος» καὶ ὡς «Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιον». Διὰ δὲ τῆς δημιουργίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ πρώτου ζεύγους τῶν ἀνθρώπων, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐν τῷ παραδείσῳ ἄμεσον κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἐκκλησία «κατέβη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ»[18] καὶ μετεφυτεύθη εἰς τὴν γῆν, κατὰ τὸν Ἅγιον Εἰρηναῖον[19]. Τοιουτοτρόπως ἡ «ἀποκεκρυμμένη ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ»[20] Ἐκκλησία εἰσέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. «Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, γράφει ὁ καθηγητὴς Κ. Μουρατίδης, ἂν καὶ αἱ ἀγγελικαὶ καὶ αἱ ἀνθρώπιναι, αἱ ἐπίγειοι δῆλον ὅτι καὶ αἱ ἐπουράνιαι, δυνάμεις ἀπετέλουν μίαν ἑνότητα, μίαν Ἐκκλησίαν, μίαν βασιλείαν, ὑπὸ ἕνα βασιλέα, τὸν Τριαδικὸν Θεόν, ἐν τούτοις ἡ μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνία τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ ἡ θέσις τῆς ἐξ ἀνθρώπων Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐπουρανίῳ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, δὲν εἶχον προσλάβει τὴν τελικὴν αὐτῶν μορφήν. Ἡ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν πρωτοπλάστων ἀπετέλει τὸ προστάδιον

---

[11] Κατὰ Αἱρέσεων 1, 5. P.G. 41, 181.

[12] P.G. 26, 1004 - 5. [13] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 61, 340.

[14] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 62, 80.

[15] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 62, 15.

[16] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 53, 36.

[17] Ἰω. Χρυσοστόμου, P.G. 62, 15. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθῆναι 1962, σελ. 71.

[18] Ἀποκ. 21, 2.

[19] P.G. 7, 1178. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ περὶ Ἐκκλησίας Ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία, σελ. 10. [20] Ἐφεσ. 3, 5.

τῆς τελείας κοινωνίας καὶ συμμετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν»[21].

Διὰ τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι ἐματαιώθη ἡ πραγματοποίησις τῆς τελειώσεως τῆς μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ᾽ ὁ Πανάγαθος Δημιουργὸς δὲν ἐγκατέλειψε τὸ πλᾶσμα τῶν χειρῶν Του. Ἐκδιώκει μὲν ἐκ τοῦ Παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ συγχρόνως δίδει καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀποφάσεώς Του, ὅπως τελικῶς πραγματοποιήσῃ τὸ πάνσοφον σχέδιόν Του, τὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπολύτρωσιν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Διὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς κλήσεως τοῦ Ἀβραὰμ τὸ περὶ Ἐκκλησίας σχέδιον τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ πλέον συγκεκριμένην μορφὴν καὶ προτυποῦται ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ «λεῖμμα τοῦ Ἰσραήλ», ἐξ οὗ θὰ προήρχετο ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἐκκλησία. Ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Ἀβραὰμ εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παγκόσμιον καὶ πανανθρώπινον χαρακτῆρα. «Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη» ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀβραὰμ ὁ Θεός, καθ᾽ ὅ, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «οὐκ ἔστι μερικὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ πάντων Πατήρ...»[22].

Ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων καὶ συγγραφέων ὄχι μόνον οἱ ἀπὸ τοῦ Ἄβελ καὶ τοῦ Νῶε μέχρι τοῦ Ἰωσὴφ τοῦ Μνήστορος τῆς Θεοτόκου πιστοὶ καὶ δίκαιοι τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνικῶν πιστοὶ καὶ δίκαιοι, «οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένοι εἰς σωτηρίαν»[23], ἐθεωρήθησαν ὅτι ἀνήκουν εἰς ἕνα λαόν, «τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ», εἰς μίαν «πόλιν», εἰς μίαν «βασιλείαν», εἰς ἓν «σῶμα» τ.ἔ. τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ὁποίας κεφαλὴ καὶ ἀρχηγὸς ὁ Χριστός. Ἤδη ὁ Ἅγιος Εἰρηναῖος κάμνει λόγον περὶ δύο συναγωγῶν: «duae synagogae, id est, duae congregationes... maiori et minori synagogae»[24]. Συγκεκριμένως δὲ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος λέγει: «Τί δέ ἐστιν ἓν σῶμα; Οἱ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης πιστοὶ ὄντες καὶ γενόμενοι καὶ ἐσόμενοι»[25].

Ὁ Θεὸς - Πατὴρ «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ»[26] εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἱδρύσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὅπως ἐμψυχώσῃ καὶ διοργανώσῃ αὐτὴν καὶ καθοδηγῇ ἐν πᾶσι. Διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς - Πατήρ, ὡς κεφαλὴ πάντων, εἶναι κεφαλὴ καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ εἶναι «κεφαλὴ καὶ

---

[21] Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1958, σελ. 72.

[22] Κ. Μουρατίδου, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 76, 78 - 79.

[23] Μ. Βασιλείου, P.G. 29, 288.

[24] P.G. 7, 1069 - 70. Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ᾽ ἀν.

[25] P.G. 62, 75. [26] Γαλ. 4, 4.

τοῦ Χριστοῦ· ὅτι, ὥσπερ ἓν σῶμα ἡμεῖς, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Πατὴρ ἕν· εὑρίσκεται ἄρα καὶ ὁ Πατὴρ κεφαλὴ ἡμῶν ὤν», καὶ μάλιστα κεφαλὴ καὶ βασιλεὺς «τῶν ἁγίων» μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ κεφαλὴ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ ὅλου τοῦ σώματος αὐτῆς [27].

Αὐτός, ὁ Θεὸς - Πατήρ, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔγινε Πατὴρ ἡμῶν («Πατέρα ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα πεποίηκεν ὁ Χριστός»), ἐνῶ ἡμεῖς ἐγίναμεν διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος υἱοὶ Αὐτοῦ διὰ τῆς υἱοθεσίας [28]. «Ἡ Ἐκκλησία, γράφει ὁ καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης, εἶναι διὰ τὸν Παῦλον ἡ οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ «πᾶσα πατρία ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται». Ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Πνεύματός Του ὁδηγεῖ τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὡς «πατέρα», ὥστε ὁ Χριστὸς μεταξὺ αὐτῶν νὰ εἶναι «πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς»[29].

Περαίνοντες δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Θεὸς - Πατὴρ εἶναι ὁ δι' Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι «ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν»[30] ἀπὸ τῆς προαιωνίου βουλῆς μέχρι τῆς βασιλείας τῆς δόξης.

2. Ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Ἐν τῇ φιλανθρώπῳ οἰκονομίᾳ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ τὸ δεύτερον Πρόσωπον κατέχει ὅλως ἐξαιρετικὴν καὶ κεντρικὴν θέσιν, διότι Τοῦτο ἀνέλαβε τὴν ἀποκάλυψιν καὶ φανέρωσιν καὶ «τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐκπλήρωσιν»[31] ταύτης (τῆς οἰκονομίας). Κατὰ τὸν Νικ. Καβάσιλαν, «μόνος ὁ Υἱὸς αὐτουργὸς ἐγένετο τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸ πᾶν εἰργάσατο». «...Ἐβουλήθη μὲν ἡ Τριάς, καὶ ὅπως ἂν γένοιτο προὐνοήθη, ἐνεργεῖ δὲ οὐκέτι κοινῇ. Αὐτουργὸς γὰρ οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνος ὁ Λόγος, καὶ μόνος ὁ Μονογενὴς αἵματος ἠνέσχετο καὶ σαρκὸς καὶ ἐπλήγη καὶ ὠδυνήθη καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, δι' ὧν ἡ φύσις ἀνεβίω καὶ τὸ βάπτισμα συνέστη, ἡ καινὴ γέννησις καὶ ἀνάπλασις»[32].

Βεβαίως, «ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου λαμβάνει οὐχὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς της, ἀλλὰ τὴν ὁριστικὴν καὶ τελείαν αὐτῆς μορφὴν ὡς Σῶμα Χριστοῦ δι' οὗ ἐκφράζεται ἡ ἰδεώδης κοινωνία τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Ἐκκλησία ὑφίσταται ἤδη κατὰ τὴν ἐ-

---

27 Ἰω. Χρυσοστόμου P.G. 62, 140. 49, 327. Α΄ Κορ. 11, 3. Ἰ. Καρμίρη, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, σελ. 71.

28 Ἰω. Χρυσοστόμου P.G. 62, 619. 55, 496 καὶ 60, 400.

29 Παῦλος, Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, σελ. 77. Ἐφεσ. 3, 15. Ρωμ. 8, 29.

30 Α΄ Κορ. 12, 6. 31 Ἰω. Χρυσοστόμου P.G. 62, 15.

32 P.G. 150, 412 A. 532-533.

ποχὴν τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Κυρίου δεδομένου ὅτι Οὗτος, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, οὐ μόνον «Ἐκκλησίας σάρκα ἀνέλαβε», ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῆς προσέφερε τὴν ὑπερτάτην θυσίαν τοῦ σταυροῦ, «ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα· οὐ γὰρ καλὴν μόνον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ νέαν οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως ἕξιν»[33]. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία ἡνώθη «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως» κατὰ τὸν Ὅρον τῆς Δ´ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μετὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ κατέστη τὸ μυστικὸν Αὐτοῦ Σῶμα καὶ ἡ ἄνευ σπίλου ἢ ρυτίδος νύμφη Αὐτοῦ. «Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἐκκλησία ἀπέβη ἡ τελεία κοινωνία τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἐπιτευχθείσης ἐν αὐτῇ καὶ δι᾽ αὐτῆς τῆς ἄνευ ἀποστάσεως περιχωρήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ Θεῷ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ». «Γένος ἐγένετο ἕν, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων», «ἄνθρωπος γὰρ ἐγένετο ὁ Θεὸς καὶ Θεὸς ὁ ἄνθρωπος»[34].

Ἡ ἑνότης τοῦ Χριστοῦ ὡς κεφαλῆς μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ὡς σώματος εἶναι ἀπόλυτος. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐρωτᾷ: «μὴ δύναται μέσον τι εἶναι κεφαλῆς καὶ σώματος διάστημα κενόν;» «Ἔνθα γὰρ ἡ κεφαλή, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα· εἰ γὰρ διείργετο, οὐκ ἂν εἴη σῶμα, οὐκ ἂν εἴη κεφαλή»[35]. Ὅπως λοιπὸν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἡ κεφαλὴ ἄνευ τοῦ σώματος ἢ τὸ σῶμα ἄνευ τῆς κεφαλῆς, τοιουτοτρόπως δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὁ Χριστὸς ἄνευ τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἡ Ἐκκλησία ἄνευ τοῦ Χριστοῦ. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ «πλήρωμα» τοῦ Χριστοῦ, δηλ. τὸ συμπλήρωμα τῆς θείας Κεφαλῆς· εἶναι κατὰ μὲν τὸν Ἀπόστ. Παῦλον «τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρωμένου», κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον «τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία· καὶ γὰρ πλήρωμα κεφαλῆς σῶμα, καὶ πλήρωμα σώματος κεφαλή»· καὶ κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον «πάντα ὁμοῦ συμπληροῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ Πνεύματος»[36]. «Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ τῶν μυστηρίων τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας ἐπιτυγχάνεται τελεία ἕνωσις καὶ κοινωνία Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ταυτίζεται μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀποτελοῦσα συνέχειαν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ, καὶ οὕτως οἱονεὶ συντελεῖται μυστηριώδης καὶ ἀπερινόητός τις περιχώρησις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἄλλαις λέξεσιν, ἡ Ἐκ-

---

33 Κ. Μουρατίδου, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 68 - 69. P.G. 52, 429. 58, 519.

34 Κ. Μουρατίδου, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 95. Χρυσοστόμου P.G. 52, 789. 62, 555.

35 P.G. 61, 72. 62, 26.

36 P.G. 62, 26. 32, 181. Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 53.

κλησία εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστός, ἐξακολουθῶν νὰ ζῇ καὶ νὰ παρατείνηται εἰς τοὺς αἰῶνας ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐνεργῶν τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ»[37].

Ὡς ἐλέχθη, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως καὶ χάρις εἰς αὐτήν, ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ ταυτίζονται. Ὁ Ἀπόστ. Παῦλος τὸ λέγει ρητῶς: «Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστιν καὶ μέλη πολλὰ ἔχει, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλὰ ὄντα ἕν ἐστιν σῶμα, οὕτως καὶ ὁ Χριστός»[38]. Ἐνταῦθα ὁ Ἀπόστ. Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρον Χριστὸς ἀντὶ τοῦ ὅρου Ἐκκλησία, ἵνα δείξῃ τὴν τελείαν συνάφειαν καὶ ταύτισιν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ σώματος Αὐτοῦ, μετὰ τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἐπισημαίνει καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «Καθάπερ γὰρ σῶμα καὶ κεφαλὴ εἷς ἐστιν ἄνθρωπος, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἓν ἔφησεν εἶναι. Διὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων»[39].

Πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεώς Του ὁ Χριστὸς δὲν εἶχε σῶμα. Ἑπομένως καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ὑφίστατο πρὶν ὡς σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Χρυσόστομος τὴν ὀνομάζει «κτίσιν ἑτέραν· ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν»[40]. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὄντως μία νέα ὀντολογικὴ πραγματικότης. Εἶναι καινὴ κτίσις, νέος κόσμος, νέος παράδεισος. Κατὰ τὸν π. Γ. Φλωρόφσκυ «ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία νέα δημιουργία τοῦ Θεοῦ, τὸ ζωντανὸν ἀποτέλεσμα τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι ὁ τόπος καὶ ὁ τρόπος τῆς συνεχοῦς παρουσίας Του εἰς τὸν κόσμον μέχρι τέλους τῶν αἰώνων... Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος, ὁ Χριστὸς ὁλόκληρος, totus Cristus»[41]. Ὁ π. Ἀθαν. Γιέβτιτς λέγει ὅτι «ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ Ἀποστόλου «σῶμα τοῦ Χριστοῦ» ὁ τόνος δίδεται εἰς τὴν λέξιν «Χριστοῦ» περισσότερον, διότι δεικνύει ὅτι τὸ «σῶμα» εἶναι σῶμα τῆς Κεφαλῆς, δηλ. ἡ Ἐκκλησία εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα καὶ ἑπομένως πρόκειται πρωτίστως οὐχὶ περὶ τοῦ σώματος τῶν πιστῶν (coetus fidelium), ἀλλὰ περὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ (Corpus Christi). Τὸ «σῶμα» δὲν ἀποτελεῖ ἓν ἐμπειρικὸν σύνολον, ὡς ἓν αὐτοτελὲς corpus, τὸ ὁποῖον κατόπιν ἀνήκει εἰς τὸν Χριστόν, ἐξαρτᾶται ἀπ' Αὐτοῦ ἢ κυβερνᾶται ὑπ' Αὐτοῦ ὡς κεφαλῆς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐξουσίας»[42]. Κατὰ παρόμοιον τρόπον γράφει καὶ ὁ καθηγητὴς Β. Ἰωαννίδης: «Οὕτως ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἁπλῶς τὸ ἄθροισμα τῶν πιστῶν («coetus fidelium»), ἐξωτερικῶς συμπαρευρισκομέ-

---

[37] Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ' ἀν. σελ. 54. [38] Α' Κορ. 12, 12.

[39] P.G. 61. 250. Ἀθ. Γιέβτιτς, Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Ἀποστ. Παύλου κατὰ τὸν Χρυσόστομον, Ἀθῆναι 1967, σελ. 58.

[40] P.G. 62, 34. [41] Ἔνθ' ἀν. σελ. 12. [42] Ἔνθ' ἀν. σελ. 92.

νων ἐν μιᾷ κοινῇ θρησκευτικῇ κοινότητι, ὡς ἔν τινι συλλόγῳ ἢ θιάσῳ, ἀλλ᾽ εἶναι αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὀντολογικῶς ἀπολύτως νοούμενον, οὐχὶ δὲ ὡς ἁπλῆ μεταφορικὴ εἰκών. Χριστὸς καὶ Ἐκκλησία συνδέονται ὀντολογικῶς, συνταυτιζόμενοι ἀπολύτως, διότι ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει μόνον, διότι ἐν αὐτῇ καὶ δι᾽ αὐτῆς ζῇ καὶ δρᾷ καὶ εἶναι παρὼν ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Χριστός, ἤτοι εἶναι συνέχεια καὶ ἐπέκτασις τῆς ἐνσαρκώσεως»[43].

Ὁ Χριστός, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως Αὐτοῦ, ἔλαβεν ἀναμάρτητον τὸ σῶμα ἡμῶν καὶ ἀποκατέστησεν ἐν Ἑαυτῷ τὴν φύσιν ἡμῶν καὶ ἔγινεν «ἀπαρχὴ τῆς Ἐκκλησίας». Ἀλλ᾽ ἵνα «μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμέτέρας φύσεως ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἄνθρωπον»[44], πρέπει καὶ ἡ φύσις ὅλων τῶν μελῶν νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν κατάραν καὶ τὴν δουλείαν τοῦ διαβόλου, νὰ ἀναστηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου, νὰ συμφιλιωθῇ μετὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ νὰ σφραγισθῇ καὶ πληρωθῇ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου[45]. Πάντα ταῦτα συνετελέσθησαν διὰ τοῦ Σταυροῦ, τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, «καθάπερ ἡ Εὔα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ... Ὅτι δὲ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ συνέστη... τοῦτο ἡ Γραφὴ δείκνυσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς εἰς τὸν σταυρὸν ἀνηνέχθη καὶ προσηλώθη, καὶ ἀπέθανε, προσελθὼν εἷς τῶν στρατιωτῶν ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευράν, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ· καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος ἡ Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκε... Καὶ γεννώμεθα μὲν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τρεφόμεθα δὲ διὰ τοῦ αἵματος. Ὁρᾷς πῶς «ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ», ἀπὸ τοῦ αἵματος ἐκείνου καὶ τοῦ ὕδατος, τικτόμενοι καὶ τρεφόμενοι;»[46].

Ἡ φύσις τῆς Ἐκκλησίας ἐκδηλοῦται κυρίως ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ[47]. Ὁ ἀρχιμ. Kyprian Kern εἰς τὸ βιβλίον του Evharistia γράφει τὰ ἑξῆς περισπούδαστα: «Ἡ ἐκκλησία εἶναι σῶμα Χριστοῦ ἡ Εὐχαριστιακὴ Θυσία εἶναι ἐπίσης σῶμα Χριστοῦ. Ἑπομένως ἡ Ἐκκλησία ἔχει Εὐχαριστιακὴν φύ-

---

[43] Ἐν Καρμίρῃ, Ἡ Ἐκκλησιολογία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, σελ. 58.

[44] Ἰω. Δαμασκηνοῦ, P.G. 94, 1137.

[45] Ἀθ. Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν., σελ. 59 - 60.

[46] P.G. 51, 229 ἐν Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 62 - 63.

[47] Α´ Κορ. 10, 16 - 17.

σιν. Ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει Εὐχαριστία καὶ ἐκτὸς τῆς Εὐχαριστίας δὲν ὑπάρχει Ἐκκλησία. Ἡ θεία κοινωνία ἀποτελεῖ ἕνωσιν μετὰ τοῦ μυστικοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πιστὸς ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ἑνοῦται μετὰ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς, τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἓν σῶμα, τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν»[48]. Ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ Εὐχαριστία ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, γράφει ὁ π. Ἀθανάσιος Γιέβτιτς, ἐκδηλοῦται καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ πληρώματί της εἰς αὐτὴν τὴν Θείαν Εὐχαριστίαν, ὅταν «συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτό... Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν»[49]. Τότε ἐμφανίζεται ἡ Ἐκκλησία ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὡς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ Θεία Εὐχαριστία ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας, μυστήριον συνάξεως καὶ συνόδου «σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις»[50], μυστήριον κοινωνίας («ἐκκλησίας») τοῦ «λαοῦ τοῦ Θεοῦ», κοινωνίας τοῦ «Πρωτοτόκου ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς». Τότε ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας σὺν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ ἐκδηλοῦται κατὰ πραγματικώτατον τρόπον»[51].

3. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Κεντρικὴ εἶναι καὶ ἡ θέσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Συμφώνως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡ ἔλευσις τοῦ Παρακλήτου ἦτο ἀναγκαία διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Του. «Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς»· τότε «λήψεσθε δύναμιν, ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ᾽ ὑμᾶς». Καὶ ὄντως κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς κατῆλθε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν «καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου»[52]. Καὶ οὕτω ὁ μὲν Υἱός, διὰ τῆς ἐνσαρκώσεώς Του, ἔγινεν ὁ Αὐτουργὸς ὅλης τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ Κεφαλὴ καὶ ὁ Σωτὴρ τῆς Ἐκκλησίας, τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τῆς ἐλεύσεώς Του κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, κατέστη ἡ θεία ψυχὴ τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἦτο συνέπεια τῆς καταλλαγῆς τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Θεόν. «Τῆς καταλλαγῆς τοῦ Θεοῦ δῶρόν ἐστι τὸ δοθῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον»[53].

Οὕτω, «καθ᾽ ὅσον μέν, λέγει ὁ καθηγητὴς Ἰω. Καρμίρης, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱδρύθη ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνανεωθεῖσα καὶ ὁλοκληρωθεῖσα ἡ

---

48 Ἐν Α. Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 125. 49 Α΄ Κορ. 14, 23. 11, 20.
50 Ἐφεσ. 3, 18. 51 Ἀθ. Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 137.
52 Ἰω. 16, 4. Πραξ. 1, 8. 2, 1. Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 64.
53 P.G. 50, 457 καὶ 461.

Ἐκκλησία, εὐλόγως λέγεται καὶ εἶναι κατ᾽ οὐσίαν Ἐκκλησία Χριστοῦ, φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν σφραγῖδα τοῦ Θεανθρώπου, οὖσα καθ᾽ ἑαυτὴν θεανθρώπινος ὀργανισμός. Καθ᾽ ὅσον δὲ καὶ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἱδρύθη ἡ Ἐκκλησία, οἱονεὶ ἐμψυχωθεῖσα καὶ ζωοποιηθεῖσα καὶ κινητοποιηθεῖσα ὑπ᾽ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι, ὅπως τῇ ἐπελεύσει καὶ ἐπισκιάσει καὶ ἐπενεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὸν Εὐαγγελισμὸν ἐγένετο ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου, «σαρκωθέντος ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», καὶ συνετελέσθη ἡ μόρφωσις τῆς φυσικῆς ἀνθρωπότητος, τοιουτοτρόπως τῇ καθόδῳ καὶ ἐπενεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐγένετο καὶ ἡ ἐπίσημος ἐν τῷ κόσμῳ ἐμφάνισις καὶ δραστηριοποίησις τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀποτελεῖ συνέχισιν τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Οἵαν λοιπὸν σημασίαν ἔχει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει κατ᾽ ἀναλογίαν καὶ διὰ τὸ ἑαυτοῦ μυστικὸν σῶμα, δηλ. τὴν Ἐκκλησίαν... Καθὼς λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτως εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ σώματος αὐτοῦ, τ.ἔ. τῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἀποτελεῖ τὴν ψυχήν... Διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐνεργεῖ καὶ ὁ πέμψας αὐτὸ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του Χριστός, ὡς κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ὅστις ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον «ἐξέχεε πλουσίως τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπ᾽ αὐτήν»[54].

«Κατ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπον, γράφει καὶ ὁ καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ζωὴ ἐν Πνεύματι ταυτίζονται. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ τὰ χωρία Ρωμ. 8. 2 κ. ἑξ. «Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ... ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκί, ἀλλὰ ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ... εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ζωοποιήσει... διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν» καὶ Β´ Κορ 3, 17 - 18 «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Ἡμεῖς δὲ πάντες... καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος»[55]. Τοιουτοτρόπως αἱ ἔννοιαι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι καὶ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Πνεύματος εἶναι ταυτόσημοι.

Ἀλλὰ καὶ τὰ μυστήρια, τὸ Βάπτισμα καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία, τὰ κατ᾽ ἐξοχὴν μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουν ταυτοχρόνως καὶ Χριστο-

---

[54] Μ. Βασιλείου, P.G. 31, 653. Ἰ. Καρμίρη, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 65 - 66.
[55] Ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 73 - 74.

λογικὸν καὶ πνευματολογικὸν χαρακτῆρα. Ἐν μὲν τῷ Βαπτίσματι «ἐνδυόμεθα» τὸν Χριστὸν καὶ γινόμεθα «σύμφυτοι» Αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ταυτῷ βαπτιζόμεθα «ἐν ἑνὶ Πνεύματι... εἰς ἓν σῶμα». «Οἱ πάντες ἐν ἑνὶ σώματι εἰς ἓν Πνεῦμα ἐβαπτίσθημεν», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος. Ἐν δὲ τῇ Εὐχαριστίᾳ γινόμεθα «μέλη τοῦ Χριστοῦ» καὶ «σύσσωμοι» Αὐτῷ, καὶ ταυτοχρόνως «πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν» καί, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «πρὸς τὴν αὐτὴν ἤλθομεν μυσταγωγίαν, τῆς αὐτῆς ἀπολαύομεν τραπέζης», καὶ τῆς αὐτῆς ἀπελαύσαμεν χάριτος[56].

Ἐνταῦθα θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ παραθέσωμεν σχετικὰς ἀπόψεις τοῦ π. Γεωργίου Φλορόφσκη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον The Christ and his Church πραγματείαν του, ἥτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν τόμον II τοῦ βιβλίου L' Église et les églises. Προφανῶς, λέγει ὁ π. Φλορόφσκη, δὲν ὑπάρχει τελικὴ ἀντίφασις μεταξὺ τῶν δύο διατυπώσεων τοῦ Ἀποστ. Παύλου: «ἐν Χριστῷ» καὶ «ἐν τῷ Πνεύματι». Ἀλλ' ἐνδιαφέρει πολὺ εἰς ποῖον ἐκ τῶν δύο ἔχει δοθῆ προτεραιότης ἢ προτίμησις. Ἡ «ἑνότης ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι», συνεχίζει, εἶναι ἀκριβῶς ἡ «ἐνσωμάτωσις» ἡμῶν ἐν τῷ Χριστῷ, ἥτις εἶναι ἡ τελικὴ πραγματικότης τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως. Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή, μετὰ τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Ἐφεσίους, φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πλέον κατάλληλος ἀφετηρία διὰ τὴν Ἐκκλησιολογίαν. Ἐν οὐδεμιᾷ ἐννοίᾳ θὰ ἀπέκλειεν αὕτη μίαν μεγάλην ἔμφασιν ἐπὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ διατηρήσῃ τις εἰς τὴν σκέψιν του ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, καὶ Αὐτὸς εἶναι ἡ Κεφαλή της καὶ ὁ Κύριός της. Τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ: «οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ... ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[57]. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἡ «Οἰκονομία τοῦ Πνεύματος» δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἑρμηνεύηται οὕτως, ὥστε νὰ περιορίζῃ καὶ νὰ μειώνῃ τὴν «Οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ». Τὸ πρόβλημα ἀπεπειράθη νὰ τὸ λύσῃ ὁ Vladimir Lossky εἰς τὸ περισπούδαστον βιβλίον του «Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ἀλλ' ἡ λύσις του εἶναι μόλις καὶ μετὰ βίας ἀποδεκτή, λέγει ὁ π. Φλορόφσκη. Δυσκόλως εἶναι δυνατόν, συνεχίζει, νὰ κάμνωμεν σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῆς «ἑνότητος τῆς φύσεως» καὶ τῆς «πολλαπλότητος τῶν ἀνθρωπίνων ὑποστάσεων», ὡς ὁ Lossky φαίνεται νὰ εἰσηγῆται. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θέλει νὰ εἴπῃ ὁ Lossky εἶναι ὅτι μόνον ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ ὄχι ἐν Χριστῷ, ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης πλήρως καὶ ὀντολογικῶς ἀναγεννᾶται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι

---

[56] Γαλ. 3, 27. Ρωμ. 6, 5. Α' Κορ. 12, 13. P.G. 32, 181. Ἐφεσ. 5, 20. 3, 6. Α' Κορ. 10, 16-17. 12, 12. 13. Ἐν Γιέβτιτς, ἔνθ' ἀν. σελ. 149 - 150,

[57] Ἰω. 16, 13-14,

ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ πεδίον ἐν τῷ ὁποίῳ πραγματοποιεῖται ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρωπίνων προσώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ εἶναι πολὺ ἀμφίβολον ἐὰν εἶναι ὀρθὸν νὰ κάμνωμεν τόσον ὀξεῖαν διάκρισιν μεταξὺ τῆς «φύσεως» τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς «πολλαπλότητος» τῶν «προσώπων» ἢ «ὑποστάσεων». Ἡ ἀντίληψις τοῦ Lossky δὲν ἐπιτρέπει ἀρκετὸν χῶρον διὰ τὴν προσωπικὴν συγγένειαν τῶν ἀτόμων μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Βεβαίως, αὐτὴ ἡ προσωπικὴ κοινωνία μετὰ τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐμφαντικῶς τὸ δῶρον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ εἶναι ἀποπλανητικὸν νὰ εἰσηγούμεθα ὅτι «ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν μυστηρίων ἡ φύσις ἡμῶν ἔρχεται εἰς ἕνωσιν μετὰ τῆς θείας φύσεως, ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Υἱοῦ, τῆς κεφαλῆς τοῦ Μυστικοῦ Σώματος», καὶ κατόπιν νὰ προσθέτωμεν, ὡς κάτι τὸ διάφορον, ὅτι «ἕκαστον πρόσωπον τῆς (ἀνθρωπίνης) φύσεως πρέπει νὰ γίνῃ ὅμοιον μὲ τὸν Χριστὸν» καὶ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο συντελεῖται «ἐν τῇ Χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Καὶ ὁ π. Φλορόφσκη συνεχίζει. Τὸ σχῆμα τοῦ Lossky εἶναι πολὺ σαφές: ἡ Ἐκκλησία μία ἐν Χριστῷ καὶ πολλαπλῆ διὰ τοῦ Πνεύματος: μία ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Χριστοῦ, πολλαὶ ἀνθρώπιναι ὑποστάσεις ἐν τῇ χάριτι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δύναταί τις ὅμως νὰ ἐρωτήσῃ: Ἡ πολλαπλότης τῶν «ἀνθρωπίνων ὑποστάσεων» δὲν ἀνεγεννήθησαν πλήρως διὰ τῆς προσωπικῆς «κοινωνίας» τῶν πολλῶν μετὰ τοῦ Ἑνὸς Χριστοῦ; Ἡ συγγένεια μετὰ τοῦ Χριστοῦ, ἡ συντελεσθεῖσα διὰ τῶν μυστηρίων, δὲν εἶναι ἀκριβῶς προσωπικὴ — μία προσωπικὴ συνάντησις, — καὶ δὲν ἐνεργήθη διὰ τοῦ Πνεύματος; Καί, ἐξ ἄλλου, δὲν εἶναι ὅλαι αἱ προσωπικαὶ συναντήσεις τῶν χριστιανῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ δυναταί μόνον ἐν τῇ «ἀδελφότητι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» καὶ διὰ τῆς «χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»; Εἶναι πλάνη, συνεχίζει ὁ π. Φλορόφσκη, νὰ ἀποδίδωμεν τὴν «ὀργανικὴν» ἄποψιν τῆς Ἐκκλησίας, «un accent de nécessité», εἰς τὸν Χριστόν, καὶ νὰ ἐπιφυλάσσωμεν τὴν «προσωπικὴν» ἄποψιν, «un accent de liberté», διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι πλάνη ἐπίσης νὰ ὁμιλῶμεν περὶ τοῦ «χριστολογικοῦ σχηματισμοῦ» τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐπιφυλάσσωμεν τὸν ὅλον δυναμισμὸν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὁ Lossky προσπαθεῖ νὰ εἰσηγηθῇ. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς Σῶμα Χριστοῦ, εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Lossky φαίνεται νὰ εἶναι ἀκριβῶς εἷς στατικὸς «σχηματισμός», καὶ μόνον εἰς τὴν «πνευματολογικήν της ἄποψιν» ἡ Ἐκκλησία ἔχει «ἕνα δυναμικὸν χαρακτῆρα». Αὐτό, ἐν τῇ πράξει, θὰ ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι δυναμικῶς παρὼν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μία ὑπόθεσις ἡ ὁποία δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς σοβαρὰς πλάνας ἐν τῷ δόγματι τῶν μυστηρίων. Σχεδὸν ὅ,τι λέγει ὁ Lossky εἶναι ἀποδεκτόν, ἀλλὰ τὸ λέγει κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ βασικὴ διατύπωσις τῆς Ἐκκλησιολογίας του κινδυνεύει νὰ διαστραφῇ. Ὑπάρ-

χει κάποια ἀνεπάρκεια εἰς τὰς χριστολογικάς του προϋποθέσεις. Καὶ καταλήγει ὁ π. Φλορόφσκη: Πρέπει νὰ δηλωθῇ ὅτι οὐδεμία Ἐκκλησιολογία μὲ συνοχὴν δύναται νὰ διαμορφωθῇ, ἐὰν ἡ κεντρικότης τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Κυρίου καὶ Βασιλέως τῆς δόξης, δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἄνευ ἐπιφυλάξεων [58].

Ἐν τοσούτῳ ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, «Εἰ μὴ Πνεῦμα παρῆν, οὐκ ἂν συνέστη ἡ Ἐκκλησία»[59]. Καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὃν τὸ «Πνεῦμα τῆς ἀληθείας», καθοδηγεῖ τὴν Ἐκκλησίαν «εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν». Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ἐκεῖνο τὸ Ὁποῖον τὰ «πάντα ἐνεργεῖ», τὰ «πάντα χορηγεῖ... ὅλον συγκροτεῖ τὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας». Δι᾽ ὃ καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἀποφαίνεται: «Εἰ μὴ Πνεῦμα ἦν ἅγιον, Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα... τὸν Θεὸν παρακαλέσαι οὐκ ἠδυνάμεθα οἱ πιστοί, λόγος σοφίας καὶ γνώσεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦν..., ποιμένες καὶ διδάσκαλοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἦσαν». Ἀκόμη καὶ αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας μόνον διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος «ἐκκαλύπτεται» ἡμῖν, «καθ᾽ ὅσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν», ἐφ᾽ ὅσον «εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐπιστάμενον τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἂν ἐμάθομεν»[60]. Καὶ κατὰ τὸν Μέγαν Ἀθανάσιον, «χωρὶς μὲν τοῦ πνεύματος ξένοι... ἐσμεν τοῦ Θεοῦ· τῇ δὲ τοῦ πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεότητι· ὥστε τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ πατρὶ μὴ ἡμέτερον εἶναι ἀλλὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος καὶ ἐν ἡμῖν μένοντος»[61].

4. Ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται «ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ», «ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ», «ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Καλεῖται ἐπίσης καὶ «ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος». Κατὰ τὸν Ὠριγένην ἡ Ἐκκλησία εἶναι «πεπληρωμένη τῆς Ἁγίας Τριάδος»[62]. Κατὰ δὲ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ἡ Ἐκκλησία, οὐράνιός τε καὶ ἐπίγειος, οὐδὲν ἄλλο κυρίως εἶναι, εἰμὴ κοινωνία μετὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ «δοξολογία» αὐτῆς[63]. Ὁ αὐτὸς ἱερὸς Πατὴρ λέγει ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ πάντα οἰκονομεῖ ἡ Ἁγία Τριάς[64]. Καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος προσθέτει ὅτι τὸ πᾶν «ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι χορηγεῖται»[65]. Ἀκόμη καὶ «ἃ δοκεῖ ἰδιάζοντα εἶναι τοῦ Πατρός, ταῦτα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι φαίνεται καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»[66].

---

58 L Église et les églises, τομ. II, Ed de Chevetogne 1955, σελ. 159 - 170. 59 P.G. 50, 459.
60 P.G. 61, 56 καὶ 59. Ἐν Καρμίρη ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 70.
61 P.G. 26, 373. 62 P.G. 12, 1265. 63 P.G. 56, 97 ἑξ.
64 P.G. 59, 472. 65 P.G. 29, 664.
66 Ἰω. Χρυσοστόμου P.G. 59, 471.

Λόγῳ τῆς ὁμοουσιότητος τῶν Τριῶν Προσώπων, ὅ,τι κάμνει τὸ ἕν, κάμνουν καὶ τὰ ἄλλα δύο. Πάλιν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος παρατηρεῖ: «Πῶς οὖν οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, φησίν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ἑλκύσῃ αὐτόν; Ἀλλὰ τοῦτο δείκνυται τοῦ Υἱοῦ ὄν. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησιν, ἡ ὁδός· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰμὴ δι' ἐμοῦ. Ὅρα δὲ αὐτὸ καὶ τοῦ Πνεύματος ὄν· οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰμὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Καὶ πάλιν, τοὺς Ἀποστόλους ποτὲ μὲν ὑπὸ τοῦ Πατρός, ποτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, ποτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δεδόσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος ὁρῶμεν οὔσας»[67]. Ὁ αὐτὸς Πατὴρ προσθέτει καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Οὕτω τὰ τῆς Τριάδος ἀδιαίρετα· καὶ οὗ τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἡ κοινωνία, εὑρέθη καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὗ τοῦ Υἱοῦ ἐστιν ἡ χάρις, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος... Καὶ ταῦτα λέγων, οὐ συναλείφων τὰς ὑποστάσεις, ἄπαγε, ἀλλὰ εἰδὼς καὶ τὸ τούτων ἰδιάζον καὶ διῃρημένον, καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἑνότητα»[68].

Ὄντως ἕκαστον Πρόσωπον ἔχει ἰδίαν συμμετοχὴν καὶ ἰδίαν «συντέλειαν». Τοῦτο τονίζει χαρακτηριστικῶς ὁ Νικ. Καβάσιλας: «Εἰ γὰρ μιᾷ φιλανθρωπίᾳ τὸ γένος ἔσωσεν ἡ Τριάς, ἀλλ' ὅμως τῶν ὑποστάσεων ἑκάστη τῶν μακαρίων ἰδίαν τινὰ λέγεται συντέλειαν εἰσενέγκαι. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ διήλλακται, ὁ δὲ Υἱὸς διήλλαξε, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φίλοις ἤδη καταστᾶσι δῶρον ἐγένετο. Καὶ ὁ μὲν ἔλυσεν, ὁ δὲ τὸ λύτρον ἦν ᾧ λελύμεθα, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐλευθερία· «Οὗ γὰρ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία», Παύλου φωνή. Καὶ ὁ μὲν ἀνέπλασε, τῷ δὲ ἀνεπλάσθημεν, τὸ δὲ Πνεῦμά ἐστι ζωοποιοῦν· ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν ἡ Τριὰς ὡς ἐν σκιαῖς ἐγράφετο. Ὁ μὲν γὰρ ἔπλασεν, ὁ δὲ χεὶρ ἦν τῷ πλάττοντι, ὁ δὲ Παράκλητος πνεῦμα τὴν ζωὴν ἐμφυσῶντι. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Μόνῳ γὰρ ἐν τούτῳ τῶν θείων ἔργων ὁ Θεὸς διεκρίθη. Πολλῶν γὰρ ὄντων, οἷς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος τὴν κτίσιν εὖ πεποίηκεν ὁ Θεός, οὐκ ἂν εὕροις οὐδέν, ὃ πρὸς τὸν Πατέρα ἀναφέρεται μόνον, ἢ πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ πάντα κοινὰ τῆς Τριάδος, ὅτι μιᾷ δυνάμει καὶ προνοίᾳ καὶ δημιουργίᾳ πάντα ποιεῖ». Ὁ αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ὅμως θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ προσθέσῃ: «Ἐπὶ δὲ τῆς οἰκονομίας... ἐβουλήθη μὲν ἡ Τριὰς κοινῇ, καὶ ὅπως ἂν γένοιτο προὐνοήθη, ἐνεργεῖ δὲ οὐκέτι κοινῇ. Αὐτουργὸς γὰρ οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μόνος ὁ Λόγος, καὶ μόνος ὁ Μονογενὴς αἵματος ἠνέσχετο καὶ σαρκὸς καὶ ἐπλήγη καὶ ὠδυνήθη καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, δι' ὧν ἡ φύσις ἀνεβίω καὶ τὸ βάπτισμα συνέστη, ἡ καινὴ γέννησις καὶ ἀνάπλασις»[69]. Προστεθήτω καὶ ἡ

---

[67] P.G. 69, 471. [68] P.G. 61, 608. [69] P.G. 150, 532-533.

ἄποψις τοῦ Ἁγίου Μαξίμου, ὅστις συμπληροῖ τὰ ἀνωτέρω: «Τοῦτο τὸ μυστήριον (τῆς ἐνανθρωπήσεως) προεγνώσθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι. Τῷ μὲν κατ᾽ εὐδοκίαν· τῷ δέ, κατ᾽ αὐτουργίαν· τῷ δέ, κατὰ συνέργειαν... Μία γὰρ ἡ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος γνῶσις, ὅτι καὶ μία οὐσία καὶ δύναμις. Οὐ γὰρ ἠγνόει τοῦ Υἱοῦ τὴν σάρκωσιν ὁ Πατήρ, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ τὸ μυστήριον αὐτουργοῦντι τῆς ἡμῶν σωτηρίας διὰ σαρκώσεως, ὅλος κατ᾽ οὐσίαν ὁ Πατήρ· οὐ σαρκούμενος, ἀλλ᾽ εὐδοκῶν τοῦ Υἱοῦ τὴν σάρκωσιν· καὶ ὅλον ἐν ὅλῳ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατ᾽ οὐσίαν ὑπῆρχεν· οὐ σαρκούμενον, ἀλλὰ συνεργοῦν τῷ Υἱῷ τὴν δι᾽ ἡμᾶς ἀπόρρητον σάρκωσιν»[70].

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ᾽ οὔτε ἡ Ἁγία Γραφὴ οὔτε οἱ Πατέρες χωρίζουν τὸν Χριστὸν ἀπὸ τὸν Θεὸν - Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας ἔχει Τριαδολογικὸν χαρακτῆρα, ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τῆς Ὁποίας ἡ Ἐκκλησία εἶναι «ποίημα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ», δηλ. κτιστὴ εἰκὼν τῆς Ἁγίας Τριάδος. «Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν π. Φλορόφσκη, εἶναι, καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι, κτιστὴ εἰκὼν τῆς Ἁγίας Τριάδος»[71]. Κατὰ δὲ τὸν Ἅγ. Γρηγόριον Νύσσης, «χριστιανισμός ἐστι τῆς θείας φύσεως μίμησις»[72]. «Ἡ Ἐκκλησία ὡς θεανθρώπινος ὀργανισμός, ὡς ἓν «δυαδικὸν ὄν», ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας καὶ γηΐνους ὀργανώσεις καὶ μὴ οὖσα «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου», κατοπτρίζει καὶ ἀντανακλᾷ ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀνέσπερον τρισήλιον Φῶς τοῦ Ἑνὸς ἐν Τριάδι Θεοῦ, ὅπως εἶπεν αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ προσευχῇ Του ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας: «Ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σύ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας. Καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμέν». Ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ ὄντως «ἡ Ἐκκλησία εἶναι εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐπὶ τῆς γῆς». Ἡ βάσις καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἤδη τεθειμένη «ἐν τῷ Χριστῷ» πρὸ χρόνων αἰωνίων καὶ κατόπιν ἐν τῇ «εἰκόνι καὶ ὁμοιώσει» τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου κατ᾽ εἰκόνα τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὸ τέλος, ὅταν ἡ Ἐκκλησία φθάσῃ εἰς τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἐν τῷ Χριστῷ, ἐμφανισθῇ εἰς πάντα τὰ μέλη αὐτῆς μία εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δηλαδή: μία φύσις τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν θείαν Κεφαλήν, τὸν Χριστόν, μετὰ πλήθους προσώπων, ὁμοίως πρὸς τὸν Ὁμοούσιον Θεὸν ἐν Τρισὶ Θείαις καὶ τελείαις Ὑπιστάσεσιν»[73].

70 P.G. 90, 624. 71 Le corps du Christ vivant σελ. 39.

72 Ἐν V. Lossky, Ἡ μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μετάφρ. Στ. Πλευράκη, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 207.

73 Ἀθ. Γιέβτιτς, ἔνθ᾽ ἀν. σελ. 121 - 122.

Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΛΑΘΗΤΟΝ ΑΥΤΗΣ *

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΙ, Δ. Θ.
Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων

Ἡ διερεύνησις τοῦ ὡς ἄνω προβλήματος ἀποτελεῖ, ὡς εἶναι σαφές, τὸ ἀκανθωδέστερον καὶ πλέον ὑπεύθυνον θεολογικὸν θέμα, διότι πρόκειται περὶ τοῦ τελεσιδίκου κριτηρίου τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πραττομένων καὶ πιστευομένων.

Ἀπὸ ποίας ἱστορικῆς στιγμῆς ἤρξατο ἡ Θεολογία νὰ ὁμιλῇ περὶ «συνειδήσεως» τῆς Ἐκκλησίας καὶ «ἀλαθήτου» αὐτῆς, εἶναι διὰ τὴν συστηματικὴν Θεολογίαν πρόβλημα δευτερευούσης ὁπωσδήποτε σημασίας. Μεγάλην σπουδαιότητα ἀντιθέτως ἔχει ἐν προκειμένῳ ἡ ἐννοιολογικὴ ἀφετηρία, δηλ. ὁ θεολογικὸς τόπος, ὅστις ἐπέτρεψε νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, μιᾶς κοινωνίας ἀπροσώπου καὶ πληθυντικῆς, ἐννοίας ἀνθρωπολογικάς, αἱ ὁποῖαι, εἴτε ἠθικῶς εἴτε γνωσιολογικῶς λαμβανόμεναι, συνδέονται ἀρρήκτως μετὰ τοῦ ἑνιαίου τῆς προσωπικότητος.

Ὁ ζητούμενος οὗτος θεολογικὸς τόπος πρέπει, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ὡς κλασσικῶς διατυπωθεὶς εἰς τὸ Ἰωαν. 17, 21: «ἵνα πάντες ἓν ὦσιν, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοὶ καγὼ ἐν σοί».

Ἡ κλεὶς αὕτη τῆς διερευνήσεως τοῦ προβλήματος, ὁμιλοῦσα περὶ ἀπολύτου ἑνότητος τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἑνότητα τῶν τριῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, θέτει εἰς ἄμεσον σχέσιν τὸ ἐκκλησιολογικὸν πρόβλημα καθόλου πρὸς τὸ τριαδολογικόν.

Προσεκτικὴ ἄλλωστε μελέτη τῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων ἐπιβεβαιώνει πλήρως καὶ ἐξ ἐπόψεως ἐμπειρικῆς τὴν ἄμεσον ταύτην σχέσιν, ἀποκαλύπτουσα ὅτι τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς χριστιανικῆς Θεολογίας ὑπῆρξε διὰ τῶν αἰώνων κατ᾽ οὐσίαν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πάντοτε, ἤτοι ἡ σχέσις ἑνότητος καὶ πλήθους.

---

* Διὰ πλείονα ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος βλέπε Ἀρχιμ. Στυλ. Χαρκιανάκι, Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ, Ἀθῆναι 1965, ἰδίως σελ. 69 ἑξ.

Ὡς εἰς τὸ τριαδικὸν δόγμα πρόβλημα ἦτο ἡ σχέσις τῶν τριῶν προσώπων καὶ τῆς μιᾶς οὐσίας, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησιολογίας τὸ βασικὸν πρόβλημα εἶναι ἡ σχέσις τῶν πολλῶν προσώπων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῦ ἑνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ σχέσις τῶν πολλῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ὡς μιᾶς ἱδρυθείσης Ἐκκλησίας.

Ἀλλ᾽ ἐὰν τὸ πρόβλημα ἐλύθη τριαδολογικῶς ὑπὸ τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας ἐν Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, ἡ δὲ λύσις αὕτη τυγχάνει καὶ σήμερον ἡ μόνη ἔγκυρος καὶ ὀρθή, τότε δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ γνωστὴ πλέον αὕτη λύσις καὶ διὰ τὸ ἐκκλησιολογικὸν πρόβλημα, τηρουμένων, ἐννοεῖται, τῶν ἀναλογιῶν. Ὡς ἐκεῖ ἡ σχέσις ἑνότητος καὶ πλήθύος καθωρίσθη διὰ τῶν βαρυσημάντων ὅρων τοῦ «ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως», κατὰ τρόπον διασῴζοντα τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὸ ἀπαραμείωτον τῶν τριῶν προσώπων, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίζοντα τὴν ἑνότητα καὶ τὸ ἑνιαῖον τῆς οὐσίας, οὕτως ἐπίσης καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιολογίᾳ δὲν ἐπιτρέπεται τὸ ἐπὶ μέρους πρόσωπον ἢ ἡ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησία νὰ ἀπολέσῃ τὴν ἰδίαν προσωπικὴν φυσιογνωμίαν, ἀλλὰ νὰ ἐνσωματωθῇ εἰς τὸ ἓν σῶμα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς αὐτῆς πίστεως καὶ ἀγάπης, αἵτινες ἀπεργάζονται τὸ «ὁμοούσιον» τῶν πολλῶν. Ὅπως δὲ εἰς τὸ τριαδικὸν δόγμα δὲν ἐπετράπη ἡ subordinatio, ἀλλ᾽ ἡ σχέσις τῶν ἐν διαρκεῖ κοινωνίᾳ ἀγάπης τελούντων προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος καθωρίσθη ὡς ἀλληλοπεριχώρησις, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν δὲν ἐπιτρέπεται ἓν πρόσωπον ἢ ὁμὰς προσώπων ἢ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησία νὰ ὑποτάξῃ τοὺς λοιπούς, ἀλλὰ ὁ εἷς καταξιοῦται ἐν τῇ ἀντιδόσει καὶ περιχωρήσει μετὰ τῶν ἄλλων, διατηρουμένου πάντοτε τοῦ συνδέσμου τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγάπης.

Κατόπιν τῶν συντόμων τούτων παρατηρήσεων, αἱ ὁποῖαι τοποθετοῦν τὸ θεολογικὸν ὑπόβαθρον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ πρέπει νὰ παρεκκλίνῃ ὁ ἐπὶ τοῦ θέματος ἡμῶν προβληματισμός, δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τι εἶναι ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας ἀφ᾽ ἑνός, καὶ πῶς ἐκφράζεται αὕτη ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας ἀφ᾽ ἑτέρου.

α) Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία γενικῶς ἀποτελῇ τὴν μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι κοινωνίαν τῶν δημιουργημάτων Του, τοὺς δὲ ὅρους τῆς τοιαύτης κοινωνίας ἐφανέρωσεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, τότε εἶναι προφανές, ὅτι ἡ συνείδησις τοῦ θεανθρωπίνου τούτου ὀργανισμοῦ δὲν εἶναι μέγεθος χαρακτη-

ριζόμενον καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ ὑπὸ ἑνιαίας ταυτότητος, ἀλλ' ἀντιθέτως περικλείει μίαν δυναμικὴν ἔντασιν, ἥτις θὰ καταπαύσῃ, ὅτε, αἰρομένης τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου τούτου, θὰ ἴδωμεν τὸν Θεὸν οὐχὶ πλέον «ἐκ μέρους» καὶ «ἐν ἐσόπτρῳ», ἀλλὰ «ὡς ἐστί».

Τῆς γενικῆς ὅμως ταύτης ἐντάσεως, ἥτις δημιουργεῖται μεταξὺ Ἱστορίας καὶ Ἐσχατολογίας, ὑπάρχει καὶ εἰδικωτέρα, καθαρῶς ἐνδοϊστορική, μορφή, ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ γεγονότος ὅτι «ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς».

Οἱ Προφῆται, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Διδάσκαλοι, οἱ Πατέρες καὶ Ποιμένες ἀποτελοῦν μίαν ἀδιάσπαστον ἅλυσιν ἀναδόχων ἐν τῇ πίστει, οἵτινες ἐν ἑκάστῃ ἱστορικῇ στιγμῇ τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσιν ἔναντι αὐτῶν τοὺς δι' οὓς προφητεύουσι, τοὺς πρὸς οὓς ἀποστέλλονται, τοὺς οὓς διδάσκουσι, τοὺς οὓς ἀναγεννῶσιν ἐν πνεύματι, τοὺς οὓς ποιμαίνουσιν εἰς τόπον Χριστοῦ.

Καὶ βεβαίως ἡ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι κοινωνία ἀπεργάζεται πάντας μετόχους τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πνευματικῶν δωρεῶν, ὥστε πάντα τὰ μέλη ταῦτα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ νὰ εἶναι ἐξ ἴσου πολύτιμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτούργημα συνδέεται πρὸς ὡρισμένον ἔργον καὶ ἀνάλογον εὐθύνην, ἅτινα θὰ διαρκέσουν ἕως ὅτου ἡ Ἐκκλησία τελειωθῇ ἐν τῷ Οὐρανῷ, ὅτε καὶ θὰ ἐκλείψουσιν ὁριστικῶς αἱ μνημονευθεῖσαι διακρίσεις, διὰ τοῦτο εἶναι σαφὲς ὅτι οὐδέ ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς μέλεσι τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει ἓν πνευματικὸν μέγεθος, ἑνιαίως καὶ καθ' ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν ὑπὸ ταυτότητος χαρακτηριζόμενον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας.

Κατόπιν τῶν διαπιστώσεων τούτων τίθεται δικαίως τὸ ἐρώτημα: Μήπως εἶναι ἡμαρτημένος ὁ ὅρος «συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας»;
Πρὶν σπεύσωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος δίκαιον εἶναι νὰ ἀκούσωμεν πῶς ἀντιλαμβάνονται τὴν ἐν λόγῳ ἔννοιαν οἱ παρ' ἡμῖν διεξοδικώτερον περὶ αὐτῆς ὁμιλήσαντες.

Πρῶτος συγγράψας παρ' ἡμῖν αὐτοτελῆ πραγματείαν περὶ συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ Καθηγητὴς Ἁ. Ἀλιβιζάτος. Ὁ ὁρισμὸς αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐννοίας ἔχει ὡς ἀκολούθως:

> «Ἐκκλησιαστικὴ Συνείδησις εἶναι ἡ παντὸς Χριστιανοῦ ἐσωτερικωτέρα πεποίθησις περὶ τοῦ ἀπολύτως ὀρθοῦ καὶ ἀκλονήτου τῆς ὁμολογουμένης ἐν ὅλαις αὐτῆς ταῖς λεπτομερείαις καὶ ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως βασιζομένης ἐκκλησιαστικῆς πίστεως καὶ ἡ δι' εὐσεινειδήτου καὶ ἐνσυνειδήτου ὑπερα-

σπίσεως αὐτῆς δημιουργία εὐρυτέρας καὶ πανδήμου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκκλησιαστικῆς ἀντιλήψεως, ἧς ἡ καθαρότης ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ ὑπευθύνου πνευματικοῦ καὶ κατὰ πάντα ὀρθοδόξου διαφωτισμοῦ καὶ διαπαιδαγωγήσεως παρὰ τῆς ποιμαινούσης Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ τὸ ἀσφαλὲς κριτήριον καὶ τὸν μοναδικὸν συγχρόνως γνώμονα τῆς ἀληθοῦς ὑποστάσεως καὶ εὐσταθείας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς γνησίας ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς»[1].

Ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως τοῦ ὡς ἄνω μακροσκελοῦς ὁρισμοῦ διαπιστοῦνται δύο τινά: Πρῶτον, ὅτι ἡ ὑπὸ μελέτην ἔννοια δὲν παρουσιάζεται ἑνιαία, ἀλλ᾽ ὑπὸ διαφοροποιημένας καὶ ὅλως ρευστὰς ἐμπειρικὰς φάσεις.

Δεύτερον, ὅτι παρὰ τὸ γεγονὸς τοῦ ἰσχυρῶς διαφόρου τῶν ἐν λόγῳ φάσεων, ἅπασαι χαρακτηρίζονται ἀδιαφόρως διὰ τοῦ αὐτοῦ ὅρου «ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις», ὅπερ μαρτυρεῖ τοὐλάχιστον ἔλλειψιν ἐπιστημονικῆς ἀκριβολογίας.

Διότι δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων ὡς ταυτόσημος πραγματικότης ἡ «παντὸς χριστιανοῦ ἐσωτερικωτέρα πεποίθησις» ἀφ᾽ ἑνός, ἡ «πάνδημος περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκκλησιαστικὴ ἀντίληψις» ἀφ᾽ ἑτέρου, καὶ τρίτον ἡ συνείδησις τῆς «ποιμαινούσης ἐκκλησίας», τοσούσῳ μᾶλλον ὅσῳ, καθ᾽ ἃ σαφῶς ἀναφέρει ὁ ἀνωτέρω ὁρισμός, ἐκ τοῦ ὑπευθύνου διαφωτισμοῦ τῆς τελευταίας ἐξαρτᾶται ἡ καθαρότης τῶν δύο πρώτων μορφῶν.

Ὡς ἐκ τούτου βασικῶς ἐπιβάλλεται νὰ διακρίνωμεν κατ᾽ ἀρχὴν μεταξὺ «συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας» ἀφ᾽ ἑνός, καὶ «ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως» ἀφ᾽ ἑτέρου.

Ὁπότε ὡς συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ ἐκληφθῇ τὸ προϋπάρχον τῶν ἐπὶ μέρους πιστῶν καὶ βάσει τοῦ ἀποκαλυφθέντος θείου θελήματος διὰ τῶν αἰώνων διῆκον φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ κανονιστικὸν μέγεθος τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πραττομένων καὶ πιστευομένων, ὡς ἐκκλησιαστικὴ δὲ συνείδησις δέον νὰ θεωρηθῇ ὁ ἑκάστοτε ἀντικατοπτρισμὸς τοῦ τοιούτου φρονήματος εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν πιστῶν.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις, ἤτοι ὁ βαθμὸς τοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν βιουμένου πνεύματος καὶ φρονήματος τῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἀποτελοῦσα

---

[1] Ἁ. Ἀλιβιζάτου, Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας, ἐν: Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχολ. Παν)μίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1955, σελ. 28.

σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον μέγεθος, ἀλλὰ ποικίλουσα κατὰ τὰς ἐποχὰς καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ποιμαινούσης Ἐκκλησίας ὑπεύθυνον διαφωτισμόν, δυναμένη δὲ καὶ εἰς ἐκφυλισμὸν ἔτι νὰ περιπέσῃ, οἱανδήποτε ἔκτασιν καὶ ἂν λάβῃ, δὲν κέκτηται πρωτογενῆ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐθεντίαν, ἀλλὰ παράγωγον, ἤτοι ἀποτελεῖ αὐθεντίαν μόνον καὶ ἐφ᾽ ὅσον τυγχάνει σύμφωνος πρὸς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον οὖσαν.

Τίς ὅμως θὰ ἀποφανθῇ τελεσιδίκως ὡς πρὸς τὴν τοιαύτην συμφωνίαν ἢ μή;

Ἀσφαλῶς ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας. Τίς ὅμως ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας; Ἡ ἀόριστος καὶ ἀκαθόριστος ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις; Τί ἔπραττεν ἀείποτε ἡ Ἐκκλησία, ὅτε ἐθεώρει τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς κινδυνεύουσαν ὑπὸ αἱρέσεων, λυμαινομένων τὴν καθαρότητα αὐτῆς; Ἀνέμενε τὴν δημιουργίαν γνησίας ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως παρὰ τοῖς πιστοῖς, διὰ νὰ δικάσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀποκόψῃ τοὺς αἱρεσιάρχας, ἢ ἐπενέβαινεν αὐτομάτως διὰ τῶν κανονικῶν αὐτῆς ὀργάνων, ἐπιβάλλουσα κυρώσεις καὶ ἀκολούθως διαφωτίζουσα τὸ σύνολον τῶν πιστῶν;

Βλέπομεν λοιπόν, ὅτι ὁ ὅρος «ἐκκλησιαστικὴ συνείδησις», μὴ ἀνταποκρινόμενος εἰς ἑνιαῖον καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένον ἐσωτερικὸν περιεχόμενον, εἶναι ἀδύνατον νὰ τεθῇ ὡς τὸ κανονιστικὸν τῆς γνησίας ζωῆς καὶ πίστεως τῆς Ἐκκλησίας μέγεθος, δι᾽ ὃ καὶ ὁ ἀείμνηστος Ἀνδροῦτσος δικαίως ἀντιπαρετήρησεν εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολικὸν Möhler, ὁμιλοῦντα ὡσαύτως περὶ «ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος» ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως, ὅτι ἡ τοιαύτη «κοινὴ συνείδησις, ἢ εἶναι ὑποκειμενικὴ ἀντανάκλασις τοῦ δόγματος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν πιστῶν, ἢ μᾶλλον ἡ ἐξηγουμένη καὶ διατυποῦσα τὸ δόγμα Ἐκκλησία ὡς συνεχές τι ὅλον ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἐννοουμένη».[2]

Ἐκ τῆς ἀρχαίας ἤδη ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας γνωρίζομεν, ὅτι λίαν ἐνωρὶς ἡ Ἐκκλησία ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπισημάνῃ τὰ συγκεκριμένα ἐρείσματα, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ περιθριγκοῦται ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ τὸ γνήσιον τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα. Ὡς τοιαῦτα δὲ ἐρείσματα ἐθεωρήθησαν κυρίως τρία τινά. Πρῶτον, ὁ Κανὼν τῶν βιβλίων τῆς θ. Ἀποκαλύψεως, δεύτερον τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, καὶ τρίτον ἡ ἀποστολικὴ Ἱεραρχία ὡς ἀδιάσπαστος διαδοχὴ μέχρι τῶν Ἀποστόλων.

---

[2] Χρ. Ἀνδρούτσου, Συμβολικὴ β΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 1930, σελ. 120.

Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὰ δύο πρῶτα, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, μεσολαβεῖ πάντοτε τὸ ἑρμηνευτικὸν καὶ φιλολογικὸν γενικώτερον πρόβλημα, διὰ τοῦτο κανονιστικὴν σημασίαν κέκτηται ἐν τελικῇ ἀναλύσει πάντοτε ἡ ἐν τῇ Ἀποστολικῇ Διαδοχῇ ἐν ὁμοθυμίᾳ ἀποφαινομένη Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας ὡς viva vox Apostolorum.

Τοῦτο ὅμως ἥκιστα σημαίνει χωρισμὸν τῆς Ἱεραρχίας ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἢ κληρικαλισμόν.

Ὁ Ἐπίσκοπος, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὄνομά του, εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένος εἰς τήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς πίστεως. Ἐπισκοπεῖν ὅμως σημαίνει κυρίως μελετᾶν τὰ ἐν τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ συμβαίνοντα, συντονίζειν ταῦτα, καὶ ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα πράττειν καὶ ἀποφαίνεσθαι, βάσει καὶ τοῦ γραπτοῦ ἀποστολικοῦ νόμου, ὥστε ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐπισκόπου νὰ ἔχουν πάντες οἱ πιστοὶ τὴν ἁπτὴν συνισταμένην τῆς ζωῆς τῆς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας. Ὅσον καὶ ἂν ὁ ρόλος τοῦ Ἐπισκόπου εἶναι κατευθυντήριος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῇ ὁ Ἐπίσκοπος καθ᾽ ἑαυτόν, ἀνεξαρτήτως τοῦ λοιποῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας του καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του. Τὸν συνδέει μετ᾽ αὐτῆς δεσμὸς ὀργανικός, εἰς τρόπον τινὰ «ὀμφάλιος λῶρος», ὅστις τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τελῇ ἐν κοινωνίᾳ πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα τῶν πιστῶν, μεταδίδων τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μεταλαμβάνων τῶν δωρεῶν, τὰς ὁποίας τὸ αὐτὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖ παρὰ τοῖς λοιποῖς πιστοῖς.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Πατέρες τὸν δεσμὸν τοῦ Ἐπισκόπου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν του ἀπέδωσαν πάντοτε δι᾽ εἰκόνων καθαρῶς ὀργανικῶν. Οὕτω π.χ. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς γράφει: «Λύχνος μὲν γὰρ τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός, λύχνος δὲ τῆς Ἐκκλησίας Ἐπίσκοπος· ἀνάγκη τοίνυν, ὥσπερ ἐκείνου καθαρῶς μὲν ἔχοντος ὀρθῶς ἄγεσθαι καὶ τὸ σῶμα, μὴ καθαροῦ δὲ τυγχάνοντος, οὐκ ὀρθῶς, οὕτω δὴ καὶ τῷ προστάτῃ τῆς Ἐκκλησίας, ὁποτέρως ἂν ἔχῃ, πάντως ἢ συνδιακινδυνεύειν ἢ συνδιασώζεσθαι»[3].

Καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ πλανηθῇ, ὡς σαφῶς ὑποδηλοῖ καὶ τὸ ἀνωτέρω χωρίον. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ πλανηθῇ καὶ ὁ ἐπὶ μέρους Ἀπόστολος, ὅταν δὲν εὐαγγελίζεται ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς κοινῇ παραληφθείσης παρακαταθήκης. Ὁ Παῦλος μάλιστα ἐξικνεῖται, ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀναθεματίσῃ ἀκόμη καὶ

---

3. Ἐπιστ. 41 «πρὸς τοὺς ἐν Καισαρείᾳ», P.G. 37, 84.

«ἄγγελον ἐξ οὐρανοῦ», ἐὰν ἤθελεν εὐαγγελισθῇ ξένα πρὸς τὸν κοινὸν τῆς πίστεως θησαυρόν (πρβλ. Γαλ. 1,6 - 13).

Ταῦτα πάντα ὑπογραμμίζουν τὴν ἐνδοτάτην θεολογικὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀληθείᾳ παραμονῆς. Καὶ ἡ προϋπόθεσις αὕτη εἶναι ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλυτέρα ἀπόσβεσις τοῦ προσωπικοῦ ἐγώ, ὡς συνειδήσεως ἀτομικῆς, εἰς τὴν ὑπερατομικήν, διαπροσωπικὴν κοινωνίαν τῆς ἀγάπης, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὸ πρόσωπον δὲν ἀπαλείφεται, ἀλλὰ καταξιοῦται ἐν τῇ ἀλληλοπεριχωρήσει.

Ἐν τῇ χριστιανικῇ «Γνωσιολογίᾳ», ἐὰν ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν γνωρίζω, χωρὶς συγχρόνως νὰ εἴπωμεν ἀγαπῶ.[4] Τὰ δύο ταῦτα ρήματα εὕρηνται τόσον πλησίον ἀλλήλων, ὥστε προσεγγίζουν τὸ ὅρια τῆς συνωνυμίας. Ἴσως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ μέγα novum τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας εἶναι ἡ ὁριστικὴ ἀντικατάστασις τοῦ «ἐγὼ» διὰ τοῦ «ἡμεῖς». Τὸ δὲ ἡμεῖς τοῦτο τότε μόνον εἶναι ἀληθὴς ὑπέρβασις τοῦ ἐγὼ ἢ τοῦ ἀθροίσματος τῶν διαφόρων ἐγὼ ἐπὶ τὸ αὐτό, ὅταν συγκροτεῖται ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς μίαν τρίτην ὑπεραισθητὴν διάστασιν, ἥτις προ-τίθεται ἀξιολογικῶς καὶ προϋποτίθεται ἐμπειρικῶς.

Ὑπ᾽ αὐτὴν τὴν θεώρησιν ἀποβαίνουν θεμελιώδους δογματικῆς σημασίας οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου: «οὗ γαρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Ματθ. 18,20).

Εἶναι ἐξόχως χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ Κύριος οὐδαμοῦ φέρεται ἐπαγγελθεὶς τὴν διαρκῆ παρουσίαν καὶ συναντίληψίν Του εἰς ἓν ἄτομον τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ ἐπιμένει πάντοτε εἰς τὸν πληθυντικὸν τύπον : «καὶ ἐγὼ μεθ᾽ ὑμῶν εἰμι,», «πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον», κ.ἄ.

Ἡ σημασία ὅμως τοῦ πληθυντικοῦ εἰς τὴν χριστιανικὴν πνευματικότητα δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὀρθολογιστικῶς κατὰ τὴν κρατοῦσαν κοσμικὴν ἀντίληψιν ὅτι «δύο κεφαλαὶ εἶναι καλύτεραι ἀπὸ μίαν». Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κυρίως ἐπιζητεῖται ὑπὸ τὸν πληθυντικὸν τύπον εἶναι αἱ ἁπταὶ πραγματικότητες τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀγάπης, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ νὰ παραμείνῃ ὁ ἐπὶ μέρους πιστὸς ἀνοικτὸς καὶ δεκτικὸς τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἄλλως περιπίπτει οὗτος οἱαδήτις καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσις του, εἰς ἑωσφορικὸν ναρκισσισμὸν ἢ εἰς ἀνεξέλεγκτον καὶ πολλάκις ἐξ ἴσου δαιμονικὸν μυστικισμόν. Ταῦτα σα-

---

[4] Περὶ τῆς ἐν λόγῳ βαρυσημάντου σχέσεως ὅρα ἐκτενῶς Ν. Νησιώτη, Προλεγόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν γνωσιολογίαν, Ἀθῆναι 1965, ἰδίᾳ σελ. 146 ἑξ.

φῶς δηλοῦν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἀ λ α θ ή τ ο υ ἐν τῇ χριστιανικῇ πνευματικότητι εἶναι κατηγορία κατ᾽ ἐξοχὴν ἠ θ ι κ ὴ καὶ οὐχὶ γ ν ω σ ι ο λ ο γ ι κ ή.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον αἱ παρὰ τοῖς Ρωμαιοκαθολικοῖς γνωσταὶ ἀτομικαὶ λειτουργίαι οὐδέποτε εὗρον θέσιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε δὲ καὶ οἱ αὐστηρότεροι ἀκόμη ἐρημῖται ἔπαυσαν προσερχόμενοι εἰς τὰ «Καθολικὰ» τῶν Μονῶν διὰ νὰ ἐφοδιάζωνται μὲ τὴν θ. Εὐχαριστίαν, τὸ πλέον συγκεκριμένον τοῦτο ὅσον καὶ μυστηριακὸν στοιχεῖον τῆς μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνίας καὶ συσσωματώσεώς των.

Ἡ μία θεία Εὐχαριστία ὑπὸ τὸν ἕνα Ἐπίσκοπον ἀπετέλεσε κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας τὸ πλέον σταθερὸν ἐχέγγυον τῆς ἑνότητος καὶ Ὀρθοδοξίας τῆς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, ὡς ἀπέδειξε διὰ τῆς λαμπρῶς τεκμηριωμένης διδακτορικῆς διατριβῆς του ὁ συνάδελφος κ. Ἰωάννης Ζηζιούλας [5].

Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς εἴδομεν, καὶ ὁ ἐπὶ μέρους Ἐπίσκοπος ὑπόκειται εἰς πλάνην, τίθεται ἀξιωματικῶς τὸ ἐρώτημα ποῖον εἶναι τὸ ἔσχατον καὶ ὕψιστον ὄργανον τῆς τελεσιδίκου ἐκφράσεως τοῦ γνησίου τῆς Ἐκκλησίας φρονήματος.

Διότι διεκήρυξε μὲν ὀρθῶς ὁ ἐκ Λυρίνου Βικέντιος ὅτι φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι «ὅ,τι πάντοτε, πανταχοῦ καὶ ὑπὸ πάντων πιστεύεται», ἀλλὰ τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι βάσει τῆς θεωρητικῆς ταύτης ἀρχῆς δίδεται καὶ τὸ ὄργανον τῆς ἐκφράσεως τοῦ οὑτωσὶ ὁριζομένου φρονήματος τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἀπετέλει βεβαίως προφανῆ λῆψιν τοῦ ζητουμένου.

β) Ὄργανον ἐκφράσεως τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνεφάνησαν Ὀρθόδοξοι θεολόγοι, Σλαῦοι κυρίως, ἀρνούμενοι τὴν δυνατότητα ὑπάρξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξωτερικοῦ ὀργάνου τῆς συνειδήσεως αὐτῆς, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ ἔλλειψις τοιούτου ὀργάνου εἶναι τελείως ἀδιανόητος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ πιστοὶ θὰ εὕρηντο ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν κίνδυνον, εἴτε εἰς τὴν ἑαυτοῦ ὑποκειμενικὴν ἕκαστος συνείδησιν νὰ καταφύγωσιν, εἴτε εἰς πλήρη ἀγνωσιαρχίαν νὰ περιέλθωσι.

Καὶ εἴς τινας τῶν Ἑλλήνων θεολόγων παρετηρήθησαν ἐνίοτε ἀσά-

---

[5] Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, Ἀθῆναι 1965.

φειαί τινες ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν εἰδικῶς διακεκριμένου ὀργάνου ἐκφράσεως τοῦ ἀλαθήτου φρονήματος τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω π.χ. καὶ ὁ ἀείμνηστος Γερμανὸς Στρεινόπουλος τὸ ὄργανον τοῦτο ἐταύτιζε γενικῶς πρὸς τὸ ὅλον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, γράφων: «Ὅπως ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἁπάσης τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω ἁπάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνήκει τὸ δικαίωμα καὶ ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον νὰ ἀποφαίνηται ποία ἐστὶν ἡ διδασκαλία, ἣν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδαξεν αὐτήν, ποῖαι αἱ ἐντολαί, ἃς ἔδωκεν αὐτῇ, ποῖα τὰ μυστήρια, ἃ ἐνιπιστεύθη αὐτῇ»[6].

Ἤδη ὅμως ἡ σκέψις ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς εἰς τὴν σωτηρίαν μετοχῆς συνεπάγεται καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποφαίνεσθαι αὐθεντικῶς περὶ τῶν τῆς πίστεως, εἶναι πλημμελής, διότι ὁ Κύριος ἀπέθανεν ὑπὲρ παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ᾽ οὐχὶ καὶ πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος δικαιοῦται ὅπως αὐθεντικῶς ἀποφαίνηται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου γενομένης Ἀποκαλύψεως.

Βεβαίως εἰς περιπτώσεις ὁμοφωνίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σύμπαν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ὁμοθύμως ἀποδεχόμενον τὸν παρειλημμένον κοινὸν τῆς πίστεως θησαυρόν, ἀποβαίνει καὶ ὄργανον ἐκφράσεως τῆς ἀλαθήτου συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει τὸ ὅλον σῶμα τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι κυρίως ὄργανον ἐκφράσεως, ἀλλὰ φορεὺς τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ διάκρισις εἶναι σημαντική. Διότι φορεὺς εἶναι ἔννοια γενικωτέρα, ἐνῷ ὄργανον εἶναι ἔννοια εἰδικωτέρα.

Φορεῖς τῆς συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντα αὐτῆς τὰ μέλη, ἐφ᾽ ὅσον συνδέονται διὰ τοῦ ἑνιαίου συνδέσμου τῆς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγάπης. Φορεῖς ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον καὶ οἱ μηδεμίαν περὶ τῶν πιστευομένων ἐνάργειαν ἔχοντες, πλὴν βεβαπτισμένοι χριστιανοί, οἵτινες ἀγνοοῦντες ἐν πολλοῖς τὸ βάθος τῶν ἐπὶ μέρους ἄρθρων τῆς ὑγειοῦς πίστεως, διὰ τῆς ἐλευθέρας ἀποδοχῆς τῶν κοινῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κρατούντων ἔχουν συγκαταριθμηθῆ εἰς τὴν λογικὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ. Ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ ἐννοίᾳ τοῦ φορέως περιλαμβάνονται ἀσφαλῶς ἀκόμη καὶ τὰ βεβαπτισμένα νήπια ὡς μέλη τῆς Ἐκκλησίας,

---

[6] Ἱεροδιακόνου Γ. Στρινοπούλου, Θέσις θεολογική, ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία ἐστὶν ὁ ἀλάθητος κριτὴς ἐν τοῖς τῆς πίστεως, 1897 (τόμος τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1896 - 1897 τῶν ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Χάλκης τηρουμένων διατριβῶν), ἰδίᾳ μέρος Α′ κεφ. α′.

ἐφ' ὅσον καὶ ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαιρεθοῦν τῆς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι μυστηριακῆς κοινωνίας.

Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ ὀργάνου προϋποθέτει τὴν ὑψίστην δυνατὴν ἐνάργειαν μετοχῆς εἰς τὴν συνείδησιν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν εἶναι θέμα μόνον συστηματικῆς πληροφορίας καὶ θεολογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ εἰδικοῦ χαρίσματος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μεταδιδομένου διὰ καθωρισμένης ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων μυστηριακῆς πράξεως, καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη εἶναι ἡ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μετ' εἰδικῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔνταξις εἰς τὸν ὕψιστον τῆς Ἱερωσύνης βαθμόν, εἰς συνέχισιν τοῦ αὐθεντικοῦ ἔργου τῶν Ἀποστόλων. Τὴν τοιαύτην ἔννοιαν τῆς χειροτονίας σαφῶς ἐκθέτει μεταξὺ ἄλλων καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, γράφων περὶ τοῦ χειροτονουμένου: «Εἷς ὑπάρχων τῶν πολλῶν καὶ τοῦ δήμου, ἀθρόον ἀποδείκνυται καθηγεμών, πρόεδρος, διδάσκαλος εὐσεβείας, μυστηρίων λανθανόντων μυσταγωγός· καὶ ταῦτα ποιεῖ, μηδὲν τοῦ σώματος ἢ τῆς μορφῆς ἀμειφθείς· ἀλλ' ὑπάρχων κατὰ τὸ φαινόμενον ἐκεῖνος ὃς ἦν, ἀοράτῳ τινὶ δυνάμει καὶ χάριτι τὴν ἀόρατον ψυχὴν μεταμορφωθεὶς πρὸς τὸ βέλτιον»[7].

Δικαίως βεβαίως θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι ἐφ' ὅσον πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνουν φορεῖς τῆς συνειδήσεως αὐτῆς, θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ πᾶν μέλος τῆς Ἐκκλησίας ἀδιακρίτως νὰ ἀποβῇ ἐν ὡρισμένῃ ἱστορικῇ στιγμῇ ὄργανον τῆς ἀλαθήτου φωνῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον μάλιστα «τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ» (Ἰωαν. 3, 8).

Τὸ τοιοῦτον ἄλλωστε, ἥκιστα ἀμάρτυρον ἐκ τῆς ὅλης Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, οὐδόλως ἀσφαλῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ.

Ἐνταῦθα ὅμως, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ ὀργάνου τῆς ἀλαθήτου ἐκφράσεως τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἐννοοῦμεν πάσας τὰς δυνατότητας, τὰς ὁποίας τὸ ἐλευθέρως ἐνεργὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐνδέχεται νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐκτάκτως, ἀλλ' ἐννοοῦμεν τὸ σαφῶς ἐπηγγελμένον καὶ ἐξωτερικῶς διακεκριμένον, πρὸς ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῶν πιστῶν, τακτικὸν ὄργανον τῆς φωνῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Δὲν πρόκειται δηλ. ἐνταῦθα νὰ ἐξετασθῶσιν οἱ τρόποι, καθ' οὓς δύναται νὰ λαλήσῃ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ - διότι οὗτοι, ἀνάλογοι πρὸς τὴν Παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἄπειροι καὶ συνεπῶς μὴ δυνάμενοι νὰ προβλεφθῶσιν ὑπὸ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ θεολογούσης Ἐκ-

---

[7] **Εἰς τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, P.G. 46, 581.**

κλησίας-, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐπιζητεῖται ἡ διαπίστωσις τοῦ κλασσικοῦ, οὕτως εἰπεῖν, καὶ τακτικοῦ ὀργάνου, ὅπερ ἀείποτε κέκτηται ἡ Ἐκκλησία αὐθεντικῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐνεργοῦσα.

Διότι, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ τῆς φυσικῆς τάξεως ὑφίστανται καὶ ἐνεργοῦσιν οἱ πανθομολογουμένως τακτικὸν καὶ κανονικὸν κῦρος ἔχοντες φυσικοὶ νόμοι, μὴ καταστρατηγούμενοι ἢ ποσῶς ἀθετούμενοι κατὰ τὴν θαυματουργικὴν τοῦ θέσαντος τούτους Δημιουργοῦ ἔκτακτον ἐπενέργειαν-τοῦ θαύματος συντελουμένου καθ' ὑπέρβασιν καὶ οὐχὶ κατὰ κατάλυσιν τῶν φυσικῶν νόμων-οὕτω καὶ ἐν τῷ χώρῳ τῆς πνευματικῆς τάξεως, τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχει ὁ κανονικὸς καὶ τακτικὸς τρόπος ζωῆς καὶ ἐκδηλώσεως αὐτῆς, ὡς μὴ ἐκστάσης καὶ τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὴν θεανθρωπίνην αὐτῆς φύσιν, τῆς φυσικῆς τάξεως, χωρὶς ποσῶς τοῦτο νὰ ἀποκλείῃ καὶ τὴν ἐνίοτε ἔκτακτον τοῦ Θεοῦ ἐπενέργειαν.

Τὸ κανονικὸν ὅμως καὶ τακτικὸν ὄργανον ἐκφράσεως τοῦ φρονήματος καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας ἐδόθη ὑπὸ τοῦ θείου Ἱδρυτοῦ αὐτῆς ἐν τῷ προσώπῳ τῶν Ἀποστόλων, καὶ διὰ τῆς μυστηριακῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ἀνὰ τὰ πέρατα τῆς γῆς Ἱεραρχίας.

Τούτους δέον νὰ θεωρήσῃ τις ὡς σύνολον, διότι ἅπαντες ἔλαβον τὴν αὐτὴν ἑνιαίαν ἀποστολὴν καὶ εὐθύνην, ἐπὶ μέρους δὲ ἐνεργοῦντες τυγχάνουσι τότε μόνον τὰ αὐθεντικὰ ὄργανα τοῦ ἐντολέως, ὅταν οὐδόλως ἐξίστανται ὥς τε Ἀπόστολοι καὶ ὡς Ἐπίσκοποι τῆς ἣν παρέλαβον κοινῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας.

Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἀμέσως ἄγει τὴν σκέψιν εἰς τὴν συνοδικὴν ἰδέαν. Ἡ ἔννοια τῆς Συνόδου τυγχάνει στοιχεῖον ἀναπόσπαστον τῆς Ἐκκλησίας, διὸ καὶ ἂν ποτε διενοεῖτο ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀποβάλῃ ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν τὸ συνοδικὸν σύστημα, θὰ ἔπαυεν αὐτομάτως νὰ εἶναι Ἐκκλησία, ὑπενθυμίζουσα τὸ πάθημα τοῦ θεατρικοῦ ἐκείνου θιάσου, ὅστις ἀσθενοῦντος τοῦ πρωταγωνιστοῦ ἐπεχείρησε νὰ διδάξῃ τὸν «Ἅμλετ» τοῦ Σαίξπηρ ἄνευ Ἅμλετ. Ἐκκλησία δηλ. ἄνευ συνοδικοῦ συστήματος καὶ πολιτεύματος ἀποτελεῖ τοῦτ' αὐτὸ ἀντίφασιν ἐν τοῖς ὅροις.

Ἂν δὲ ἀναζητήσῃ τις καὶ τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ 6ου Κανόνος τῆς Δ΄ ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀπαγορεύοντος τὸ «ἀπολελυμένως χειροτονεῖσθαι», θέλει ἴδει, ὅτι ὁ αὐτὸς λόγος, ἤτοι τὸ ἀδύνατον ὑπάρξεως Ἐκκλησίας κατ' ἄτομον, ἀπετέλει καὶ τὸ κίνητρον μιᾶς τοιαύτης ἀποφάσεως.

Τὴν τοιαύτην τῆς Ἐκκλησίας πεποίθησιν ἐκφράζων καὶ ὁ ἱ. Χρυ-

σόστομος, γράφει: «οὐδεὶς ἀρκεῖ καθ᾽ ἑαυτόν τι πρᾶξαι, ἄν τε χειροτονῆσαι δέῃ, ἄν τε βουλὰς σκέψασθαι, ἀλλὰ τιμιώτεροι γίνονται ἀπὸ τῆς συνόδου καὶ τοῦ πλήθους».

Ὡσαύτως καὶ ὁ ἱ. Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας παρατηρεῖ, ὅτι «ἐν τοῖς θεολογικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ζητήμασιν ἰσχύει ἡ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου βουλή»[8].

Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς καὶ ἡ συνοδικὴ ἰδέα οὐδ᾽ ἐπὶ στιγμὴν σιγήσας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, δύναται νὰ ἀσκηθῇ κατὰ τρόπον διττόν, ὡς συνέβη πράγματι καθ᾽ ὅλην τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ἤτοι κατὰ τρόπον λελυμένον καὶ λανθάνοντα, ἄνευ ἰδιαιτέρας ἐξωτερικῆς προβολῆς, καὶ κατὰ τρόπον συγκεκροτημένον καὶ πανηγυρικόν, ἐπιδεκτικὸν ἀκριβοῦς ἐξωτερικῆς περιγραφῆς.

Κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ἤσκουν τὸν συνοδικὸν θεσμὸν οἱ Ἀπόστολοι, ὅτε συμπράττοντες ἵδρυον καὶ ἐκυβέρνων τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τόπους. Κλασσικὸν δὲ τοῦ δευτέρου τρόπου παράδειγμα ἔχομεν τὴν Ἀποστολικὴν καλουμένην Σύνοδον τῶν Ἱεροσολύμων (Πραξ. κεφ. 15).

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εἴπωμεν κατ᾽ ἀρχὴν καὶ κατὰ τρόπον γενικόν, ὅτι ὁ συνοδικὸς θεσμὸς ἀποτελεῖ τὸ ὄργανον, δι᾽ οὗ ἀποφαίνεται ἡ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἄρα τὸ ὄργανον τοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐν τοιαύτῃ μόνον ἐννοίᾳ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δικαιολογήσῃ τις τοὺς λόγους τοῦ Λουθήρου, εἰπόντος: «Ego Ecclesiam virtualiter non scio nisi in Christo, repraesentative non nisi in Concilio»[9].

Τοῦ συνοδικοῦ ὅμως θεσμοῦ ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν κατὰ τὰ ἀνωτέρω θεωρηθέντος, αὐτονόητον ὅτι ἀποβαίνει κατ᾽ ἀρχὴν ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας ἡ ἐν τῷ ἀλαθήτῳ τῆς Ἐκκλησίας διάκρισις εἰς ἀλάθητον τακτικὸν καὶ ἀλάθητον ἔκτακτον, ὑπὸ τὸ πρῶτον νοουμένης τῆς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιστασίας τῶν Ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ μέρους καὶ καθ᾽ ἑαυτοὺς δρώντων, ὑπὸ δὲ τὸ δεύτερον νοουμένης τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιστασίας ἐν ταῖς Συνόδοις, καὶ δὴ ταῖς Οἰκουμενικαῖς.

Κατ᾽ οὐσίαν πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀλαθήτου τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐπαγγελθέντος αὐτῇ παρὰ τοῦ Κυρίου, ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, ἐν τῇ προδηλωθείσῃ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ.

---

[8] Ἐπιστ. 17 πρὸς Νεστόριον, P.G. 77, 108.

[9] M. Luther Werke - Kritische Gesamtausgabe] (Weimarer Ausgabe), 1883, 1, σελ. 656.

Ὡς ὕψιστον καὶ αὐθεντικὸν ὄργανον τῆς ἀλαθήτου ἐκφράσεως τῆς Ἐκκλησίας ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία δέχεται τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Τὸ πρότυπον καὶ τὴν ἀπαρχὴν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διαβλέπει ἐν τῇ πρώτῃ ἤδη Συνόδῳ τῆς Ἐκκλησίας (Πραξ. κεφ. 15), ἀσχέτως ἐὰν τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους ἀριθμῇ ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 325 ἐν Νικαίᾳ συνελθούσης, διὰ νὰ διακρίνῃ τὴν πρώτην ἐκείνην, ὡς ἐκ τοῦ ἐξέχοντος τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων κύρους, ὡς Σύνοδον Ἀποστολικήν.

Καίτοι ὅμως ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ, ὅτι τὸ ὕψιστον ὄργανον τῆς ἀλαθήτου φωνῆς τῆς Ἐκκλησίας τυγχάνει ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἐξόχως προβληματικὸς καὶ δυσχερὴς παραμένει εἰσέτι ὁ καθορισμὸς τῶν χαρακτήρων, ἤτοι τῶν στοιχείων καὶ προϋποθέσεων, ἅτινα ἐξασφαλίζουν τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Συνόδου.

Περὶ τῆς θεολογικῆς ταύτης ἀπορίας ὁ Stephan Zankow γράφει: «Ἐπειδὴ δὲν ὑφίσταται μία γενικὴ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, ὡς πρὸς τὸ τί εἶναι ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος κατὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τοὺς χαρακτῆρας, ἐξ ἐπόψεως τύπου καὶ ὕλης, διὰ τοῦτο μόνη μέθοδος πρὸς ἔρευναν τοῦ προβλήματος τούτου ἀπομένει ὁ ἱστορικὸς τρόπος ἐρεύνης τῆς πράξεως τῆς Ἐκκλησίας»[10].

Ὀφείλομεν ὅμως νὰ ἀντιπαρατηρήσωμεν εἰς τὴν ἄποψιν τούτην τοῦ Zankow, ὅτι ἡ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας ποικίλει καὶ ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ μελέτην θέμα, διότι ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐξελίσσεται πάντοτε κατὰ τρόπον, οὕτως εἰπεῖν, εὐθύγραμμον καὶ αὐστηρῶς τυπικόν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ μηχανικῆς σταθερότητος καὶ κανονικότητος, ἀλλ᾽ ὡς ζωὴ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἐν μυστηρίῳ παρουσιάζει ἄπειρον πληθὺν φαινομένων, πρὸς ἑρμηνείαν τῶν ὁποίων δὲν ἐξαρκεῖ πάντοτε ὁ ἱστορικὸς μόνον τρόπος ἐρεύνης, ὅστις τυγχάνων ἀσφαλῶς ἀπαραίτητος ὡς ἀφετηρία, ἀνάγκη νὰ συνδυάζηται πάντοτε καὶ μετὰ τῶν στοιχειωδῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἐρευνᾶται αὕτη ὡς ἁπλοῦν ἱστορικὸν φαινόμενον τοῦ κόσμου τούτου.

Δέον λοιπὸν νὰ λεχθῇ ἐν ἀρχῇ, προκειμένου περὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὅτι αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ ἐκ τῶν προτέρων δι᾽ ὡρισμένων ὅρων, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς.

---

[10] St. Zankow, Die prinzipiellen Schwierigkeiten der Abhandlung eines ökumenischen Konzils, ἐν: Procès - Verbaux du premier congres de theologie orthodoxe à Athenes 1936, Athenes 1939 (ἐκδ. Ἁ. Ἀλιβιζάτος) σελ. 269.

Διότι ἔχομεν τὸ ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας γνωστὸν γεγονός, ὅτι ἐνίοτε Σύνοδοι συνεκλήθησαν ὡς Οἰκουμενικαί, ἀποδειχθεῖσαι ἐκ τῶν ὑστέρων μὴ τοιαῦται (ὡς π.χ. ἡ ἐν Σαρδικῇ τοῦ 343, ἡ ἐν Ἐφέσῳ ληστρικὴ τοῦ 449 καὶ ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ τοῦ 1439), ἐνῷ ἐξ ἑτέρου ἄλλαι συνεκλήθησαν ὡς τοπικαί, εἰς Οἰκουμενικὰς μετὰ ταῦτα ὑψωθεῖσαι (κλασσικὸν παράδειγμα τὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ 381, τῆς ὡς δευτέρας Οἰκουμενικῆς ἰσχυούσης).

Τὸ βαρυσήμαντον τοῦτο γεγονὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν κυρίως εἰς τὸν Ρῶσσον θεολογοῦντα A.S. Chomiakov [11] νὰ πιστεύσῃ καὶ νὰ διδάξῃ ὅτι αἱ Σύνοδοι καὶ οἱ ἐν αὐταῖς συναγόμενοι Πατέρες οὐδεμίαν οἴκοθεν κέκτηνται δεσμευτικὴν καὶ αὐθεντικὴν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν δύναμιν, ἀλλὰ δέον νὰ ἐγκριθῶσι παρὰ τοῦ συνόλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν ὑστέρων, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μόνου, κατὰ τὸν Chomiakov, ἀποφαίνεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τελεσιδίκως. Πρόκειται ὅμως ἀληθῶς ἐνταῦθα περὶ ἐγκρίσεως καὶ ἐπικυρώσεως, ἢ περὶ ἀποδοχῆς; Ἐὰν εἶναι τὸ πρῶτον, τότε πρόκειται περὶ ἐσωτερικοῦ συστατικοῦ στοιχείου τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Συνόδου, καὶ τὰ δημιουργούμενα προβλήματα, ὡς πρὸς τὸ κῦρος τοῦ κανονικοῦ Ἐπισκοπάτου τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι πολλὰ ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἐὰν πάλιν πρόκειται περὶ τοῦ δευτέρου, τότε εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνουν ὡρισμέναι διασαφήσεις.

Ἐξετάσωμεν λοιπὸν πρῶτον τὰς ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἀποδοχῆς ὡς ἐγκρίσεως καὶ ἐπικυρώσεως ἀνακυπτούσας δυσκολίας.

Ἐὰν ἀποδεχθῇ τις, ὅτι αἱ ἐν τοῖς τῆς Πίστεως ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἐκτίθενται πρὸς ἐπικύρωσιν ὑπὸ τοῦ ὅλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξωτερικὸν αὐθεντικὸν ὄργανον διδασκαλίας μετ᾽ εἰδικῆς εὐθύνης καὶ ἐξουσίας πρὸς τοῦτο, ὅτε οἱ λόγοι τοῦ θείου Παύλου «πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες» (Ἑβρ. 13, 17), ἀποδείκνυνται κενοί. Δὲν θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ ἐκλάβῃ τις τοὺς λόγους τούτους ὡς εἰς μόνην τὴν ἐξωτερικὴν πειθαρχίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀναφερομένους, διότι ἐφ᾽ ὅσον οἱ «ἡγούμενοι» τίθενται εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν τύχην τῶν ψυχῶν τῶν ὑπ᾽ αὐτῶν ποιμαινομένων, προφανὲς ὅτι οἱ λόγοι καὶ αἱ νουθεσίαι τῶν ἡγουμένων τούτων κέκτηνται καιρίαν σημασίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν Πίστιν τῶν κατὰ Πνεῦμα τέκνων των.

---

[11] Βλέπε συστηματικὴν καὶ διεξοδικὴν ἀνασκευὴν τῆς θεωρίας αὐτοῦ παρὰ Ἀρχιμ. Στυλ. Χαρκιανάκι, Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ, Ἀθῆναι 1965, σελ. 128 - 153.

Διὰ τῆς θεωρίας δηλ. τῆς ἐπικυρώσεως ἡ ἔννοια τοῦ μυστηριακοῦ Ἱερατείου τῆς Ἐκκλησίας κολοβοῦται, διότι κέκτηται μὲν τοῦτο τὰ ἀπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων διαδεχθὲν δύο ἀξιώματα, ἤτοι τὸ ἱερατικὸν καὶ βασιλικόν, ἀποβάλλει ὅμως τὸ διδακτικὸν ἢ φέρει τοῦτο ἀνενέργητον, ἐνῷ κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἀδύνατον νὰ χωρισθῶσιν ἀπ᾿ ἀλλήλων τὰ τρία ταῦτα ἀξιώματα.

Κυρίως ὅμως δὲν ἐκπίπτει διὰ τῆς ἐννοίας τῆς ἐπικυρώσεως αὐτὸ τοῦτο τὸ διδακτικὸν ἀξίωμα τοῦ Ἱερατείου μόνου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ὑψίστη ἔννοια τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Διὰ τοιαύτης ἀντιλήψεως ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀποφαινομένη, ἀλλὰ περιπίπτει εἰς εἶδος πειράματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιζητεῖται νὰ διαπιστωθῇ, πῶς ἀντιδρᾷ ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ὑπὸ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου λαμβανομένας ἀποφάσεις.

Ὡς ὅμως γνωρίζομεν ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δὲν ὑπῆρξαν μηχανικὰ καὶ ἐρήμην τοῦ λαοῦ συνερχόμενα ὄργανα, ἀλλ᾿ ἀντιθέτως προϋπέθετον πάντοτε πληθὺν ζυμώσεων καὶ προβλημάτων παρὰ τοῖς πιστοῖς, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ἐκδηλωθείσης τῆς σκέψεως παντὸς τῆς Ἐκκλησίας μέλους ἐν ἐλευθερίᾳ, συνεκαλεῖτο ἡ κανονικὴ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεραρχία, ἵνα τελεσιδίκως ἀποφανθῇ πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐρίδων καὶ τῶν σχισμάτων.

Τὴν τοιαύτην τῆς Συνόδου ἔννοιαν σαφῶς ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἄλλως ἐγγὺς πρὸς τὸν Chomiakov τασσόμενος S. Zankow, γράφων περὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων: «Κατὰ τὴν πρᾶξιν τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἡ ἁρμοδιότης αὐτῶν ἀφορᾷ κατ᾿ ἀρχὴν εἰς τὰς ἤδη ἀναφανείσας καὶ ἐπικινδύνους καταστάσας αἱρέσεις καὶ τὰς συμπαρομαρτούσας ταύταις ἔριδας καὶ τὰ σχίσματα (Hefele 1, 5). Ἔργον λοιπὸν τῆς Συνόδου ἦτο καὶ εἶναι νὰ μαρτυρήσῃ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ συνεπῶς τὸ μὲν νὰ διατυπώσῃ ἀκριβῶς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, τὸ δὲ νὰ κρίνῃ καὶ καταδικάσῃ τὴν αἵρεσιν» [12].

Ἀλλ᾿ ἡ ὅλη βαρύτης τοῦ τοιούτου ἐπισφραγιστικοῦ ρόλου τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἵτινες πρωτίστως ἕπονται τῶν θεολογικῶν συζητήσεων καὶ οὐχὶ προηγοῦνται τούτων, ἔγκειται κυρίως εἰς πλέον συγκε-

[12] St. Zankow, μνημ. ἐργ., σελ. 276. Πρβλ. καὶ E. Granitch, Das Problem der Einberufung der Ökumenischen Synode, ἐν Proces-Verbaux . . ., σελ. 286.

κριμένον γεγονός, ὅπερ ἀποκλείει οἴκοθεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπικυρώσεως.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι, ὅτι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δὲν ἀποφαίνονται ἁπλῶς ὡς ἡ αὐθεντικὴ φωνὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀναθεματίζουσιν ἐκ τῶν προτέρων πάντα μὴ δεχόμενον τὰς ἠθικοδογματικὰς αὐτῶν ἀποφάσεις. Τὸ τοιοῦτον δὲ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μεταγενεστέρα τῆς Ἐκκλησίας τακτικὴ πρὸς ἐπιβολὴν τάξεως καὶ πειθαρχίας, διότι ἀκριβῶς ἐν τοῖς τῆς Πίστεως καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος Παῦλος ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ «ἀνάθεμα ἔστω» (Γαλ. 1, 7 - 9), ὅπερ μαρτυρεῖ τὸ μέτρον τῆς εὐθύνης τοῦ διδασκάλου τῆς Πίστεως καὶ τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν εἰς τὴν θεόθεν ἀποστολὴν αὐτοῦ, πεποίθησιν, ἣν καὶ οἱ Πατέρες τῶν Συνόδων ἐξέφραζον διὰ τοῦ γνωστοῦ τύπου «ἔδοξε τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν».

Ἑτέρα δυσκολία τῆς ἐννοίας τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπικυρώσεως εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος: Ἐὰν ἡ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος δὲν θεωρηθῇ ὡς ἡ τελεσίδικος πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ διατρανοῦσα τὴν φωνὴν αὐτῆς, τότε δὲν ὑπάρχει πλέον ἑτέρα συγκεκριμένη καὶ ἐπίσημος πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἧς δέον νὰ θεωρῆται λῆξαν θεολογικόν τι πρόβλημα, διότι καὶ ἡ μετὰ τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην τοῦ ὅλου λαοῦ ἀντίδρασιν συγκαλουμένη Σύνοδος δεῖται καὶ αὖθις τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπικυρώσεως, καὶ οὕτως ἔχομεν τὸ γνωστὸν ἀδιέξοδον τοῦ regressus ad infinitum. Προβληματικὸς δηλ. καθίσταται ὁ χρόνος, καθ' ὃν δέον νὰ θεωρηθῇ ἐπικυρωθεῖσα Οἰκουμενική τις Σύνοδος, ἐφ' ὅσον τυγχάνει ἀδύνατος ἐπίσημος τῆς Ἐκκλησίας πρᾶξις, ὁ δὲ λαὸς τοῦ Θεοῦ θὰ διατελῇ πάντοτε ἐν ἀβεβαιότητι.

Παρὰ τοὺς μνημονευθέντας ὅμως λόγους, εἴπομεν ἀνωτέρω, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν καὶ ἐκ τῶν προτέρων νὰ θεωρηθῇ Σύνοδός τις ὡς Οἰκουμενική, βάσει ἐξωτερικῶν κριτηρίων. Ἐπὶ τοῦ σημείου δὲ ἀκριβῶς τούτου δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν πέντε θέσεις τοῦ Ρουμάνου Ὀρθοδόξου Georg Racoveanu, αἵτινες τυγχάνουσι τὸ πόρισμα αὐτοῦ ἔκ τινος ἐμπεριστατωμένης μελέτης ἐπὶ τῆς φύσεως τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Αἱ θέσεις αὗται τοῦ Racoveanu ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως:

1. «Ἡ οἰκουμενικότης Συνόδου τινὸς δὲν ὁρίζεται διὰ τοῦ ἀ ρ ι θ μ ο ῦ τῶν τῆς Συνόδου μετεχόντων Ἐπισκόπων».

2. «Ἡ οἰκουμενικότης Συνόδου τινὸς δὲν ὁρίζεται διὰ τῆς συμμετοχῆς Ἐπισκόπων ἐξ ὅ λ ω ν τῶν Ἐκκλησιῶν.

3. «Ἡ οἰκουμενικότης Συνόδου τινὸς δὲν ὁρίζεται οὔτε διὰ τῆς ἀντιπροσωπεύσεως π α σ ῶ ν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Συνόδῳ, οὔτε διὰ τῆς ἀ ν α λ ο γ ί α ς τῆς τοιαύτης ἀντιπροσωπείας».

4. «Ἡ οἰκουμενικότης Συνόδου τινὸς οὔτε ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς τυπικῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ὁρίζεται, οὔτε διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπικυρώσεως τῶν ἀποφάσεων ταύτης».

5. «Ἡ οἰκουμενικότης Συνόδου τινὸς ὁρίζεται διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς ἀναγνωρίζονται ὡς ἀλάθητοι ὑπὸ τοῦ Ἐπισκοπάτου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἰκουμενικότης σημαίνει ἀλάθητον. Οὐχὶ «ἀποδοχὴ» διὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ «ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πεπαιδευμένων καὶ ἀπαιδεύτων, γερόντων καὶ νέων», ἀλλ' ἀναγνώρισις διὰ τοῦ Ἐπισκοπάτου. Οὐχὶ διότι οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ λαοῦ», ἀλλὰ διότι οὗτοι, οἱ διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, ἔχουσι συνέλθει ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν ὁποίαν ὁ Σωτὴρ σαφῶς ἐπηγγείλατο τοῖς Ἀποστόλοις καὶ τοῖς τούτων διαδόχοις... Ἡ σφραγὶς τῆς οἰκουμενικότητος Συνόδου τινὸς εἶναι ἡ ὀρθοδοξία τῆς ὑπ' αὐτῆς διατυπωθείσης διδασκαλίας»[13].

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ 5η θέσις τοῦ Racoveanu, πλὴν τῆς λήψεως τοῦ ζητουμένου, ἥτις τὴν χαρακτηρίζει, ἐξικνεῖται εἰς ἀπαράδεκτον ἀκρότητα, ὑποστηρίζουσα ὅτι ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδοχὴ τῆς Συνόδου ὑπὸ τοῦ συνόλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔχει σημασίαν διὰ τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Συνόδου. Ἀντιθέτως, ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδοχὴ ἔχει ἀσφαλῶς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Συνόδου, δέον ὅμως νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ ἐξωτερικὸν τεκμήριον τῆς οἰκουμενικότητος, ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκουμενικότητος καὶ οὐχὶ ὡς τὸ αἴτιον αὐτῆς.

Ἐὰν δηλ. Σύνοδός τις τυγχάνει οἴκοθεν ἀλάθητος, ἅτε τῶν ἐν αὐτῇ Πατέρων ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀποφαινομένων, τότε ἀπαραιτήτως θὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν, ὅτε τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο γεγονὸς πείθει ἡμᾶς, ὅτι ὄντως ἡ Σύνοδος ὑπῆρξεν ἀλάθητος.

Πάντως λεκτέον ἐν κατακλεῖδι, ὅτι παρὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὸ βάσιμον τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ δυσχερεστάτου προβλήματος θεολογικῶν συλλογισμῶν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀλήθεια καὶ γνησιότης δὲν σταθμίζεται πάντοτε εὐκρινῶς, παραμένουσα εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας μυστήριον τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦτο δὲ σαφῶς ὑπαινίσσεται καὶ ὁ Μ. Βασίλειος γράφων, ὅτι ἡ Πίστις εἶναι «οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνεργείαις ἐγγινομένη»[14].

---

[13] G. Racoveanu, Das ökumenische Konzil aus der Sicht der Rumänischen Orthodoxie, ἐν: Ostkirchlichen Studien (1958), σελ. 281.

[14] Εἰς Ψαλμ. 115, I PG 30, 104.

ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΥΣ ΚΑΝΟΝΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΑΣ ΑΥΤΩΝ

Ὑπὸ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΑΚΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ π. Θ. & Νομ.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντων περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας ὡς καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἐξήτασαν τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

Ὡς ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως, προέκυψεν ἕνα πλῆθος ὁρισμῶν περὶ Ἐκκλησίας, ἀνάλογον πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐρευνητῶν, καίτοι, ὡς λέγουν οἱ ἴδιοι, ἀδυνατοῦν νὰ καθορίσουν ἐπακριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἀποτελούσης θεανθρώπινον ὀργανισμόν.

Λέγεται, ὡσαύτως, ὅτι ἡ «διοικοῦσα Ἐκκλησία» ἐπιβάλλεται νὰ λάβῃ, ἐπισήμως πλέον, ἐπ᾽ αὐτοῦ μίαν σαφῆ θέσιν ἔναντι τῶν προταθέντων ὁρισμῶν ἀφ᾽ ἑνὸς καὶ τῆς συγχρόνου ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἀφ᾽ ἑτέρου.

Παλαιότερον, ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην ταύτην, ὡς ἀποτελοῦσα ἀντικείμενον πίστεως πάντων τῶν ἀνηκόντων μελῶν αὐτῆς, καθ᾽ ὅσον πάντες προσήρχοντο ἐλευθέρως τῇ ἐπιγνώσει τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτω, δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν:

α) Τὸν καν. Α′ τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐπὶ Κυπριανοῦ Συνόδου [1], ὅστις, καίτοι ἔδωσεν ἀφορμὴν πρὸς συζήτησιν εἰς τὸ περὶ Ἐκκλησίας πρόβλημα, ἐξετάζων «εἰ τοὺς ἐξ αἱρέσεως ἐπιστρέφοντας καὶ τοὺς σχισματικούς, βαπτίζεσθαι δεῖ, προσερχομένους τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ» ἐν τούτοις οἱ ὀγδοήκοντα τέσσαρες Πατέρες τῆς συνόδου ταύτης, δὲν ὥρισάν τι περὶ Ἐκκλησίας, ἀρκεσθέντες εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἑαυ-

---

[1] Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων, τόμ. ΣΤ′, ἐν Ἀθήναις 1852 - 1859, Γ′, 2 - 6 (ἐφεξῆς χάριν συντομίας θὰ ἀναγράφεται ὡς ΣΡΠ. θὰ ἀκολουθῇ ὁ τόμος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ σελίς).

της. Ὅθεν, «περὶ τῶν παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς ἢ σχισματικοῖς, δοκούντων βεβαπτίσθαι, ἐρχομένων πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ μία, ἐν ᾗ βαπτιζόμεθα καὶ ἀναγεννώμεθα. . ., μηδένα βαπτίζεσθαι δύνασθαι ἔξω τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ἑνὸς ὄντος βαπτίσματος, καὶ ἐν μόνῃ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ὑπάρχοντος. . .». «Πῶς δὲ δύναται καθαρίσαι καὶ ἁγιάσαι ὕδωρ, ὁ ἀκάθαρτος ὢν αὐτός, καὶ παρ' ᾧ Πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἔστι, λέγοντος τοῦ Κυρίου ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς. Καὶ πάντων ὧν ἅψεται ὁ ἀκάθαρτος, ἀκάθαρτα ἔσται; Πῶς βαπτίζων δύναται ἄλλῳ δοῦναι ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ὁ μὴ δυνηθεὶς τὰ ἴδια ἁμαρτήματα ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἀποθέσθαι;» «Οὐκ ἄλλο τι λέγομεν, εἰ μὴ ὅ,τι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δοθῆναι δύναται. Παρὰ δὲ τοῖς αἱρετικοῖς, ὅπου ἐκκλησία οὐκ ἔστιν, ἀδύνατον ἁμαρτημάτων ἄφεσιν λαβεῖν. . .». «Ἀνάγκη δὲ ἔστι καὶ χρίεσθαι τὸν βεβαπτισμένον, ἵνα, λαβὼν χρίσμα, μέτοχος γένηται Χριστοῦ· ἁγιάσαι δὲ ἔλαιον οὐ δύναται ὁ αἱρετικός, ὁ μήτε θυσιαστήριον ἔχων, μήτε ἐκκλησίαν. . .». «Διὰ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας νοοῦμεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τὶς δὲ δύναται δοῦναι, ὅπερ αὐτὸς οὐκ ἔχει; ἢ πῶς δύναται πνευματικὰ ἐργάζεσθαι ὁ ἀποβαλὼν Πνεῦμα ἅγιον; Διὰ τοῦτο καὶ ἀνανεοῦσθαι ὀφείλει ὁ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐρχόμενος, ἵνα ἔσω διὰ τῶν ἁγίων ἁγιασθῇ. . .», «εἰ ἠδυνήθη βαπτίσαι, ἴσχυσε καὶ ἅγιον Πνεῦμα δοῦναι· εἰ οὐκ ἠδυνήθη, ὅτι ἔξω ὤν, Πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἔχει, οὐ δύναται τὸν ἐρχόμενον βαπτίσαι, ἑνὸς ὄντος τοῦ βαπτίσματος καὶ ἑνὸς ὄντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ μιᾶς ἐκκλησίας ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. . .». «Καὶ διὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ ἐν Κυρίῳ ὄντες, καὶ ἑνότητα Κυρίου κρατοῦντες, καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ χορηγούμενοι, τὴν ἱερατείαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λειτουργοῦντες, ὅσα οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ,. . . ποιοῦσιν, ἀποδοκιμάσαι καὶ ἀποποιῆσαι καὶ ἀπορρίψαι, καὶ ὡς βέβηλα ἔχειν ὀφείλομεν. . .».

β) Τὸν καν. ΝΖ΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου [2], καθ' ὃν «. . .ὥστε τοὺς παρὰ τοῖς Δονατισταῖς μικροὺς βαπτιζομένους, καὶ μηδέπω δυναμένους γινώσκειν τῆς πλάνης αὐτῶν τὸν ὄλεθρον, μετὰ τὸ εἰς κεῖραν λογισμοῦ δεκτικὴν παραγενέσθαι, ἐπιγνωσθείσης τῆς ἀληθείας, τὴν φαυλότητα ἐκείνων βδελυττομένους, πρὸς τὴν καθολικὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, τὴν ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον διακεχυμένην,. . . ὁπόταν τὴν ἀληθινὴν ἐκκλησίαν ἰδίαν ἑαυτῶν ἐλογίσαντο τῇ πίστει προσερχόμενοι, καὶ ἐν αὐτῇ τῷ Χριστῷ πιστεύσαντες, τῆς Τριάδος τὰ ἁγιάσματα ὑπεδέξαντο· ἅτινα πάντα ἀληθῆ καὶ ἅγια καὶ θεῖα εἶναι δῆλόν ἐστι, καὶ ἐν τούτοις πᾶσαν τὴν τῆς ψυχῆς ἐλπίδα ὑπάρχειν. . . ὡς διδάσκει ὁ ἅγιος Ἀπόστολος λέ-

---

[2] ΣΡΠ. Γ', 458 - 459.

γων, Εἷς Θεός, μία πίστις, ἓν βάπτισμα· καὶ τὸ ὀφεῖλον προσάπαξ δίδοσθαι, ἐπαναληφθῆναι οὐκ ἔξεστιν, ἀναθεματιζομένου τοῦ τῆς πλάνης ὀνόματος, διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῆς χειρὸς ἀναδεχθῶσιν εἰς τὴν μίαν ἐκκλησίαν, τήν, ὡς εἴρηται, περιστεράν, καὶ μόνην μητέρα τῶν Χριστιανῶν, ἐν ᾗ πάντα τὰ ἁγιάσματα σωτηριωδῶς αἰώνια καὶ ζωτικὰ παραλαμβάνονται...» καὶ

γ) Τὸν καν. Β΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ Στ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου [3], τὸν ἐπικυρώσαντα πάντας τοὺς προγενεστέρους κανόνας τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων ὡς καὶ τῶν κανόνων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ οὗ προσέλαβον οἰκουμενικὸν κῦρος καὶ ἰσχύν.

Μεταξὺ δὲ τῶν προαναφερθέντων κανόνων εὕρηται καὶ ὁ καν. Α΄ τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐπὶ Κυπριανοῦ Συνόδου. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ὁρίζεται ὅτι οὗτος «ἐκράτησε ἐν τοῖς τῶν προειρημένων προέδροις (δηλ. τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὸν συνόδου) τόποις, καὶ μόνον, κατὰ τὸ παραδοθὲν αὐτοῖς ἔθνος». Ἐκ πάντων, λοιπόν, τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἐπανεξετάσθη τὸ περὶ Ἐκκλησίας πρόβλημα. Οἱ δὲ Πατέρες τῆς Στ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἠρκέσθησαν, ἐκ νέου, εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἑαυτῆς, ὡς αὕτη ἐξεδηλώθη κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ κατὰ τόπους μέχρι τῶν ἡμερῶν των.

Διό, πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ὡς ἄνω ἀναφερομένη διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκδήλωσις ταύτης ἤτοι τὸ πῶς ἐμφανίζεται αὕτη ἐν τῇ πράξει διὰ τῆς λατρείας καὶ ἰδίᾳ διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων.

Τοῦτο δέ, τὸ τελευταῖον, θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν ἐπισήμων αὐτῶν ἑρμηνευτῶν.

Ἰδού, λοιπόν, τί καλεῖται Ἐκκλησία: α) Ὁ ναός, κατὰ τὸν καν. Β΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου [4], τὰς ἑρμηνείας Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος εἰς τοὺς καν. ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων [5] Ι΄ καὶ ΛΔ΄ τοῦ Μεγ. Βασιλείου [6], ὡς καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ζωναρᾶ εἰς καν. ϞΣΤ΄ τῆς Στ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [7]. Διὰ δὲ τοῦ Καν. ΝΘ΄ τῆς Στ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [8], ὁ ναὸς λέγεται καὶ καθολικὴ ἐκκλησία. Ὡσαύτως ἡ ἐκκλησία ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐναλλάσσεται ἀφ᾽ ἑνὸς μετὰ τοῦ «Κυριακοῦ» (πρβλ. καν. Ε΄ τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου [9] ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζωναρᾶ

---

[3] ΣΡΠ. Β΄, 308 - 310.
[4] ΣΡΠ. Γ΄, 125.
[5] ΣΡΠ. Β΄, 14.
[6] ΣΡΠ. Δ΄, 177.
[7] ΣΡΠ. Β΄, 535.
[8] ΣΡΠ. Β΄, 439.
[9] ΣΡΠ. Γ΄, 77.

διδομένην ἑρμηνείαν εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα, ὡς καὶ καν. ΙΓ΄ τῆς αὐτῆς συνόδου [10] καὶ τὰς διδομένας εἰς αὐτὸν ἑρμηνείας) καὶ ἀφ᾽ ἑτέρου μετὰ τοῦ «οἴκου προσευχῶν» (Πρβλ. καν. ΟΕ΄ τῆς Στ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [11] καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα).

β) Ἡ στρατευομένη (ὁρατὴ) ἐκκλησία, κατὰ τοὺς κανόνας Β΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου [12], Ε΄ τῆς αὐτῆς Συνόδου [13], Α΄ τῆς Στ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [14] κ.ἄ.

γ) Τμῆμά τι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἑλλάδος κλπ. ὡς ἐπίσης καὶ ἔτι μικροτέρου τμήματος αὐτῆς, ὡς λ.χ. ἡ ἐκκλησία Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης κλπ. κατὰ τοὺς κανόνας ΚΣΤ΄ τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [15], Ζ΄ τῆς Στ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [16], ΛΒ΄ [17] καὶ Π΄ [18] τῆς αὐτῆς Συνόδου, ΙΖ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου [19], ἑρμην. Βαλσ. εἰς ΙΣΤ΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου [20], ΙΑ΄ τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου [21], ΡΗ΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου [22], ἀπόκρισιν Θ. Βαλσαμῶνος εἰς ΜΒ΄ ἐρώτησιν Μάρκου Ἀλεξανδρείας [23] κ.ἄ.

δ) Ἡ ἱεραρχία καὶ γενικῶς ὁ κλῆρος, κατὰ τὸν καν. ΙΒ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου [24], καν. ΙΒ΄ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας [25] κ.ἄ. Ἤ, μόνον ὁ ἐπίσκοπος, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ζωναρᾶ εἰς τὸν καν. ΙΕ΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου [26].

ε) Ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς κατὰ τὸν καν. Ζ΄ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας [27].

στ) Τὸ τῶν πιστῶν ἄθροισμα, κατὰ τὸν καν. Μ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου [28] ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Ζωναρᾶς εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τὸν καν. Στ΄ τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου [29] ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ζωναρᾶ.

Ὡσαύτως, ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, δηλοῦται ὡς:

αα) ὁμήγυρις τῶν πιστῶν, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ καν. Β΄ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου [30].

---

[10] ΣΡΠ. Γ΄, 90 - 92.
[11] ΣΡΠ. Β΄, 479.
[12] ΣΡΠ. Γ΄, 126.
[13] ΣΡΠ. Γ΄, 136.
[14] ΣΡΠ. Β΄, 305.
[15] ΣΡΠ. Β΄, 276 - 277.
[16] ΣΡΠ. Β΄, 320.
[17] ΣΡΠ. Β΄, 373 - 374.
[18] ΣΡΠ. Β΄, 489.
[19] ΣΡΠ. Β΄, 701.
[20] ΣΡΠ. Γ΄, 156.
[21] ΣΡΠ. Γ΄, 259.
[22] ΣΡΠ. Γ΄, 559.
[23] ΣΡΠ. Δ΄, 479 - 480.
[24] ΣΡΠ. Β΄, 687.
[25] ΣΡΠ. Δ΄, 351.
[26] ΣΡΠ. Γ΄, 51.
[27] ΣΡΠ. Δ΄, 247.
[28] ΣΡΠ. Γ΄, 208.
[29] ΣΡΠ. Γ΄, 104.
[30] ΣΡΠ. Β΄, 118.

ββ) ἐκκλησιαστικὴ σύναξις, κατὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς ἐρώτ. ΛΔ΄ Μάρκου Ἀλεξανδρείας [31].

γγ) λαὸς τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ καν. Μ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου [32].

δδ) σῶμα Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς καν. ΙΓ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου [33].

εε) ποίμνη τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Βαλσαμῶνος εἰς ἐρώτ. ΛΣΤ΄ Μάρκου Ἀλεξανδρείας [34].

Οὕτω, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον προβλήματος πρὸς κατανόησιν τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἴδωμεν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐπισήμων ἑρμηνευτῶν αὐτῶν:

α) ποῖα εἶναι τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν Ἐκκλησίαν μέλη,

β) ποῖος ὁ σκοπὸς αὐτῆς, καὶ

γ) ποῖα τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς μέσα.

α) Ποῖα εἶναι τά ἀπαρτίζοντα τὴν Ἐκκλησίαν μέλη.

Ὡς γνωστόν, διὰ νὰ εἶναι τις μέλος τῆς Ἐκκλησίας δέον νὰ εἶναι ἐγκύρως βεβαπτισμένος, δηλαδὴ ὑπὸ κανονικῶς κεχειροτονημένου ἱερέως καὶ κατὰ τὸν τύπον καὶ τὰς διατάξεις τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἢ νὰ εἶναι ἐκ τῶν διὰ τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος ἀποδεξαμένων καὶ ἀποδεχομένων τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καὶ τηρούντων αὐτὴν ὀρθοδόξως [35].

Ἐν τούτοις, νομίζομεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἄποψις, ὡς ἀφορῶσα μόνον εἰς τὴν πίστιν [36] τινός, εἶναι μονομερής, ὡς ἄλλως τε τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς «ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστιν»[37], «πίστις δι᾿ ἀγάπης ἐνεργουμένη»[38], «ὁ γνοὺς καὶ μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλάς»[39], ὡς ἐπίσης καὶ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ λέγεται «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους ἵνα ἐν ὁμονοίᾳ ὁμολογήσωμεν».

Κατὰ τοὺς κανόνας, ὑπάρχουν ὅροι τινές, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν con-

---

[31] ΣΡΠ. Δ΄, 475. [32] ΣΡΠ. Γ΄, 208.

[33] ΣΡΠ. Β΄, 690. [34] ΣΡΠ. Δ΄, 476.

[35] Ἀμιλ. Ἀλιβιζάτου, Περὶ τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἐν Ἀθήναις 1950, σελ. 4.

[36] Πρβλ. Κ. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐν Ἀθήναις 1958, σελ. 56 ἑξ.

[37] Ἰακ. 2, 26. [38] Γαλ. 5,6. [39] Λουκ. 12, 47.

ditio sine qua non πρὸς διατήρησιν τινὸς τῆς ἰδιότητος τοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τις ὅτι εἶναι μέλος αὐτῆς, ἐπειδὴ ἁπλῶς καὶ μόνον εἶναι ἐγκύρως βεβαπτισμένος. Δέον ἀπαραιτήτως πλὴν τοῦ βαπτίσματος νὰ εἶναί τις ἡνωμένος μετὰ τοῦ ὅλου σώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἤτοι μετὰ τοῦ συνόλου καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν αὐτῆς κατὰ τὸν καν. ΛΑ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων [40], τὸν καν. ΙΓ΄ τῆς Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου [41], Στ΄ τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου [42], Ι΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου [43] κ.ἄ.

Ὡσαύτως, ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τὸν βίον τῶν μελῶν, ἤτοι τὸν τρόπον ζωῆς καὶ διαγωγῆς, ἑνὸς ἑκάστου καὶ ὁμαδικῶς, πρὸς ἑαυτόν, τὸν πλησίον καὶ τὸν Θεόν, ὅστις πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας [44]. Διὸ καὶ ὁ καν. ΙΘ΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [45] προτρέπει «τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτας, . . . πάντα τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν ἐκδιδάσκειν τοὺς τῆς εὐσεβείας λόγους, ἐκ τῆς θείας γραφῆς ἀναλεγομένους τὰ τῆς ἀληθείας νοήματά τε, καὶ κρίματα, καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ἤδη τεθέντας ὅρους, ἢ τὴν ἐκ τῶν θεοφόρων Πατέρων παράδοσιν. . . Διὰ γὰρ τῆς τῶν προειρημένων Πατέρων διδασκαλίας, οἱ λαοὶ ἐν γνώσει γινόμενοι τῶν τε σπουδαίων καὶ αἱρετῶν, καὶ τῶν ἀσυμφόρων καὶ ἀποβλήτων, τὸν βίον μεταρρυθμίζουσι πρὸς τὸ βέλτιον, καὶ τῷ τῆς ἀγνοίας οὐχ ἁλίσκονται πάθει, ἀλλὰ προσέχοντες τῇ διδασκαλίᾳ, ἑαυτοὺς πρὸς τὸ μὴ κακῶς παθεῖν παραθήγουσι, καὶ φόβῳ τῶν ἐπηρτημένων τιμωριῶν τὴν σωτηρίαν ἑαυτοῖς ἐξεργάζονται». Ὁ δὲ Ζωναρᾶς ἑρμηνεύων τὸν καν. ΝΑ΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [46] ἀναφέρει: «Τοὺς πιστοὺς ἡ ἀκρίβεια τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, μὴ ἀνειμένως καὶ διακεχυμένως βιοῦν βούλεται, ἀλλ᾽ ὡς πρέπει ἁγίοις». Οὕτως ἀναφέρομεν λ.χ. τὸν καν. ΝΖ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀπο-

---

40 ΣΡΠ. Β΄, 39.

41 ΣΡΠ. Β΄, 689. Πρβλ. ἰδίᾳ ἑρμν. Ζωναρ. καὶ Βασ. εἰς σελ. 689 - 690.

42 ΣΡΠ. Γ΄, 104.

43 ΣΡΠ. Γ΄, 318.

44 Ὑπὸ τὸν ὅρον διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ἐννοοῦμεν τὴν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ τοιαύτην, εἰς ἣν ἐμπεριέχεται καὶ ἡ ὑπ᾽ αὐτῆς ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἐκδηλωθεῖσα διὰ τῶν ἱερῶν κανόνων διδασκαλία ὅρα καν. Μ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 207 - 209), καν. ΙΒ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 687), καν. Α΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 304), καν. Ζ΄ τῆς αὐτῆς (ἐν ΣΡΠ. Β΄ 320) ὡς καὶ καν. ϞΣΤ΄ τῆς αὐτῆς συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 533), Ζωναρ. εἰς ἑρμν. καν. Α΄ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 193) κ. ἄ.

45 ΣΡΠ. Β΄, 346 - 347.

46 ΣΡΠ. Β΄, 425.

στόλων [47]: «Εἴ τις κληρικὸς χωλόν, ἢ κωφόν, ἢ τυφλόν, ἢ τὰς βάσεις πεπληγμένον χλευάσοι, ἀφοριζέσθω. Ὡσαύτως καὶ ὁ λαϊκός». Τὸν καν. ΝΗ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [48]: «Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμελῶν τοῦ κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν ἀφοριζέσθω. . . . Τὸν καν. ϠΣΤ΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [49], καθ᾽ ὃν «Οἱ τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐνδυσάμενοι, τὴν ἐν σαρκὶ αὐτοῦ πολιτείαν μιμεῖσθαι καθωμολόγησαν. Τοὺς οὖν τὰς ἐν τῇ κεφαλῇ τρίχας πρὸς λύμην τῶν ὁρώντων ἐν ἐπινοίαις ἐμπλοκῆς εὐθετίζοντας, καὶ διασκεδάζοντας, καὶ δέλεαρ προτιθέντας ἐντεῦθεν ταῖς ἀστηρίκτοις ψυχαῖς, ἐπιτιμίῳ προσφόρῳ πατρικῶς θεραπεύομεν, παιδαγωγοῦντες αὐτούς, καὶ σωφρόνως βιοῦν ἐκδιδάσκοντές, πρὸς τὸ ἀφέντας τὴν ἐκ τῆς ὕλης ἀπάτην καὶ ματαιότητα, πρὸς τὴν ἀνώλεθρον καὶ μακαρίαν ζωὴν τὸν νοῦν μετάγειν διηνεκῶς, καὶ ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἔχειν ἀναστροφήν, καὶ Θεῷ πλησιάζειν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, διὰ τῆς ἐν βίῳ καθάρσεως, καὶ τὸν ἔνδον, ἢ τὸν ἔξω ἄνθρωπον μᾶλλον κοσμεῖν ἀρεταῖς καὶ χρηστοῖς καὶ ἀμώμοις τοῖς ἤθεσιν· ὥστε μηδὲν λείψανον φέρειν ἐν ἑαυτοῖς τῆς τοῦ ἐναντίου σκαιότητος. Εἰ δέ τις παρὰ τὸν παρόντα κανόνα διαγίνοιτο, ἀφοριζέσθω». Τὸν καν. ΜΗ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [50]: «Εἴ τις λαϊκὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλών, ἑτέραν λάβοι, ἢ παρ᾽ ἄλλου ἀπολελυμένην, ἀφοριζέσθω».

Τὸν καν. ΞΕ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [51], «Εἴ τις κληρικός, ἐν μάχῃ [52] τινὰ κρούσας, καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀφοριζέσθω».

Ὁμοίως τὸν καν. ΚΗ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [53], ὡς καὶ τὸν καν, ΞΖ΄ τῶν αὐτῶν [54], τὸν καν. Η΄ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου [55], τὸν καν. Ν΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [56], ὡς καὶ τοὺς κανόνας ΝΑ΄ [57] καὶ ΟΒ΄ [58] τῆς αὐτῆς συνόδου, τὸν καν. Α΄ τῆς Ζ΄ Οἰ-

---

47 ΣΡΠ. Β΄, 74. 48 ΣΡΠ. Β΄, 75. 49 ΣΡΠ. Β΄, 533.

50 ΣΡΠ. Β΄, 63. 51 ΣΡΠ. Β΄, 83.

52 Κατὰ τὴν ἑρμν. τοῦ Ζωναρᾶ εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα «μάχην δὲ φιλονεικίαν οἰητέον, ἀλλ᾽ οὐχὶ πόλεμον».

53 ΣΡΠ. Β΄, 36. 54 ΣΡΠ. Β΄, 85.

55 ΣΡΠ. Β΄, 133. Πρβλ. ἰδίᾳ τὴν ἑρμν. Ζωναρ. εἰς σελ. 134.

56 ΣΡΠ. Β΄, 424.

57 ΣΡΠ. Β΄, 424 - 425.

58 ΣΡΠ. Β΄, 471.

κουμ. Συνόδου[59], τοὺς κανόνας Ε΄[60], ΣΤ΄[61], Ζ΄[62], Θ΄[63] καὶ ΚΒ΄[64] τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου, τοὺς κανόνας Β΄[65] καὶ Ε΄[66] τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου, τοὺς κανόνας ΙΗ΄[67], ΙΘ΄[68], Κ΄[69] καὶ ΚΑ΄[70] τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου, τὸν καν. Β΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου[71], τοὺς κανόνας Η΄[72], Θ΄[73], Ι΄[74], ΜΕ΄[75], ΝΖ΄[76] καὶ ΡΗ΄[77] τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, τοὺς κανόνας Ε΄[78], Ζ΄[79], ΚΓ[80] τοῦ Μεγ. Βασιλείου, τὴν ἀπόκρισιν Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας[81], εἰς ΙΔ ἐρωτ., τὸν καν. ΙΔ΄ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας[82], τὴν ἀπόκρισιν Νικηφόρου Ὁμολογητοῦ εἰς Ζ΄ ἐρώτ. Ἱλαρίωνος καὶ Εὐστρατίου[83], ὁμοίως τοῦ αὐτοῦ εἰς Η ἐρώτησιν[84], τὴν ἀπόκρισιν Θ. Βαλσαμῶνος[85] εἰς ΛΣΤ΄ ἐρώτ. Μάρκου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἑρμηνείαν Βλσ.[86] εἰς ἀπόκρισιν Νικολάου ΚΠόλεως ἐπὶ τῆς Γ΄ ἐρωτ. κ. ἄ.

Ἐπίσης κατὰ τοὺς κανόνας ΣΤ΄ τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου[87] καὶ

---

[59] ΣΡΠ. Β΄, 555 - 556. Πρβλ. ἑρμν. Ζωναρ. καὶ Βασ. εἰς σελ. 557 - 559.

[60] ΣΡΠ. Γ΄, 31 - 32.

[61] ΣΡΠ. Γ΄, 33 - 34.

[62] ΣΡΠ. Γ΄, 35 - 36.

[63] ΣΡΠ. Γ΄, 38.

[64] ΣΡΠ. Γ΄, 65.

[65] ΣΡΠ. Γ΄, 71.

[66] ΣΡΠ. Γ΄, 77.

[67] ΣΡΠ. Γ΄. 114.

[68] ΣΡΠ. Γ΄, 115.

[69] ΣΡΠ. Γ΄, 117.

[70] ΣΡΠ. Γ΄, 117 - 118.

[71] ΣΡΠ. Γ΄, 125 - 126.

[72] ΣΡΠ. Γ΄, 315.

[73] ΣΡΠ. Γ΄, 316.

[74] ΣΡΠ. Γ΄, 318.

[75] ΣΡΠ. Γ΄, 414. Πρβλ. ἑρμν. Ζωναρ. καὶ Βασ. εἰς σελ. 414 - 415.

[76] ΣΡΠ. Γ΄, 458 - 460.

[77] ΣΡΠ. Γ΄, 559.

[78] ΣΡΠ. Δ΄, 107.

[79] ΣΡΠ. Δ΄, 110.

[80] ΣΡΠ. Δ΄, 154.

[81] ΣΡΠ. Δ΄, 339.

[82] ΣΡΠ. Δ΄, 354. Πρβλ. ἑρμν. Βαλσ. ἔνθα λέγει «...καὶ ταῦτα ποιησάσης αὐτῆς, εἰ συνίδοις, τουτέστι γνῷς, ὅτι νόμῳ Θεοῦ προσέρχεται, ἤγουν ἀγαθῇ συνειδήσει, μὴ ἀνεχομένη κεχωρίσθαι τῆς τῶν πιστῶν συνάξεως, διὰ τὸν Θεόν, καὶ μὴ δι' αἰσχύνην ἀνθρώπων, τότε ἐπιτρέψεις αὐτῇ τὴν μετὰ τῶν πιστῶν λαῶν σύναξιν καὶ σύστασιν ἐν τοῖς ὕμνοις».

[83] ΣΡΠ. Δ΄, 431 στ΄.

[84] ΣΡΠ. Δ΄, 431 στ΄.

[85] ΣΡΠ. Δ΄, 476 - 477.

[86] ΣΡΠ. Δ΄, 420.

[87] Ἐν ΣΡΠ. Β΄, 180 - 181, καθ' ὃν «Ἐπειδὴ πολλοὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν συγχεῖν καὶ ἀνατρέπειν βουλόμενοι, φιλέχθρως καὶ συκοφαντικῶς αἰτίας τινὰς κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας ὀρθοδόξων ἐπισκόπων συμπλάσσουσιν, οὐδὲν ἕτερον, ἢ χραίνειν τὰς τῶν ἱερέων ὑπολήψεις, καὶ ταραχὰς τῶν εἰρηνευόντων λαῶν κατασκευάζειν ἐπιχειροῦντες· τούτου ἕνεκεν... μὴ ἀνεξετάστως προσίεσθαι τοὺς κατηγόρους, μηδὲ πᾶσιν ἐπιτρέπειν τὰς κατηγορίας ποιεῖσθαι κατὰ τῶν οἰκονομούντων τὰς ἐκκλησίας, μηδὲ μὴν

ΚΑ΄ τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [88], ἡ δυνατότης ὑποβολῆς μηνύσεως ἢ κατηγορίας κατ᾽ ἐπισκόπου κλπ. ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ βίου τοῦ μηνυτοῦ ἢ τοῦ κατηγόρου.

Βεβαίως ὑπάρχουν καί τινες κανόνες [89], οἱ ὁποῖοι ὡς ἀναφερόμενοι εἴτε εἰς τοὺς μέλλοντας νὰ γίνουν κληρικοὶ εἴτε εἰς αὐτοὺς τοὺς κληρικούς, δημιουργοῦν προβλήματά τινα καθ᾽ ὅσον καίτοι ὁ βίος τῶν περὶ οὗ πρόκειται μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ὁ ἐνδεδειγμένος ἢ ὡς λέγει ὁ Ζωναρᾶς [90] «...εἰ δ᾽ ἅπασι, μᾶλλον ἂν εἴη τοῖς ἱερωμένοις τοῦτο ἀνάρμοστον· οἳ καὶ τοῖς λαϊκοῖς εἰς ὑπόδειγμα, καὶ παροξυσμὸν εἰς ἀρετὴν εἶναι ὀφείλουσι», ἐν τούτοις δὲν ἀφίστανται τῆς μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν κοινωνίας.

Πρὸς τούτοις, ὑφίστανται καὶ ἕτεροι κανόνες, ὡς λ.χ. ὁ Ζ΄ τῆς Γ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [91] καὶ ὁ Α΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [92], οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν μόνον εἰς τὴν πίστιν τινὸς πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ὡς μέλους τῆς Ἐκκλησίας ἢ μή, χωρίς, βεβαίως, νὰ δυνάμεθα νὰ ἀμφισβητήσωμεν καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὕπαρξιν ἑτέρων προβλημάτων καθ᾽ ὅσον ἀφ᾽ ἑνός, «... τούτους, εἰ μὲν εἶεν ἐπίσκοποι, ἢ κληρικοί, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ λαϊκοὶ εἶεν,

---

πάντας ἀποκλείειν... Εἰ δὲ ἐκκλησιαστικὸν εἴη τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα τῷ ἐπισκόπῳ, τότε δοκιμάζεσθαι χρὴ τῶν κατηγορούντων τὰ πρόσωπα· ἵνα, πρῶτον μὲν αἱρετικοῖς μὴ ἐξῇ κατηγορίας κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ὑπὲρ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ποιεῖσθαι, πρὸς τούτοις, καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὑγιῆ προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχίσαντας δὲ καὶ ἀντισυνάγοντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις. Ἔπειτα δέ, καὶ εἴ τινες τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ αἰτίαις τισὶ προκατεγνωσμένοι εἶεν καὶ ἀποβεβλημένοι ἢ ἀκοινώνητοι, εἴτε ἀπὸ κλήρου εἴτε ἀπὸ λαϊκοῦ τάγματος... Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ κατηγορίαν προλαβοῦσαν ὄντας... πρὶν ἂν ἀθώους ἑαυτοὺς τῶν ἐπαχθέντων αὐτοῖς ἀποδείξωσιν ἐγκλημάτων».

[88] Ἐν ΣΡΠ. Β΄, 267. «κληρικοὺς ἢ λαϊκούς, κατηγοροῦντας ἐπισκόπων ἢ κληρικῶν, ἁπλῶς καὶ ἀδοκιμάστως μὴ προσδέχεσθαι εἰς κατηγορίαν, εἰ μὴ πρότερον ἐξετασθείη αὐτῶν ἡ ὑπόληψις».

[89] Ὡς λ.χ. οἱ καν. Β΄ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 116 - 117), Θ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 137), ΙΖ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 151) καὶ ΙΘ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 158 - 159) τῆς αὐτῆς συνόδου, οἱ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου κανόνες ΚΒ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 354), ΚΔ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 356) καὶ ΛΓ΄ (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 379. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ.), οἱ τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου κανόνες Θ΄ (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 84) καὶ Ι΄ (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 87) κ. ἄ.

[90] Ἑρμηνεύων τὸν καν. ΙΖ΄ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 151).

[91] ΣΡΠ. Β΄, 200 - 201. [92] ΣΡΠ. Β΄, 301 - 305.

ἀναθεματίζεσθαι» καὶ περαιτέρω «ὥστε δηλονότι, τὸν μὲν ἐπίσκοπον, ἀπαλλοτριοῦσθαι τῆς ἐπισκοπῆς καὶ εἶναι καθῃρημένον· τὸν δὲ κληρικόν, ὁμοίως ἐκπίπτειν τοῦ κλήρου· εἰ δὲ λαϊκός τις εἴη, καὶ οὗτος ἀναθεματιζέσθω, καθὰ προείρηται»[93] καὶ ἀφ' ἑτέρου «...Εἰ δέ τις τῶν ἁπάντων μὴ τὰ προειρημένα τῆς εὐσεβείας δόγματα κρατοῖ καὶ ἀσπάζοιτο, καὶ οὕτω δοξάζοι τε, καὶ κηρύττοι, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἰέναι τούτων ἐπιχειροῖ, ἔστω ἀνάθεμα, κατὰ τὸν ἤδη ἐκτεθέντα ὅρον ὑπὸ τῶν προδηλωθέντων ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων, καὶ τοῦ χριστιανικοῦ καταλόγου, ὡς ἀλλότριος, ἐξωθείσθω καὶ ἐκπιπτέτω»[94].

Τέλος, περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ βίου τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, μνημονευτέον καὶ τὸ σχόλιον [95] τῶν Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς προσπαθείας τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τῆς συνελεύσεως τῶν ἐπισκόπων, ὁριζόντων: «...Παράκλητον δὲ τὴν συνέλευσιν εἴρηκεν, ἢ ὡς ἐκ παρακλήσεως ἀλλήλων ἀθροιζομένην ἢ ὡς εἰς διόρθωσιν παρακαλοῦσαν διὰ τῶν παρ' αὐτῆς ὁριζομένων τοὺς μὴ βιοῦντας καλῶς ἢ μὴ φρονοῦντας ὀρθῶς περὶ πίστεως».

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ ὁ Ἀριστηνός, ἑρμηνεύων τὸν καν. ΣΤ' τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου [96], λέγει, ὅτι τότε μόνον δύναταί τις νὰ κινήσῃ «παρὰ τοῖς ἐπαρχιώταις ἐπισκόποις τὸ ἔγκλημα «εἰ δ' ὀρθόδοξός ἐστι, καὶ τὸν βίον ἀνεπίληπτος, καὶ κοινωνικός»[97].

Συνεχίζοντες τὴν ἐξέτασιν τοῦ προβλήματος, τίνες θεωροῦνται μέλη τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θ' ἀσχοληθῶμεν:

α. Περὶ τῶν ἐνηλίκων καὶ ἀνηλίκων μελῶν αὐτῆς, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἡλικίας τινὸς δύνανται νὰ δημιουργηθοῦν ὡρισμέναι συνέπειαι [98].

β. Περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ὡς λ.χ. κατὰ τοὺς κανόνας ΣΤ' [99] καὶ ΙΒ' [100] τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ

---

[93] ΣΡΠ. Β', 200 - 201.

[94] ΣΡΠ. Β', 305. [95] ΣΡΠ. Γ', 395. [96] ΣΡΠ. Β', 187.

[97] Πρβλ. σχετικῶς καὶ καν. Θ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου ἐν ΣΡΠ. Γ', 179.

[98] Ἴδε λ.χ. τὴν ἑρμηνείαν τῶν Ζωναρ. καὶ Βαλσ. εἰς τὸν καν. ΝΖ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Γ', 460 - 461) καθ' ἣν «...ὥστε τοὺς παρὰ τοῖς Δονατισταῖς ἐν νηπιότητι βαπτιζομένους, ὡς μὴ δύνασθαι τότε γινώσκειν τῆς πλάνης τὸν ὄλεθρον, ὅτε εἰς ἡλικίαν ἔλθωσι δεκτικὴν λογισμοῦ, τουτέστι φρονήσεως, ὥστε δύνασθαι νοῆσαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μισῆσαι τὴν ἐκείνων φαυλότητα, ἐὰν τῇ ἐκκλησίᾳ προσέλθωσιν, ἀναδέχεσθαι τούτους... καὶ μὴ ἐμποδίζεσθαι εἰς τὸ κληρωθῆναι πιστεύσαντας καθαρῶς τῷ Χριστῷ, καὶ ὑποδεξαμένους τῆς ἁγίας Τριάδος τὰ ἁγιάσματα...» κ. ἄ.

[99] ΣΡΠ. Γ', 79.

Συνόδου, ΜΕ΄ [101] καὶ ΡΗ΄ [102] τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου κ.ἄ. Ἰδίᾳ ἀναφέρομεν τὸν Ζωναρᾶν ὅστις ἑρμηνεύων τὸν καν. ΡΗ΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου λέγει: «...Διὸ καὶ τοὺς ἀναδεχομένους τὸν Χριστιανισμόν, ἐλευθέρᾳ προαιρέσει καὶ αὐτεξουσίως ἐνομοθετήθη προσιέναι τῇ πίστει, ἀλλὰ μὴ βίᾳ, μηδ᾽ ἐξ ἀνάγκης· τὰ γὰρ ἀναγκαστικῶς καὶ βιαίως γινόμενα, οὐ βέβαια, οὐδὲ μόνιμα...»[103].

γ. Περὶ τῶν μελῶν τῶν ἐχόντων σώας ἢ μὴ τὰς φρένας αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν εὑρισκομένων ἐν «φωτεινῷ διαλείμματι», κατὰ τὴν ἀπόκρισιν Νικολάου ΚΠόλεως [104] εἰς τὴν Δ΄ ἐρώτησιν «μοναχῶν τινων ἔξω τῆς πόλεως ἀσκουμένων» κ.ἄ.

δ. Περὶ τῶν προϋποθέσεων εἰσόδου τινὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ ἱεροῦ βαπτίσματος.

ε. Περὶ τῆς διακρίσεως τῶν μελῶν εἰς κληρικούς, λαϊκοὺς καὶ μοναχοὺς [105] καὶ τῆς ἱεραρχικῆς ὑποτελείας αὐτῶν [106], πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας, καίτοι πάντες ἐνώπιον τοῦ Κυρίου εἶναι ἴσοι [107], ἀνεξαρτήτως φυλῆς, ἐθνικότητος ἢ χρώματος

στ. Περὶ τῆς διακρίσεως τῶν γυναικῶν ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν [108], ὡς καὶ ἄλλων συναφῶν προβλημάτων, ὡς ἤδη γνωστῶν.

Τέλος, δέον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλουν νὰ εἶναι ἡνωμένα ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν [109], ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως «μηδὲν κατεγνωκὼς τοῦ ἐπισκόπου ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ» κατὰ τὸν καν. ΛΑ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [110].

---

[100] ΣΡΠ. Γ΄, 88. [101] ΣΠΡ. Γ΄, 412.
[102] ΣΡΠ. Γ΄, 559. [103] ΣΡΠ. Γ΄, 559 - 560.
[104] ΣΡΠ. Δ΄, 421.
[105] Ἴδε ἑρμηνείαν Ζωναρᾶ εἰς καν. Θ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 179), ἑρμηνείαν Βαλσαμῶνος εἰς τὴν ἀπόκρισιν Νικολάου ΚΠόλεως ἐπὶ τῆς Γ΄ ἐρωτήσεως «μοναχῶν τινῶν...» (ἐν ΣΡΠ. Δ΄, 420) κ.ἄ.
[106] Κατὰ τοὺς κανόνας ΙΗ΄ τῆς Α΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 154), Δ΄ τῆς Δ΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 225 - 226), ΝΗ΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 437), ΞΔ΄ τῆς αὐτῆς συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 453 - 454), ΙΓ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 689) κ.ἄ.
[107] Γαλ. 3, 28. Α΄ Κορινθ. 12, 13.
[108] Ὡς λ.χ. κατὰ τὸν καν. Ο΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Β΄, 467 - 468) κ. ἄ.
[109] Κατὰ τοὺς κανόνας ΣΤ΄ τῆς ἐν Γάγγρᾳ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 104), Ι΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (ἐν ΣΡΠ. Γ΄, 318) κ. ἄ.
[110] ΣΡΠ. Β΄, 39. Ἴδε ἰδίᾳ τὰς ἑρμ. Ζωναρᾶ καὶ Βαλσ. εἰς σελ. 39 - 42.

Ὅθεν, ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι:

1. Τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας, ὡς εἶναι φυσικόν, παρουσιάζουν μίαν διακύμανσιν. Αὕτη δὲ ἐξαρτᾶται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῆς θέσεως ἑνὸς ἑκάστου μέλους ἐντὸς αὐτῆς, ὡς τοῦτο γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν κανόνων ΛΣΤ', τὸν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγ. Ἀποστόλων[111], ἡ Ε' τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου[112], Ε'[113], ΣΤ'[114], Ζ'[115], Θ[116], ΚΒ[117] καὶ ΚΓ[118] τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου, Β[119], Γ[120] καὶ Ε[121] τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου, Β'[122] καὶ ΣΤ[123] τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου, Θ[124] καὶ ΝΖ[125] τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, Α[126], Ζ[127], ΙΓ[128] καὶ ΛΔ[129] τοῦ Μεγ. Βασιλείου, Β' Γρηγ. Νύσσης[130], ἀποκρ. Βαλσαμῶνος εἰς ΛΣΤ[131] καὶ ΜΒ[132] ἐρωτήσεις Μάρκου Ἀλεξανδρείας κ. ἄ.

2. Ἡ Ἐκκλησία παρουσιάζεται ὡς ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ θεωρουμένη καὶ ἐν στενῇ τοιαύτη. Ἤ, ἐν ἄλλοις λόγοις, ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐνεργὰ μέλη καὶ ἀφ' ἑτέρου μέλη δυνάμενα νὰ καταστῶσιν ἐνεργά.

Πρὸς διασάφησιν τῆς τελευταίας ταύτης διακρίσεως, ἀναφέρομεν τὸν Ζωναρᾶν, ὅστις ἑρμηνεύων τὸν καν. ΡΗ' τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου[133], λέγει «...Τῆς Χριστιανότητος δὲ εἶπε τὴν ἄσκησιν ὁ κανών, ἐμφαίνων, ὅτι τὸν Χριστιανὸν πᾶσαν δεῖ ἀσκεῖν ἀρετήν, καὶ ἐγκρατῆ εἶναι, καὶ σώφρονα, καὶ ἀληθῆ, καὶ μετριόφρονα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀγάπην πρὸς ἅπαντας ἐνδεικνύμενον, ὡς ὅ γε μὴ ταῦτα ἀσκήσας, ὀνόματι μόνον Χριστιανὸς λέγεται, ἀλλ' οὐ πράγματι». Ὁμοίως καὶ τὸν Βαλσαμῶνα, ἑρμηνεύοντα τὸν αὐτόν, ὡς ἄνω, κανόνα[134].

---

[111] ΣΡΠ. Β', 48. [112] ΣΡΠ. Β', 529 - 531.
[113] ΣΡΠ. Γ', 31 - 32. [114] ΣΡΠ. Γ', 33 - 34.
[115] ΣΡΠ. Γ', 35 - 36. [116] ΣΡΠ. Γ', 38.
[117] ΣΡΠ. Γ', 65. [118] ΣΡΠ. Γ', 65 - 66.
[119] ΣΡΠ. Γ', 71. [120] ΣΡΠ. Γ', 74.
[121] ΣΡΠ. Γ', 77. [122] ΣΡΠ. Γ', 123 - 124.
[123] ΣΡΠ. Γ', 138. [124] ΣΡΠ. Γ', 316.
[125] ΣΡΠ. Γ', 458 - 460. [126] ΣΡΠ. Δ', 89 - 92.
[127] ΣΡΠ. Δ', 110. Ἰδίᾳ ἑρμν. Βαλσ. εἰς σελ. 111 - 112.
[128] ΣΡΠ. Δ', 131. [129] ΣΡΠ. Δ', 177.
[130] ΣΡΠ. Δ', 303. [131] ΣΡΠ. Δ', 476 - 477.
[132] ΣΡΠ. Δ', 480. [133] ΣΡΠ. Γ', 560.

[134] «... τῆς Χριστιανότητος δὲ εἶπε τὴν ἄσκησιν, ἐμφαίνων, ὅτι ὁ Χριστιανός, ὁ μὴ ἀσκήσας πᾶσαν ἀρετήν, ὀνόματι μόνῳ Χριστιανὸς λέγεται, ἀλλ' οὐ πράγματι». ἐν ΣΡΠ. Γ', 560. Πρβλ. καὶ ΣΡΠ. ΣΤ', 515 - 516.

Εἰς τὴν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίαν ὑπάγονται ἐκτὸς τῶν ἐνεργῶν μελῶν [135] αὐτῆς καὶ πάντα τὰ διατελέσαντα ποτὲ ἐνεργὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκβληθέντα ἐξ αὐτῆς ἐπισήμως ἢ μή, καθ' ὅσον ταῦτα, ὡς γνωστόν, ἐὰν ἐξεδήλωσαν τὴν μετὰ δακρύων ἐπιθυμίαν τῆς ἐπιστροφῆς των εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, δύνανται νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ἐξομολογήσεως καὶ τῆς ἐμπράκτου ἀποδείξεως τῆς μεταμελείας αὐτῶν.

Ὡσαύτως, εἰς τὴν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίαν, ὑπάγονται καὶ ἐκεῖνα τὰ φυσικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ καταστῶσιν ἐνεργὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἀνεξαρτήτως τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἰδιότητος.

Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι δὲν κατατάσσονται εἰς τὴν ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίαν, τὰ φυσικὰ πρόσωπα τὰ ἀνήκοντα εἰς ἄλλην θρησκείαν ἢ ὄντα θρησκευτικῶς ἀδιάφορα. Κατὰ δὲ τὸν Βαλσαμῶνα [136] «ἀδόκιμος θρησκεία ἐστίν, ἡ παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν».

Τέλος, ἀμφιβολίας τινάς, ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς Ἐκκλησίας, παρέχει καὶ ὁ καν. ΚΔ΄ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου [137], ὁρίζων ὅτι «...ἃ καὶ διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πεπιστευμένου πάντα τὸν λαὸν καὶ τὰς ψυχὰς τῶν συναγομένων...» ὡς ἐπίσης καὶ τὸ τῆς Γραφῆς «ἵνα πάντες ἓν ὦσιν» [138].

Πρὸς ἀκριβέστερον ὅμως προσδιορισμὸν τῶν ἐνεργῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, δέον ὅπως ἐξετάσωμεν τίνες, κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς ἐπισήμους ἑρμηνευτὰς αὐτῶν, θεωροῦνται αἱρετικοί, τίνες σχισματικοὶ καὶ τίνες παρασυνάγωγοι ὡς καὶ πῶς ἀντιμετωπίζονται οὗτοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιστρέψουν.

Ἐπ' αὐτοῦ, τόσον οἱ κανόνες ὅσον καὶ οἱ ἑρμηνευταὶ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφεῖς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν πολλῶν προβλημάτων.

Οὕτω, κατὰ τὸν καν. Α΄ τοῦ Μεγ. Βασιλείου [139], «Ἐκεῖνο γὰρ ἔκριναν οἱ παλαιοὶ δέχεσθαι βάπτισμα, τὸ μηδὲν τῆς πίστεως παρεκβαῖνον· ὅθεν, τὰς μὲν αἱρέσεις ὠνόμασαν· τὰ δέ, σχίσματα· τὰς δὲ παρασυναγωγάς· αἱρέσεις μέν, τοὺς παντελῶς ἀπερρηγμένους, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πίστιν ἀπηλλοτριωμένους· σχίσματα δέ, τοὺς δι' αἰτίας τινὰς ἐκκλησια-

---

[135] Τὰ ἐν λόγῳ μέλη ἀποτελοῦν τὴν ἐν στενῇ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίαν.

[136] Ἑρμν. Βαλσ. εἰς καν. ϟΔ΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β΄, 529.

[137] ΣΡΠ. Γ΄, 166 - 167.

[138] Ἰωάν. 17, 21.

[139] ΣΡΠ. Δ΄, 89 - 92. Πρβλ. καὶ τὰς ἑρμν. Ζωναρ., Βαλσ. καὶ Ἀριστ. εἰς σελ. 92 - 95.

στικάς, καὶ ζητήματα ἰάσιμα, πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντας· παρασυναγωγὰς δέ, τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν ἀνυποτάκτων πρεσβυτέρων ἢ ἐπισκόπων, καὶ παρὰ τῶν ἀπαιδεύτων λαῶν γινομένας... Ἔδοξε τοίνυν τοῖς ἐξ ἀρχῆς, τὸ μὲν (δηλαδὴ βάπτισμα) τῶν αἱρετικῶν, παντελῶς ἀθετῆσαι· τὸ δὲ τῶν ἀποσχισάντων, ὡς ἔτι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ὄντων, παραδέξασθαι. Τοὺς δὲ ἐν ταῖς παρασυναγωγαῖς, μετανοίᾳ ἀξιολόγῳ καὶ ἐπιστροφῇ βελτιωθέντας, συνάπτεσθαι πάλιν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὥστε πολλάκις καὶ τοὺς ἐν βαθμῷ συναπελθόντας τοῖς ἀνυποτάκτοις, ἐπειδὰν μεταμεληθῶσιν, εἰς τὴν αὐτὴν παραδέχεσθαι τάξιν... Διότι ἡ μὲν ἀρχὴ τοῦ χωρισμοῦ διὰ σχίσματος γέγονεν· οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντες, οὐκ ἔτι ἔσχον τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφ᾽ ἑαυτούς· ἐπέλιπε γὰρ ἡ μετάδοσις τῷ διακοπῆναι τὴν ἀκολουθίαν. Οἱ μὲν γὰρ πρῶτοι ἀναχωρήσαντες, παρὰ τῶν πατέρων ἔσχον τὰς χειροτονίας, καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν αὐτῶν, εἶχον τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν· οἱ δὲ ἀπορραγέντες, λαϊκοὶ γενόμενοι, οὔτε τοῦ βαπτίζειν, οὔτε τοῦ χειροτονεῖν εἶχον τὴν ἐξουσίαν· οὔτε ἠδύναντο χάριν Πνεύματος ἁγίου ἑτέροις παρέχειν, ἧς αὐτοὶ ἐκπεπτώκασι· διὸ ὡς παρὰ λαϊκῶν βαπτιζομένους τοὺς παρ᾽ αὐτῶν, ἐκέλευσαν ἐρχομένους ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ἀληθινῷ βαπτίσματι τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνακαθαίρεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἔδοξέ τισι τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν, οἰκονομίας ἕνεκα τῶν πολλῶν, δεχθῆναι αὐτῶν τὸ βάπτισμα, ἔστω δεκτόν... Ἐὰν μέντοι μέλλῃ τῇ καθόλου οἰκονομίᾳ ἐμπόδιον ἔσεσθαι τοῦτο (δηλαδὴ τὸ βάπτισμα), πάλιν τῷ ἔθει χρηστέον, καὶ τοῖς οἰκονομήσασι τὰ καθ᾽ ἡμᾶς Πατράσιν ἀκολουθητέον· Ὑφορῶμαι γὰρ μήποτε, ὡς βουλόμεθα ὀκνηροὺς αὐτοὺς περὶ τὸ βαπτίζειν ποιῆσαι, ἐμποδίσωμεν τοῖς σωζομένοις διὰ τὸ τῆς προτάσεως αὐστηρόν... Παντὶ δὲ λόγῳ τυπωθήτω, τοὺς ἀπὸ τοῦ βαπτισμοῦ ἐκείνων προσερχομένους, χρίεσθαι ὑπὸ τῶν πιστῶν δηλονότι, καὶ οὕτω προσιέναι τοῖς μυστηρίοις. Οἶδα, δέ, ὅτι τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς περὶ Ζώϊνον καὶ Σατορνῖνον, ἀπ᾽ ἐκείνης ὄντας τῆς τάξεως, προσδεξάμεθα εἰς τὴν καθέδραν τῶν ἐπισκόπων, ὥστε τοὺς τῷ τάγματι ἐκείνων συνημμένους, οὐκέτι δυνάμεθα διακρίνειν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, οἷον κανόνα τινα τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας ἐκθέμενοι, διὰ τῆς τῶν ἐπισκόπων παραδοχῆς».

Ἐν ᾧ ὁ Βαλσαμών, ἑρμηνεύων τὸν καν. ΛΑ΄ τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [140], ὁρίζει ὡς «παρασυναγωγήν, τὸ ἱερουργῆσαί τινα, ἢ βαπτίσαι ἐν εὐκτηρίῳ οἴκῳ παρὰ γνώμην τοῦ κατὰ χώραν ἀρχιερέως».

---

[140] ΣΡΠ. Β΄, 372.

[141] ΣΡΠ. Β΄, 87. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ. καὶ Βαλσ. εἰς σελ. 87 - 88.

Κατὰ τὸν καν. ΞΗ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων [141] «Τοὺς γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων (ἤτοι τῶν αἱρετικῶν) βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας, οὔτε πιστούς, οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν». Ὁ δὲ Ζωναρᾶς λέγει «...οὔτε γὰρ βάπτισμα αἱρετικῶν δύναταί τινα ποιῆσαι χριστιανόν, οὔτε χειροτονία τούτων κληρικὸν ἐργάσαιτο ἄν».

Κατὰ τὸν καν. ΣΤ΄ τῆς Β΄ Οἰκουμ. Συνόδου [142] «...Αἱρετικοὺς δὲ λέγομεν, τούς τε πάλαι τῆς Ἐκκλησίας ἀποκηρυχθέντας, καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα ὑφ᾽ ἡμῶν ἀναθεματισθέντας· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὑγιῆ προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχίσαντας δέ, καὶ ἀντισυνάγοντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις. Ἔπειτα δέ, καὶ εἴ τινες τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπ᾽ αἰτίαις καὶ προκατεγνωσμένοι εἶεν καὶ ἀποβεβλημένοι ἢ ἀκοινώνητοι, εἴτε ἀπὸ κλήρου, εἴτε ἀπὸ λαϊκοῦ τάγματος...».

Ὁ Ζωναρᾶς ἑρμηνεύων τὰ ἀνωτέρω λέγει «...Αἱρετικοὺς δὲ πάντας κελεῖ τοὺς παρὰ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν δοξάζοντας, κἂν παλαιαῖς αἱρέσεσι κοινωνῶσι, κἂν νέαις· καὶ οὐ μόνον τοὺς περὶ τὴν ὑγιῆ πίστιν σφαλλομένους..., ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποσχίσαντας ἐκ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, καὶ ἐκείνοις ἀντισυνάγοντας, κἂν δοκῶσιν ὀρθοδοξεῖν. Σχισματικοὶ δὲ εἰσὶ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, οἱ δι᾽ αἰτίας τινὰς ἐκκλησιαστικάς, καὶ ζητήματα ἰάσιμα, πρὸς ἀλλήλους διενεχθέντες· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ αἰτίαις οἵαις δή τισι ἀποβεβλημένους τῆς ἐκκλησίας, ἢ ἀκοινωνήτους· ἀποβεβλημένους δὲ τοὺς τελείως ἐκκεκομμένους τῆς ἐκκλησίας νοητέον· τοὺς δὲ πρὸς καιρὸν ἀφορισθέντας ἐδήλωσαν οἱ θεῖοι Πατέρες διὰ τοῦ εἰπεῖν ἀκοινωνήτους, κἂν κληρικοὶ εἶεν οἱ τοιοῦτοι, κἂν λαϊκοί...». Ὁ δὲ Βαλσαμὼν σχολιάζων τὰ αὐτὰ λέγει «...λέγοντος (δηλαδὴ τοῦ κανόνος) αἱρετικούς, καὶ τοὺς τὴν πίστιν μὲν τὴν ὑγιῆ προσποιουμένους ὁμολογεῖν, ἀποσχίσαντας δὲ καὶ ἀντισυναγαγόντας τοῖς κανονικοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις, μὴ ἐναντιωθῇς τῷ Β΄ [143] κανόνι τοῦ μεγ. Βασιλείου, μὴ ὀνομάζοντι αἱρετικοὺς τοὺς σχισματικούς· ἀλλ᾽ εἰπέ, ἐκείνους τοὺς σχισματικοὺς ὀνομάζεσθαι ὑπὸ τοῦ παρόντος κανόνος αἱρετικούς, τοὺς ἀλλοτριόφρονας, καὶ κατὰ προσποίησιν μὲν ὀρθοδοξοῦντας, κατὰ ἀλήθειαν δὲ ὄντας αἱρετικούς. Τὸν δὲ κανόνα τοῦ ἁγ. Βασιλείου, περὶ ἑτέρων σχισματικῶν διδάσκειν, τῶν ὄντων μὲν ὀρθοδόξων τῇ ἀληθείᾳ, διὰ δέ τινα πρόφασιν ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀποσχισάντων ἑαυτούς, κατὰ ἀλαζονείαν ἀπὸ τῆς ὁλότητος τῶν ἀδελφῶν...». Τοὐναντίον δὲ ὁ Ἀριστηνὸς διευκρινίζει τὴν ἔννοιαν τοῦ μέλους τῆς Ἐκ-

---

[142] ΣΡΠ. Β΄, 180 - 182. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ., Βαλσ. καὶ Ἀριστ. εἰς σελ. 182 - 187.

[143] Πρόκειται περὶ λάθους ἀντὶ τοῦ Α΄ κανόνος τοῦ Μεγ. Βασιλείου.

κλησίας, λέγων «...εἰ δ' ὀρθόδοξός ἐστι, καὶ τὸν βίον ἀνεπίληπτος καὶ κοινωνικός... πραδέχεσθαι...».

Ὁ καν. Ζ' τῆς Β' Οἰκουμ. Συνόδου [144] διακρίνει τοὺς αἱρετικοὺς εἰς δύο κατηγορίας. Οὕτω «Τοὺς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδοξίᾳ, καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων, ἀπὸ αἱρετικῶν, δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν. Ἀρειανούς, Μακεδονιανοὺς κλπ.... δεχόμεθα διδόντας λιβέλλους, καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν, μὴ φρονοῦσαν, ὡς φρονεῖ ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία καὶ σφραγιζομένους ἤτοι χριομένους... Εὐνομιανοὺς μέντοι καὶ τὰς ἄλλας πάσας τὰς αἱρέσεις, (ἐπειδὴ πολλοὶ εἰσὶν ἐνταῦθα)... πάντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν θέλοντας προστίθεσθαι τῇ ὀρθοδοξίᾳ ὡς Ἕλληνας δεχόμεθα... καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ποιοῦμεν αὐτοὺς Χριστιανούς, τὴν δὲ δευτέραν κατηχομένους εἶτα τῇ τρίτῃ ἐξορκίζομεν αὐτοὺς καὶ οὕτω κατηχοῦμεν αὐτούς, καὶ ποιοῦμεν χρονίζειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν γραφῶν, καὶ τότε αὐτοὺς βαπτίζομεν». Τὸ τελευταῖον τοῦτο προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὁ Ἀριστηνὸς λέγων, ἐν τῷ καν. ϞΕ' τῆς ΣΤ' Οἰκουμ. Συνόδου [145], ὅτι «...τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τὰς αἱρέσεις αὐτῶν ἀπαιτοῦμεν ἀναθεματίζειν, καὶ ποιοῦμεν αὐτοὺς ὅσον κατὰ τοῦτο, Χριστιανούς...».

Κατὰ τὸν καν. ΙΔ' τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου [146] ὁρίζεται «Ἐπειδὴ ἔν τισιν ἐπαρχίαις συγκεχώρηται τοῖς ἀναγνώσταις, καὶ ψάλταις, γαμεῖν, ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, μὴ ἐξεῖναί τινι αὐτῶν ἑτερόδοξον γυναῖκα λαμβάνειν. Τοὺς δὲ ἤδη ἐκ τοιούτου γάμου παιδοποιήσαντας, εἰ μὲν ἔφθασαν βαπτίσαι τὰ ἐξ αὐτῶν τεχθέντα παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς, προσάγειν αὐτὰ τῇ κοινωνίᾳ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας». Ὁ δὲ Βαλσαμὼν ἑρμηνεύων τ' ἀνωτέρω λέγει «...εἰ μὲν ἔφθασαν αὐτὰ βαπτισθῆναι παρὰ αἱρετικῶν, χρισθῆναι μόνον ὑπὸ ἁγίου μύρου· εἰ δὲ μή, βαπτισθῆναι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ...οἱ αἱρετικοὶ εἰς δύο διαιροῦνται, εἴς τε τοὺς δεχομένους μὲν τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, καὶ τὴν θεϊκὴν συγκατάβασιν, ἔν τισι δὲ σφαλλομένους, οὓς καὶ μύρῳ μόνῳ χρίομεν προσερχομένους, καὶ εἰς τοὺς πάντῃ μὴ δεχομένους τοῦτο, καὶ ὄντας ἀπίστους, Ἰουδαίους δηλονότι καὶ Ἕλληνας, οὓς καὶ βαπτίζομεν. Τῷ ὀνόματι γοῦν τῆς κοινωνίας ἐδηλώθησαν καὶ ἀμφότερα, ὥστε ἢ μύρῳ χρισθῆναι ἢ βαπτισθῆναι...».

---

[144] ΣΡΠ. Β', 187 - 188. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ. καὶ Βαλσ. εἰς σελ. 188 - 191.

[145] ΣΡΠ. Β', 532.

[146] ΣΡΠ. Β', 251. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ. Βαλσ. καὶ Ἀριστ. εἰς σελ. 252 - 254.

Ἀντιθέτως, ὁ καν. ϞΕ΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου [147] διακρίνει τρία εἴδη αἱρετικῶν ἤτοι α) ἐκείνους ἐκ τῶν αἱρετικῶν οἵτινες δέον νὰ βαπτίζωνται, β) ἐκείνους ἐξ ὧν δέον μόνον νὰ χρίωνται δι᾽ ἁγίου μύρου καὶ γ) ἐκείνους ἐκ τῶν αἱρετικῶν οἵτινες «ἀναθεματίζοντες πᾶσαν αἵρεσιν καὶ τὴν αὐτῶν, εἰς κοινωνίαν προσδέχονται».

Ὡσαύτως, ὁ καν. ΙΕ΄ τῆς ἐν ΚΠόλει Α΄ καὶ Β΄ Συνόδου [148], ὁρίζει «...εἴ τις πρεσβύτερος, ἢ ἐπίσκοπος ἢ μητροπολίτης τολμήσειεν ἀποστῆναι τῆς πρὸς τὸν οἰκεῖον πατριάρχην κοινωνίας, καὶ μὴ ἀναφέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ... ἀλλὰ πρὸ ἐμφανείας συνοδικῆς καὶ τελείας αὐτοῦ κατακρίσεως, σχίσμα ποιήσει, τοῦτον ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, πάσης ἱερατείας παντελῶς ἀλλότριον εἶναι, εἰ μόνον ἐλεγχθείη τοῦτο παρανομήσας... Οἱ γὰρ δι᾽ αἵρεσίν τινα, παρὰ τῶν ἁγίων συνόδων ἢ Πατέρων κατεγνωσμένην, τῆς πρὸς τὸν πρόεδρον κοινωνίας ἑαυτοὺς διαστέλλοντες, ἐκείνου τὴν αἵρεσιν δηλονότι δημοσίᾳ κηρύττοντος, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἐπ᾽ ἐκκλησίας διδάσκοντος, οἱ τοιοῦτοι, οὐ μόνον τῇ κανονικῇ ἐπιτιμήσει οὐχ ὑποκείσονται, πρὸ συνοδικῆς διαγνώσεως ἑαυτοὺς τῆς πρὸς τὸν καλούμενον ἐπίσκοπον κοινωνίας ἀποτειχίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῆς πρεπούσης τιμῆς τοῖς ὀρθοδόξοις ἀξιωθήσονται...».

Διὰ δὲ τοῦ καν. Α΄ τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐπὶ Κυπριανοῦ Συνόδου [149], «οἱ ὑπὸ αἱρετικῶν, ἢ σχισματικῶν βαπτισθέντες, προσερχόμενοι τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δέον νὰ βαπτίζωνται γενικῶς. Ὡς ὅμως εἶναι γνωστόν, ὁ κανὼν οὗτος ἐκράτησε μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Καρχηδόνος «κατὰ τὸ παραδοθὲν ἔθος» [150].

Κατὰ τοὺς ἑρμηνευτὰς τῶν κανόνων, ὁ μὲν Ζωναρᾶς ἑρμηνεύων τὸν καν. Μ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου [151], καὶ ἰδίᾳ τὸ «εἰς κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν» [152] λέγει «Κατόρθωσιν δέ, τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ διαγωγὴν ὀνομάζει· ἐκκλησίαν δὲ τὸ τῶν πιστῶν φησιν ἄθροισμα· λοιποὺς δέ, τοὺς αἱρετικοὺς νοητέον, ἢ καὶ ἀπίστους, ὥστε κἀκείνους εἰς πίστιν ὀρθὴν ὁδηγηθῆναι διὰ τῆς διδαχῆς καὶ εἰς εὐαγγελικὴν πολιτείαν». Ὁ δὲ Βαλσαμὼν ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ καν. ΚΒ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου [153] ὁρίζει «αἱρετικοὶ μὲν λέγονται, οἱ μὴ δοξάζοντες ὀρθῶς τὰ τῶν Χριστιανῶν· ἄπιστοι δέ, οἱ μηδὲ ὅλως πιστεύοντες

[147] ΣΡΠ. Β΄, 529 - 531. Πρβλ. ἑρμν. Ἀριστ. εἰς σελ. 532 - 533.

[148] ΣΡΠ. Β΄, 692 - 693. Ἰδίᾳ πρβλ. ἑρμν. Βαλσ. εἰς σελ. 695.

[149] ΣΡΠ Γ΄, 2 - 6. Πρβλ. ἑρμν. Ζωναρ. εἰς σελ. 6 - 7. Ὡς καὶ τὰ τῶν λοιπῶν συνεπισκόπων εἰς σελ. 7 - 19.

[150] Καν. Β΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου ἐν ΣΡΠ. Β΄, 309.

[151] ΣΡΠ. Γ΄, 208. [152] ΣΡΠ. Γ΄, 207. [153] ΣΡΠ. Γ΄, 365.

εἰς τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου», ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀπόκρισιν [154] τῆς ΛΕ′ ἐρωτήσεως τοῦ Μάρκου ᾿Αλεξανδρείας ὁρίζει «αἱρετικὸς ἐστί, καὶ τοῖς κατὰ τῶν αἱρετικῶν ὑπόκειται νόμοις, ὁ μικρὸν γοῦν ἐκκλίνων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως» ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ β′ θέματος τοῦ ιη′ κεφαλαίου τοῦ α′ τίτλου τοῦ α′ βιβλίου τῶν βασιλικῶν.

β) Ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς ᾿Εκκληίας ἐξ ἐπόψεως «κανονικῆς».

῾Ο σκοπὸς τῆς ᾿Εκκλησίας ἐξ ἐπόψεως κανονικῆς εἶναι ἡ διάπραξις παντός, ἀφορῶντος εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν μελῶν της, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν.

Οὕτως ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς τὸν καν. ΙΒ′ τῆς ΣΤ′ Οἰκουμ. Συνόδου [155] καθ᾽ ὃν «...Πολλῆς οὖν ἡμῖν σπουδῆς οὔσης, τοῦ πάντα πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων διαπράττεσθαι... τοῦτο δέ φαμεν οὐκ ἐπ᾽ ἀθετήσει, ἢ ἀνατροπῇ τῶν ἀποστολικῶς νενομοθετημένων, ἀλλὰ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον προκοπῆς τῶν λαῶν προμηθούμενοι, καὶ τοῦ μὴ δοῦναι μῶμόν τινα κατὰ τῆς ἱερατικῆς καταστάσεως. Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος ᾿Απόστολος· πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε...»[156].

Τὸν καν. ϟΣΤ′ τῆς ΣΤ′ Οἰκουμ. Συνόδου [157] καθ᾽ ὅν, «...παιδαγωγοῦντες αὐτούς, καὶ σωφρόνως βιοῦν ἐκδιδάσκοντες, πρὸς τὸ ἀφέντας τὴν ἐκ τῆς ὕλης ἀπάτην καὶ ματαιότητα, πρὸς τὴν ἀνώλεθρον καὶ μακαρίαν ζωὴν τὸν νοῦν μετάγειν διηνεκῶς, καὶ ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἔχειν ἀναστροφήν, καὶ Θεῷ πλησιάζειν, κατὰ τὸ ἐφικτόν, διὰ τῆς ἐν βίῳ καθάρσεως, καὶ τὸν ἔνδον, ἢ τὸν ἔξω ἄνθρωπον μᾶλλον κοσμεῖν ἀρεταῖς καὶ χρηστοῖς καὶ ἀμώμοις τοῖς ἤθεσιν·...».

Τὸν καν. ΙΒ′ τῆς ἐν ΚΠόλει Α′ καὶ Β′ Συνόδου [158], ὅστις ὁρίζει «...Τῆς γὰρ ἁγίας ᾿Εκκλησίας ὀρθοτομούσης, καὶ τὸν ἀληθῆ πρεσβευούσης λόγον, καὶ τὸ σεμνὸν τῆς πολιτείας συντηρούσης τε καὶ ἐκδιδασκούσης...». ῾Ως καὶ τὸν καν. Β′ τῆς ΣΤ′ Οἰκουμ. Συνόδου [159], διδάσκοντα «ἔδοξε καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥστε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς, πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατρείαν παθῶν, τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας (δηλ. κανόνας) ...».

---

[154] ΣΡΠ. Δ′, 476.

[155] ΣΡΠ. Β′, 330 - 331. Πρβλ. καὶ ἑρμν. Ζωναρ. Βαλσ. καὶ ᾿Αριστ. εἰς σελ. 331 - 333.

[156] Α′ Κορινθ. 10, 31 - 32.

[157] ΣΡΠ. Β′, 533. ᾿Ιδίᾳ ἴδε τὰς ἑρμν. Ζωναρ. Βαλσ. καὶ ᾿Αριστ. εἰς σελ. 534 - 536.

[158] ΣΡΠ. Β′, 687.

[159] ΣΡΠ. Β′, 308.

Ὡσαύτως καὶ ὁ Ζωναρᾶς, ἑρμηνεύων τὸν καν. ΝΗ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων[160], λέγει «...Χρέος ἐστὶν ἀπαραίτητον παντὶ ἐπισκόπῳ διδάσκειν τὸν ὑπ᾽ αὐτὸν λαὸν τὰ εὐσεβῆ δόγματα, καὶ πρὸς ὀρθοδοξίαν ρυθμίζειν, καὶ βίον σεμνόν...». Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ καν. Μ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου[161], λέγει «... ὥστε κἀκείνους (τοὺς αἱρετικοὺς ἢ ἀπίστους) εἰς πίστιν ὀρθὴν ὁδηγηθῆναι διὰ τῆς διδαχῆς, καὶ εἰς εὐαγγελικὴν πολιτείαν...». Ὁμοίως καὶ ὁ Βαλσαμών, ἑρμηνεύων τὸν καν. ϡΘ΄ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου[162], ἀναφέρει ὅτι «... καὶ ἄλλα δὲ τινά φησιν (ὁ κανὼν) ἀποβλέποντα πρὸς σωτηρίαν τῶν Δονατιστῶν, καὶ τῶν κατ᾽ αὐτοὺς ἐκκλησιῶν, μετὰ διόρθωσιν».

γ) Ποῖα τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἐξ ἐπόψεως κανονικῆς.

Ὁ σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυγχάνεται:

α. διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθῆς πίστεως,

β. διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν πιστῶν διὰ τῶν μυστηρίων καὶ λοιπῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, καὶ

γ. διὰ τῆς παρακολουθήσεως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἐν τῷ βίῳ τῶν μελῶν της ἐφαρμόζεται ἡ ὑπ᾽ αὐτῆς ἀναπτυχθεῖσα διδασκαλία.

Ὅθεν τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐκκλησίας μέσα εἶναι:

1. Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Ἐννοεῖται ὅτι, ὡς ἤδη ἔχομεν ἀναφέρει[163], εἰς ταύτην ὑπάγονται καὶ οἱ ὑπ᾽ αὐτῆς τεθέντες κανόνες.

2. Ὁ ἁγιασμὸς τῶν πιστῶν.

3. Ἡ νουθεσία, ἤτοι ἡ παραίνεσις τῶν μελῶν της πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸν ὀρθὸν τρόπον ζωῆς, κατὰ τὸν καν. ΛΑ΄ τὸν ἐπ᾽ ὀνόματι τῶν ἁγ. Ἀποστόλων κ.ἄ.

4. Ὁ ἔλεγχος τῶν μελῶν της, διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς αὐτὰ ἐπιτιμίων ἢ ἔτι αὐστηροτέρων κυρώσεων. Ἐν προκειμένῳ ἀναφέρομεν τὸν καν. ΡΒ΄ τῆς ΣΤ΄ Οἰκουμ. Συνόδου[164] καθ᾽ ὃν «Δεῖ δὲ τοὺς ἐξουσίαν λύειν καὶ δεσμεῖν παρὰ Θεοῦ λαβόντας, σκοπεῖν τὴν τῆς ἁμαρτίας ποιότητα, καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφὴν ἑτοιμότητα, καὶ οὕτω κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρωστήματι, ἵνα μή, τῇ ἀμετρίᾳ καθ᾽ ἑκάτερον χρώμενος, ἀποσφαλείη πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ κάμνοντος... Ὥστε τὸν τὴν ἰατρικὴν ἐν πνεύματι ἐπιστήμην ἐπιδεικνύμενον, πρότερον χρὴ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος διάθεσιν ἐπισκέπτεσθαι, καὶ εἴ-

---

[160] ΣΡΠ. Β΄, 75. [161] ΣΡΠ. Γ΄, 208. [162] ΣΡΠ. Γ΄, 544.
[163] Ἴδε ὑποσημ. ὑπ᾽ ἀριθ. 40. [164] ΣΡΠ. Β΄, 549 - 550.

τε πρὸς ὑγείαν νεύει, ἢ τοὐναντίον, διὰ τῶν οἰκείων τρόπων προσκαλεῖται καθ' ἑαυτοῦ τὸ ἀρρώστημα, ἐφορᾶν, ὅπως τε ἐν τῷ μεταξὺ προνοεῖται ἀναστροφῆς, καὶ εἰ μὴ τῷ τεχνίτῃ ἀντιπαλαίει, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἕλκος διὰ τῆς τῶν ἐπιτιθεμένων φαρμάκων αὔξάνει προσαγωγῆς, καὶ οὕτω τὸ ἔλεον κατ' ἀξίαν ἐπιμετρεῖν...».

Αἱ δὲ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβαλλόμεναι κυρώσεις, εἰς τὰ μέλη αὐτῆς εἶναι: ἡ καθαίρεσις [165], ἡ ἀργία [166], ὁ ὑποβιβασμὸς εἰς κατώτερον ἱερατικὸν βαθμὸν [167], ἡ χρηματικὴ ποινή [168], ἡ διακοπὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας [169], ἡ ἐπίπληξις [170], ἡ μετάθεσις ἀπὸ μιᾶς μονῆς εἰς ἑτέραν [171], ὁ ἀφορισμός, τὸ ἀνάθεμα [172], ἡ στέρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς κηδεύσεως κ.ἄ.

5. Ἡ συνδρομὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ μέσον τοῦτο καίτοι ἀπορρέει ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἑκάστοτε σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἐν τούτοις μνημονεύεται ἐνταῦθα, ὡς ἀναφερόμενον ὑπὸ τῶν κανόνων [173].

Ἐξ ὅσων ἐξετέθησαν, γίνεται φανερὸν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορίσῃ τις γενικῶς καὶ ἐκ προοιμίου τὴν ἔννοιαν τῆς ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ Ἐκκλησίας, εἰ μὴ μόνον ἐν συγκεκριμένῃ τινὶ περιπτώσει, ὁπότε καὶ ἡ ἔννοια αὐτῆς θὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐπικρατούσας θεολογικὰς ἀντιλήψεις τῆς περὶ ἧς ἐποχῆς.

Ἀντιθέτως, δύναται νὰ καθορισθῇ ἡ ἐν στενῇ ἐννοίᾳ Ἐκκλησία, ὡς ἀποτελουμένη ἐκ τῶν ἐνεργῶν μελῶν αὐτῆς, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅμως, τῆς ὑφ' ὅλου τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἀποδοχῆς, τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ τὶς δέον νὰ θεωρῆται ὡς ἐνεργὸν μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς τοιοῦτον δὲ θεωροῦμεν ὄχι μόνον τὸν πιστεύοντα εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τὸν διοῦντα αὐτὴν ὀρθοδόξως καὶ μετέχοντα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας.

---

[165] Ὡς λ.χ. εἰς καν. ΞΕ τὸν ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγ. Ἀποστόλων ἐν ΣΡΠ. Β', 83 κ.ἄ.

[166] Ὡς λ.χ. εἰς καν. Δ' τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Γ', 75.

[167] Ὡς λ.χ. εἰς καν. Ι' τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Γ', 87.

[168] Ὡς λ.χ. εἰς καν. ΣΤ' τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β', 577-578.

[169] Ὡς λ.χ. εἰς καν. Ε' τῆς Α' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β', 124-125.

[170] Ὡς λ.χ. εἰς καν. ΙΘ' τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β', 265.

[171] Ὡς λ.χ. εἰς καν. ΙΘ' τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β', 630-631.

[172] Ὡς λ.χ. εἰς καν. ΙΕ' τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Β', 254.

[173] Ὡς λ.χ. εἰς καν. Ε' τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου, ἐν ΣΡΠ. Γ', 136.

ΑΙ ΠΕΡΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΝΩΜΑΙ ΡΩΣΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΟΣ

Ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ

Δὲν θὰ ἐδεχόμην νὰ κάμω τὴν διάλεξιν αὐτὴν ἐὰν δὲν ἐθεώρουν σκόπιμον νὰ ἐκθέσω ὡρισμένας προσωπικὰς ἀνησυχίας. Τελευταίως εἰς τὴν Πατρίδα μας ηὐξήθησαν αἱ ἀντιγραφαί. Ὅ,τι ρωσικόν, τὸ δίδομεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν χωρὶς ἱστορικὰ κριτήρια. Προηγούμενον: Ὅταν ὁ Φρόϋντ εἶχε πλέον ξεπερασθῆ εἰς τὴν πατρίδα του, τότε τὸν παρουσίαζαν οἱ εἰδικοί μας εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Τὸ ἴδιον πρόβλημα παρουσιάζεται καὶ σήμερον μὲ τὰς ἀντιγραφὰς ρώσων θεολόγων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωρῶ ὡς ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἑλληνικὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ σκέψιν.

Τὸ θέμα παρουσιάζεται δύσκολον, δεδομένου ὅτι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ πάντα σχεδὸν τὰ σχετικὰ κείμενα δὲν εἶναι εἰδικαὶ ἐκκλησιολογικαὶ μελέται, ἀλλὰ κείμενα τῶν περιστάσεων, πολεμικοῦ κυρίως χαρακτῆρος, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐγράφησαν εἰς δυτικὰ πλαίσια. Ἡ Ἐκκλησία ἔζησε ἐπὶ 15 αἰῶνας, χωρὶς κἂν νὰ καθορίσῃ τὴν φύσιν της. Ὁ Προτεσταντισμὸς ἔθεσε τὴν ἐκκλησιολογίαν ὡς πρόβλημα εἰς τὴν ἐν Τριδέντῳ σύνοδον τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Α΄ ἐν Βατικανῷ σύνοδος μετέδωκε τὸν προβληματισμὸν εἰς τὴν Ἀνατολήν[1]. Ἡ ἐκκλησιολογία δὲ τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὴν Ρωσίαν τυγχάνει ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ὅλης ρωσικῆς θεολογικῆς σκέψεως.

1. Ἡ κληρονομία τοῦ 18ου αἰῶνος.

Ὁ Μ. Πέτρος καταργεῖ τὴν κανονικὴν διαβίωσιν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας καὶ ἐγκαθιστᾷ τὴν συνοδικὴν διοίκησιν. Ἡ Ἄννα, Ἐλισάβετ καὶ Μ. Αἰκατερίνη ὑποστηρίζουν τὸν ρωσικὸν ἰωσηφισμὸν καὶ καταδιώκουν τὸν ὀρθόδοξον μοναχισμόν. Εὑρισκόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ φωτός, διὰ τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ διὰ τὴν ρωσικὴν Ἐκκλησίαν

---

[1] Evdokimoff P., Les principaux courants de l' Ecclésiologie Orthodoxe au XIXe s., ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: L' Ecclésiologie au XIXe s, Paris (éd. du Cerf) 1960, σ. 58. Ὅρα, ἐπίσης, καὶ τὸ ἀρκούντως κατατοπιστικὸν ἄρθρον τοῦ Dom. E. Lanne. O.S.B., L' Eglise dans la persspective de la Théologie Orhodoxe, ἐν «Irénikon», 2 (1962) 171 - 212.

πρόκειται περὶ αἰῶνος τοῦ λαϊκισμοῦ. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἡ Ἐκκλησία ἀντιτάσσει δύο πνευματικὰς προσωπικότητας: Τὴν τοῦ Ἁγ. Τύχωνος τοῦ Ζαντόνσκυ (1724 - 1782) [2], καὶ ἐκείνην τοῦ Ὁσίου Παϊσίου Βελιτσκόφσκυ (1722 - 1794) [3], ὅστις ἐγκαταλείπει τὴν ἐκλατινισμένην Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Κιέβου καὶ μεταβαίνει εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του δὲ μεταφέρει τὸ πνεῦμα τῆς «Φιλοκαλίας». Ἀμφότεροι δὲν ἄφησαν ἐκκλησιολογικὰ συγγράμματα. Ἀνεγέννησαν ὅμως τὸν μοναχισμόν. Ὡμίλησαν καὶ ἔζησαν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»[4]. Ἦσαν οἱ μόνοι, οἱ ὁποῖοι ἐκληροδότησαν εἰς τοὺς δημιουργοὺς τῆς θεολογικῆς παραδόσεως τοῦ 19ου αἰῶνος τὴν ἡσυχαστικὴν παράδοσιν, ὥστε οὗτοι νὰ δυνηθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς ἀντιξοότητας τοῦ αἰῶνος των.

2. Γενικὰ περὶ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Μὲ τὸν 19ον αἰῶνα ἄρχεται ἡ ταραχώδης βασιλεία τοῦ Ἀλεξάνδρου Α΄. Αἱ συνεχεῖς μετακινήσεις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ διευκολύνουν τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ρωσίαν τοῦ μασωνισμοῦ, τῆς «Βιβλικῆς Ἑταιρείας» καὶ τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας. Ὁ γερμανικὸς ρωμαντισμὸς συναντᾷ τὸν ρωσικὸν πιετισμὸν καὶ βλέπομεν τὰς ἀντιδράσεις αὐτῆς τῆς συναντήσεως εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Γκόγκολ. Εὑρισκόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας» καὶ ὁ Βασ. Ἐπίτροπος παρὰ τῇ Ἱ. Συνόδῳ, πρίγκιψ Golitzine, παρουσιάζεται ὡς ὁ βικάριος τοῦ «Ἐπισκόπου τῶν ἐκτός», δηλ. τοῦ Τσάρου. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην τῶν ἰδεῶν ὁ π. Γ. Φλωρόφσκυ, γράφει χαρακτηριστικῶς: «Εἰς τὴν σφαῖραν τῆς μιμήσεως ἡ ρωσικὴ θεολογία διῆλθεν ἀπὸ ὅλας τὰς φάσεις τῆς θρησκευτικῆς ἱστορίας τῆς συγχρόνου Εὐρώπης. Ἡ θεολογία τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου, ἡ περίοδος τοῦ μπαρόκ, ὁ προτεσταντικὸς σχολαστικισμὸς καὶ ἡ προτεσταντικὴ ὀρθοδοξία, ὁ πιετισμὸς καὶ ὁ τεκτονισμός, ὁ γερμανικὸς ἰδεαλισμὸς καὶ ὁ ρωμαντισμός, τὰ χριστιανοκοινωνικὰ κινήματα, τὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ἀποσύνθεσις τῆς Ἑγελιανῆς Σχολῆς, ἡ νέα κριτικὴ καὶ ἱστορικὴ Ἐπιστήμη, ἡ Τυβίγγη καὶ ὁ Ritschl, ὁ νεορωμαντισμὸς καὶ ὁ συμβολισμός, ὅλα αὐτὰ εἶχαν εἰς τὴν ἐποχήν των ὀπαδοὺς καὶ

---

[2] Tyszkewicz S. (s. j.), Moralistes en Russie, Rome 1951, σ. 45 - 63, καὶ Kologrivof I., Essai sur la Sainteté en Russie, Bruges (éd Beyaert), 1952 σ. 329 - 378, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

[3] C. Papoulidis, Le starets Paissij VelitchkovsKij (1722 - 1794), ἐν «Θεολογία» 1 - 2 (1968) 231 - 240, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία, σ. 231.

[4] Ἰωάν. 4, 23.

μιμητὰς μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ ρωσικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος»[5]. Εἰς πάντα ταῦτα θὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν «θεοκρατικὸν οἰκουμενισμὸν» διὰ τοῦ «ὑπουργείου τῆς ἐκλείψεως», (κατὰ τὴν εἰρωνικὴν ἔκφρασιν τοῦ Karamsine περὶ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων), τὸ ὁποῖον ἀπηγόρευε πᾶσαν κριτικὴν ὑπὸ ὀρθοδόξων, στρεφομένην κατὰ μὴ ὀρθοδόξου δόγματος [6]. Παρ' ὅλας τὰς ἀντιξοότητας ταύτας, ὁ 19ος αἰὼν ὑπῆρξεν ὁ αἰὼν τῆς ἀφυπνίσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἀνατάσεως, ἐχούσης ὡς σκοπὸν τὴν καταπολέμησιν τοῦ λαϊκισμοῦ καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου. Αἱ μεταρρυθμίσεις εἰς τὰ προγράμματα διδασκαλίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν σχολῶν τῷ 1809 εἶχον ὡς σκοπόν, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς διδασκαλίας καὶ διαδόσεως τῆς λατινικῆς γλώσσης, ἐκ παραλλήλου δὲ τὴν αὔξησιν τῶν ὡρῶν διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῆς σλαβωνικῆς. Πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ σχολαὶ ὑπήγοντο εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, μετὰ ὑπήχθησαν εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον. Τὴν ἐποχὴν ταύτην ἱδρύονται αἱ Θεολογικαὶ Ἀκαδημίαι, ὑπαγόμεναι εἰς τὴν Ἱ. Σύνοδον καὶ διοικούμεναι ὑπὸ ἰδίου ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ (Θεολογικὴ Ἀκαδημία Πετρουπόλεως, ἔτος ἱδρύσεως 1809, Μόσχας 1814, Κιέβου 1819 καὶ Καζὰν 1842). Ἑκάστη τῶν Θεολογικῶν Ἀκαδημιῶν, ἐκτὸς τῆς ἐπετηρίδος της, ἐξέδιδεν ἴδιον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν καὶ ἐστεγάζετο ἐντὸς ἱερᾶς μονῆς, ὅπου, διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καταρτίσεως καὶ τῆς λειτουργικῆς καὶ μοναχικῆς ζωῆς, ἐζητεῖτο ἡ δημιουργία ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, μὴ ὑστεροῦντος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν [7]. Ἡ ἵδρυσις τῆς ρωσικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας τῷ 1814, ὡς αὐτονόμου παραρτήματος τῆς British and Foreign Bible Society, δίδει τὴν εὐκαιρίαν εἰς ἕνα καταπληκτικὸν ἐκδοτικὸν ὀργασμόν. Τὴν πρώτην δεκαετίαν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς της παρουσιάζει τὴν Βίβλον εἰς 700.000 ἀντίτυπα καὶ εἰς 43 γλώσσας καὶ διαλέκτους. Ἡ διάδοσις τῆς Βίβλου προκαλεῖ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μελέτης τῶν πατερικῶν ὑπομνημάτων καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ ἐντατικὴ ἐργασία τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν ρωσικὴν τῶν ἔργων τῶν Πατέρων [8].

---

[5] Φλωρόφσκυ Γ. Ἡ πορεία τῆς ρωσικῆς θεολογίας, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: «Θεολογία, ἀλήθεια ζωή» (πνευματικὸν συμπόσιον), Ἀθῆναι 1962, σ. 41.

[6] Evdokimoff P., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 59.

[7] Kern C. (Arch.), L' Enseignement théologique supérieur dans la Russie du *XIX*e s., ἐν «Istina» (Boulogne s/Seine), 3 (1956) 249 - 286.

[8] Kern C. (R. P.), Les traductions russes des textes patristiques, Chevetogne (1957), σσ. 5 - 16

3. Ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος [9] καὶ ἡ Ἐκκλησιολογία του [10].

Ὁ Φιλάρετος δὲν κατέλιπε σύστημα. Αἱ παραδόσεις του ὅμως εἰς τὴν Θεολογικὴν Ἀκαδημίαν, τὰ συγγράματά του, ἡ ἀλληλογραφία του καὶ προπάντων τὰ κηρύγματά του καταπλήσσουν διὰ τὸν θεολογικόν του δραματισμόν. Ὡς θεολόγος, ὁ Φιλάρετος σκέπτεται πάντοτε μὲ βάσιν τὰ ἁγιογραφικὰ δεδομένα. Αἱ ρίζαι τῆς ἐκκλησιολογίας του τρέφονται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Γενικῶς, ἡ στάσις του ἀπέναντι τῶν Ἁγίων Γραφῶν εἶναι ὁμοία μὲ τὴν στάσιν τῶν Πατέρων. Οἱ χριστιανοί, ἐπαναλαμβάνει συνεχῶς, πρέπει νὰ τρώγουν τὸν Λόγον, ὅπως ἀκριβῶς τρώγουν τὸν εὐχαριστιακὸν Ἄρτον καὶ πίνουν τὸν εὐχαριστιακὸν Οἶνον. Συμβαίνει ὅμως ἐδῶ ὅ,τι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς λειτουργικῆς Ἐπι-

---

[9] Ὁ μητροπολίτης Μόσχας Φιλάρετος (1782 - 1867), κατὰ κόσμον Βασίλειος Drozdov, ἦτο υἱὸς διακόνου. Τῷ 1800 εἰσέρχεται εἰς τὸ Σεμινάριον τοῦ Troitzky, τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σεργίου, πλησίον τῆς Μόσχας. Τῷ 1808 γίνεται ἱερομόναχος καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας Πετρουπόλεως. Μὲ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν Θεολογικῶν Ἀκαδημιῶν τοποθετεῖται πρύτανις τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας Πετρουπόλεως. Ἐνδιαφέρεται σοβαρῶς διὰ τὴν μόρφωσιν θεολόγων κληρικῶν, τὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ὁποίων ἦτο: σοβαρότης, ταπείνωσις, ὑπακοή ὁ τύπος τοῦ ἱερέως τῆς ἐποχῆς του=«φιλαρέτειος», (ὅρα καὶ Kern C.—R. P.—, Philarète, Métropolite de Moscou, ἐν «Istina», 2 (1952) σ. 152). Τῷ 1817, εἰς ἡλικίαν 35 ἐτῶν, τὸν συναντῶμεν Ἐπίσκοπον τοῦ Iaroslav καὶ τῷ 1821 Ἀρχιεπίσκοπον Μόσχας. Τῷ 1826 ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Μόσχας, δι᾽ αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος προβιβάζεται εἰς μητρόπολιν. Ὁ Φιλάρετος παρέμεινεν εἰς τὴν μητρόπολιν Μόσχας μέχρι τοῦ θανάτου του (1867). Ἐπὶ 51 συναπτὰ ἔτη ἐποίμανε τὴν μητρόπολιν Μόσχας, ἀποκτήσας διορθόδοξον καὶ διαχριστιανικὴν φήμην ἰσχυρᾶς πνευματικῆς προσωπικότητος. Εἰς τὸ συλλυπητήριον γράμμα, τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ θανάτῳ του, τῷ 1867, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης τὸν ὀνομάζει «στῦλον, ἑδραίωμα, φῶς καὶ διδάσκαλον συμπάσης τῆς Ὀρθοδοξίας». (Ὅρα καὶ Korsounskij I. N., Svjatitel Filaret, mitropolit Moskovskij, Charkov 1894. Ammann A. M. (S. J), Storia della Chiesa Russa, Torino 1948 σ. 426 κ. ἑξ. καὶ Jugie M., Philarète Drozdov, ἐν D.T.C., v. XII, I, coll. 1376 - 1395, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία).

[10] Evdokimoff P., ἔνθ᾽ ἀνωτ., σ. 60-64. Τὸ ἄρθρον τοῦ Γεωργίου Δ., Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Φιλαρέτου Μόσχας (ἐν «Ἀνάπλασις», Δεκέμβριος 1965 σ. 6 - 7 καὶ 10 - 13), εἶναι ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀκριβὴς μετάφρασις τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθεισῶν σελίδων τοῦ καθηγητοῦ μου P. Evdokimoff. Ἴσως ἐκ τυπογραφικῆς ἢ ἄλλης ἀβλεψίας τῶν ὑπευθύνων τοῦ περιοδικοῦ παρελήφθη τὸ ὄνομα τοῦ πραγματικοῦ συγγραφέως.

κλήσεως: μόνον τὸ Πνεῦμα εἶναι δυνατὸν νὰ ζωοποιήσῃ καὶ νὰ φανερώσῃ εἰς ἡμᾶς τὸν Λόγον, τὸν παρόντα εἰς τὰς Γραφάς. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἐκκλησία, κοινότης κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον μυστηριακή, εἶναι κατ᾽ ἐξοχὴν τόπος συμμετοχῆς μας εἰς τὸ μόνιμον Μυστήριον τῆς Ἀληθείας, εἰς τὴν διαρκῆ Σύνοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει συγκαλέσει τὸ παράκλητον Πνεῦμα, τὸ ἐπιδημῆσαν εἰς τὸν κόσμον τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ὁ Λόγος ζῇ καὶ δημιουργεῖ τὴν Παράδοσιν, τὴν καθιστᾷ διαρκῶς κάτι το τελείως διαφορετικὸν ἀπὸ μίαν ἁπλῆν ἀνάμνησιν τύπων καὶ κειμένων. Τόπος τῆς ζωοποιήσεως τῆς παραδόσεως ὑπὸ τοῦ Λόγου, τοῦ ἐμπλουτισμοῦ καὶ τῆς ὁλοκληρώσεώς της, εἶναι τὸ πνευματοφόρον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ἐκκλησία. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, ὁ Φιλάρετος διακρίνει τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰς παραδόσεις τῶν ἐπὶ μέρους Σχολῶν. Ἡ αὐθεντία τῶν τελευταίων, ὁσονδήποτε μεγάλη, ἔρχεται πάντοτε εἰς δευτέραν μοῖραν, συγκρινομένη μὲ τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἡ αὐθεντία τῆς ἰδιωτικῆς πείρας, τῆς ἰδιωτικῆς μαρτυρίας, ἐνῷ ἡ αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ αὐθεντία τοῦ Παρακλήτου, τοῦ Πνεύματος τῆς Ἀληθείας καὶ Χορηγοῦ τῆς Ζωῆς. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν παραμένει ὁ Φιλάρετος ἐπιφυλακτικὸς ἀπέναντι τῶν «ἰδιωτικῶν γνωμῶν». Ἐξεγείρεται ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μὲ εὐκολίαν ἀνάγουν εἰς δόγμα ὡρισμένας «ἰδιωτικὰς διδασκαλίας» καὶ καταδικάζουν ὡς «αἱρετικὰς» ἄλλας. Γενικῶς, ὑπενθυμίζει πάντοτε τὴν ἀνάγκην νὰ διακρίνωμεν τὰς «γνώμας» τῶν θεολόγων ἀπὸ τὰ «δόγματα» τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τοῦτο, διότι μόνον ὁσάκις οἱ χριστιανοὶ συνέρχονται «ἐπὶ τὸ αὐτό», ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὴν εὐλογίαν τῶν νομίμων Ποιμένων των, ἠμποροῦν νὰ φθάσουν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα τῆς πλήρους κοινωνίας ἐν τῇ Ἀληθείᾳ, τῆς πλήρους ἑνώσεως μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπιμένει ἰδιαιτέρως ὁ Φιλάρετος ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Γραφὴ εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον Ἱστορία, μύησις εἰς τὴν Ἱστορίαν. Ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου, λέγει, ἀποκτᾷ ἑνότητα καὶ εὑρίσκει λογικὴν συνοχὴν μόνον ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς Διαθήκης. Τοῦτο καθιστᾷ τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μυστικὸν θεμέλιον, ὀργανωτικὸν πυρῆνα, μορφοποιὸν ἀρχὴν ὅλης τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δίδει νόημα καὶ προσανατολισμὸν εἶναι ἡ ἔλευσις τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, τοῦ Νυμφίου τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ κόσμος, διδάσκει ὁ Φιλάρετος, ἐδημιουργήθη διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὄχι ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν κόσμον. Διότι τόπος γενέσεως τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Παράδεισος. Χρόνος γενέσεως δὲ ἡ στιγμὴ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πτῶσις, ὅμως, ἦλθε νὰ διακόψῃ τὴν κοινωνίαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τοὐλάχιστον ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ τελευταίου.

᾿Αλλὰ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπέτρεψε τὴν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρίζης τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἄφησεν ὁ Θεὸς νὰ χαθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ᾿Εκκλησίας. Κυρίως, κατὰ τὸν Φιλάρετον, ἡ ᾿Εκκλησία ἐν πρώτοις εἶναι Σῶμα Χριστοῦ, εἶναι ἡ ἑνότης τῆς συζυγικῆς φύσεως, ἡ Διαθήκη ἡ ἐπισφραγιζομένη διὰ τοῦ γάμου, διὰ τῆς «κοινῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ». ῞Ολη ἡ ἐκκλησιολογία του ἀποδεικνύεται κατ᾿ οὐσίαν περιγραφὴ καὶ ἐπεξήγησις τῆς θεοποιοῦ κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἤρχισεν εἰς τὸν Παράδεισον, συνεχίσθη ἀνολοκλήρωτος καὶ ἐλλιπὴς εἰς τὴν κατάστασιν τῆς πτώσεως, ἀποκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ᾿Αρνίου, γίνεται ἁπλῆ καὶ βεβαία πραγματικότης ὁσάκις τελεῖται ἡ Θ. Εὐχαριστία, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰς ἀδιακόπους φανερώσεις καὶ ἐνεργείας τῆς Δόξης καὶ ᾿Αγάπης τοῦ Θεοῦ. Ρίζα αὐτῆς τῆς κοινωνίας εἶναι τὸ ἄφατον μυστήριον τοῦ Σταυροῦ. ῾Ο Σταυρὸς εἶναι ἡ ἐν χρόνῳ φανέρωσις τῆς Λατρείας καὶ τῆς ᾿Αγάπης. ῾Η ᾿Αγάπη εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτερον γνώρισμα τῆς ζωῆς τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. ᾿Ιδοὺ ἓν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα, ὅπου συνοψίζεται ἡ σημασία τοῦ Σταυροῦ, ἀπὸ ἕνα λόγον τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Μ. Παρασκευῆς: «Σταυρός, ἔλεγεν, εἶναι ἡ ᾿Αγάπη τοῦ Πατρὸς ποὺ θυσιάζει τὸν Υἱόν· ἡ ᾿Αγάπη τοῦ Υἱοῦ, ποὺ δέχεται νὰ θυσιασθῇ· ἡ ᾿Αγάπη τοῦ ῾Αγίου Πνεύματος, ποὺ θριαμβεύει διὰ τῆς ἀηττήτου δυνάμεως τῆς θυσίας». Περισσότερον ἀπὸ ἁπλοῦν ὄργανον σωτηρίας, ὁ Σταυρὸς εἶναι ἡ ἐν χρόνῳ φανέρωσις τῆς αἰωνίας ἀγάπης τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκκλησιαστικοῦ ὄντος, ὡς εἰκόνος τῆς ῾Αγίας Τριάδος. ᾿Εξ οὗ καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Φιλαρέτου εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς «ἐσωτερικῆς σταυρώσεως», τῆς «ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ ἐν τῇ καρδίᾳ». Κατ᾿ εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῆς ῾Αγίας Τριάδος, ἡ ᾿Εκκλησία εἶναι πρωτίστως κοινωνία πιστῶν. Τὸ πρόσωπον, ὅμως, σχηματίζεται καὶ οἰκοδομεῖται προπάντων διὰ τῆς θυσίας. ῞Οπως εἰς τὰ βάθη τοῦ «κεκρυμμένου Θεοῦ» ὁ ποθητὸς Σταυρὸς ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ κέντρον τῆς τριαδικῆς ζωῆς, παρομοίως πρέπει νὰ γίνῃ ὁ γνώμων καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ εἰς τὰ βάθη τοῦ «κρυπτοῦ τῆς καρδίας ἀνθρώπου»[11], περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ ᾿Απόστολος Παῦλος.

῾Η μοναδικὴ κεφαλὴ τῆς ᾿Εκκλησίας, κατὰ τὸν Φιλάρετον, εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν ᾿Ιησοῦς Χριστός. ῾Η πέτρα ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ᾠκοδομημένη ἡ ᾿Εκκλησία, δὲν εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ ᾿Αποστόλου Πέτρου, ἀλλὰ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεώς του: «Σὺ εἶ ὁ Χριστός...». Διότι «θεμέλιον γὰρ

[11] Α´ Κορ. 14, 25.

ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός»[12].

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, «ἀπολύτως καθαρὰ καὶ ἀληθής», παραμένει ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ συνεχιστὴς τῆς ἀρχαίας παραδόσεως τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ζητήματα τῆς πίστεως εἶναι δυνατὸν νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν κρίσιν της, διότι εἰς αὐτὴν ἐξακολουθεῖ νὰ ἀντηχῇ ἡ φωνὴ τῶν Πατέρων τῶν μεγάλων Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μυστηριακῆς φύσεως. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἑνότης δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τυπικὰ ἢ νομικὰ κριτήρια. (Ὁ A. S. Chomiakoff θὰ τονίσῃ ἰδιαιτέρως αὐτὸ τὸ σημεῖον). Ἐξωτερικῶς ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας φανερώνεται διὰ τῆς ὁμολογίας τῆς αὐτῆς πίστεως, διὰ τῆς βιώσεως τῶν αὐτῶν μυστηρίων, διὰ τῆς διακηρύξεως τῶν αὐτῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῶν μεγάλων Συνόδων. Πηγὴ ὅμως ὅλων εἶναι τὸ «ἐσωτερικὸν σύνταγμα» τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἐξ ἴσου μυστηριακὸν μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον «ἐμψυχώνει» τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀποτελεῖ τὴν «ἑνοποιὸν ἀρχήν» της.

Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Φιλάρετον, εἶναι καὶ αὐτὴ θεῖος ὀργανισμός, ὑπερφυσικὴ πραγματικότης, σῶμα ἐκκλησιαστικόν, παρ' ὅλον ὅτι ἔχει χωρισθῆ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν ἀδελφήν της. Αἱ ἀποφάνσεις τῶν μεταγενεστέρων δυτικῶν συνόδων (τῶν μετὰ τὰς 7 Οἰκουμενικὰς) δὲν εἶναι ἀναγκαστικῶς ἐσφαλμέναι ἢ αἱρετικαί. Ἁπλῶς δὲν ἔχουν ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν καί, συνεπῶς, δὲν ἔχουν καθολικὸν κῦρος. «Ἡ νόμιμος ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμός μου πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην καταδίκην (ἤ, ἔστω, κρίσιν) τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Μίαν τοιαύτην κρίσιν μόνον ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία (μία Οἰκουμενικὴ Σύνοδος) ἠμπορεῖ νὰ διατυπώσῃ... Ἐν τῷ μεταξύ, προτιμῶ νὰ ὑπακούω εἰς τὸ Πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας μου καὶ νὰ προσεύχωμαι ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν πάντων»[13].

Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ μητροπολίτου Μόσχας Φιλαρέτου κατέχει ἴσως τὴν κεντρικωτέραν θέσιν εἰς τὴν θεολογικὴν ζωὴν τῆς Ρωσίας τοῦ 19ου αἰῶνος.

4. Ἡ Ἱστορικὴ σχολή.

Ὁ 19ος αἰὼν εἶναι ὁ αἰὼν οὐχὶ μόνον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς συνθέσεως αὐτῆς ὑπὸ τὰ καθαρῶς ρωσικὰ πλαίσια. Παρῆλθε πλέον ἡ ἐποχὴ ἑνὸς Μαξίμου Γραικοῦ καὶ ἑνὸς Παϊσίου Βελιτσκόφσκυ.

---

[12] Α΄ Κορ. 3, 11.

[13] Evdokimoff P,. ἔνθ' ἀνωτ., σ. 63.

Μετὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν Θεολογικῶν Ἀκαδημιῶν (1809), παρουσιάζεται πλειὰς ρώσων θεολόγων. Μία προσωπικότης ἀμέσως μετὰ τὸν μητροπολίτην Μόσχας Φιλάρετον, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν, εἶναι ὁ διάδοχός του ὡς μητροπολίτης Μόσχας, ὁ Μακάριος Boulgakoff (†1882), γνωστὸς ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου τῆς Δογματικῆς του. Παρ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις της ἡ Δογματικὴ αὕτη, ἐν συγκρίσει μὲ τὴν «Theologiae Christianae compendium» τοῦ Εἰρηναίου Folkovsky (1802), ἢ τὴν Δογματικὴν τοῦ μητροπολίτου Μόσχας Πλάτωνος (1780), παρουσιάζει ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῶν δυτικῶν ἐγχειριδίων καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὰς πατερικὰς πηγάς. Περισσότερον ζωντανὸς καὶ πλέον εἰδικὸς ὁ Φιλάρετος Coumilevsky, ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Tchernigov (†1866), παλαιοδιαθηκολόγος καὶ πατρολόγος, παρουσιάζει μὲ ἐπιτυχῆ ἀνάλυσιν μέσα εἰς ἱστορικὰ πλαίσια, τὸ ἐγχειρίδιον τῆς Δογματικῆς του. Οἱ δύο Φιλάρετοι (Drozdov καὶ Coumilevsky), ὁ Μακάριος Boulgakoff, ὁ Σίλβεστρος Malevansky, ὡς καὶ ὁ N. Malinovsky, ἔδωσαν μὲ ὅλον τὸ κῦρος τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ καθηγητοῦ Θεολογικῆς Ἀκαδημίας, ἕνα πατριστικὸν «κανόνα» εἰς τά δογματικὰ ἐγχειρίδια. Ὁ «κανὼν» αὐτὸς θὰ ἀποτελέσῃ τὴν πλέον παραδοσιακὴν καὶ πλέον παραγωγικὴν Σχολήν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν, κατὰ τὸν ἐπιτυχῆ ὁρισμὸν τοῦ π. Γ. Φλωρόφσκυ, «Ἱστορικὴν Σχολὴν»[14].

Ἡ Ἱστορικὴ Σχολὴ πλησιάζει τὴν θεολογίαν μὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Ἱστορίαν καὶ ἀναλύει τὰ δόγματα ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν βάσεων ἐντὸς τῆς ζώσης παραδόσεως. Πλῆθος ἐπιστημόνων: ἱστορικῶν, φιλοσόφων, δογματολόγων, λειτουργιολόγων καὶ κανονολόγων, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφερθοῦν. Ὅλοι αὐτοὶ ἐργάζονται διὰ τῆς ἱστορικῆς μεθόδου. Μεταξὺ αὐτῶν οἱ πλέον γνωστοὶ εἶναι: ὁ Belotov, ὁ E. Goloubinsky, ὁ A. Corsky, ὁ A. Katansky, ὁ A. Lebedev, ὁ J. Troitsky, ὁ A. Dimitrievsky, ὁ ἐπίσκοπος P. Ouspensky, ὁ Ἀρχιμ. A. Kapoustine, ὁ P. Kazansky, ὁ Pavlov, ὁ Barsov, ὁ Berdnikov, ὁ T. Goloubinsky, ὁ Koudriavtzev, ὁ A. Wredensky, ὁ Karpov, ὁ Jourkevitch καὶ ὁ Karinsky. Ἐργάζονται διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς παραδόσεως. Ἀναζητοῦν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν μυστήριον ὄχι μόνον πληροφορίας περὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ αὐτὸν τοῦτον τὸν Θεὸν ὡς γνωρίζεται καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ θρησκευτικὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας παρουσιάζεται μὲ τὴν ἰδέαν τῆς

---

[14] Αὐτόθι, σ. 64 - 65.

βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ τόπος, ὅπου ἐκπληροῦνται τὰ πεπρωμένα τοῦ κόσμου.

5. Οἱ σλαβόφιλοι καὶ ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ «Sobornost».

Εἷς κύκλος ἐνθουσιωδῶν νέων, οἱ ὁποῖοι καταβροχθίζουν τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ Schelling, τὴν κριτικὴν τοῦ Καντίου, τὸν ἰδεαλισμὸν τοῦ Fichte καὶ τοῦ Hegel, τὸν πανθεϊστικὸν ρεαλισμὸν τοῦ Σπινόζα καὶ τέλος τὸν σπιριτουαλισμὸν τοῦ Κουζανοῦ, ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῶν «σλαβοφίλων»[15].

Ἐὰν οἱ «δυτικοὶ» ἐζήτουν τὴν δυτικοποίησιν τοῦ ρωσικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ «σλαβόφιλοι» εἶχον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογία ἦτο ἡ μόνη ἱκανὴ νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀξίαν τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας καί, ἐξ αὐτοῦ, νὰ σχηματισθῇ εἷς συγκεκριμένος ἰδεαλισμός, ὅπως τὸν συναντῶμεν ἀργότερον, κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα, εἰς τοὺς S. Frank καὶ N. Lossky[16]. Ἐκπρόσωπος τῆς κινήσεως τν «σλαβοφίλων» εἶναι ὁ Aleksej Stepanovits Chomiakoff[17].

Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ sobornost[18] ὡς ὅρος δὲν εἶναι τοῦ Chomiakoff. Ἡ λέξις sobornost προέρχεται ἐκ τῶν συνθετικῶν so καὶ

---

[15] Αὐτόθι σ. 66. [16] Αὐτόθι, σ. 66.

[17] Οὗτος ἐγεννήθη τὴν 1ην Μαΐου 1804 καὶ ἦτο υἱὸς παλαιᾶς ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Τὰ πρῶτα γράμματα ἔμαθε ὑπὸ Ρ. Καθολικοῦ ἱερέως. Ἐσπούδασε μαθηματικὰς ἐπιστήμας. Ἐνυμφεύθη τῷ 1836 τὴν Ekaterina Michailovna Jazykovna, ἐξ ἧς ἐπέκτησε τέσσαρα τέκνα. Δὶς ἐταξίδευσεν εἰς Δυτικὴν Εὐρώπην. Ἔδρασε εἰς Ρωσίαν ὡς ἐφευρέτης, φιλόσοφος καὶ ἱστορικός, συγχρόνως δὲ ἐθεολόγει. Σημειωτέον ὅτι τῷ 1821 ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πατρίδα μας, ὡς ἐθελοντὴς κατὰ τῶν Τούρκων. (βλ. A.S. Chomiakoff, Izbranje Sotsinenje - ἐπιμέλεια I. A. Arseniev—ἔκδ. «Τσέχωφ» 1955, σ. 5). Προσφέρων ἰατρικὴν βοήθειαν εἰς θύματα πανώλους ἐμολύνθη καὶ ἀπέθανε τὴν 23ην Σεπτεμβρίου 1860. (Ὅρα καὶ Plank, Katholizität und Sobornost, Würzburg 1960, σ. 54, παρὰ Χαρκιανάκη Στ., Ἀρχιμ., Περὶ τὸ ἀλάθητον τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ. Ἀθῆναι 1965, σ. 128). Ἡ κυριωτέρα βιβλιογραφία περὶ τοῦ A. S. Chomiakoff: Ammann A.M. (S.J.), Μνημ. ἔργον. Berdjajev N., A.S. Chomiakoff, Μόσχα 1912. Gratieux A., A.S. Khomiakov et le mouvement slavophile, t. I: Les hommes, t. II: Les doctrines, Paris (éd. du Cerf) 1939. Guillou (Le) M.—J. (o.p.), Mission et Unité, Les exigences de la communion, t I. t. II, Paris (éd. du Cerf) 1960. Skobtsova E., A. Chomiakoff, Παρίσιοι (ἔκδ. YMCA - PRESS) 1929.

[18] Ἡ κυριωτέρα βιβλιογραφία περὶ τῶν πηγῶν τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Chomiakoff:

α) Chomiakoff A. S., Tserkov Odna (=Μία ἐκκλησία), ρωσικὸν κεί-

brat, ἤτοι sobirat ἢ sobrat, ὅπερ σημαίνει: συλλέγειν. Διὰ τοῦ ἐπιθέτου «sobornaja» μετεφράσθη ἡ λέξις «καθολική» τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἀντὶ τοῦ «sobornaja» θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ ὅροι «vselenskaja» ἢ «vsemirnaja». Οἱ δύο τελευταῖοι ὅροι σημαίνουν «οἰκουμενική». Διὰ τοῦ ὅρου sobornost ἐπέρχεται σοβαρὰ ἀλλαγὴ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Ἡ φράσις «...εἰς Μίαν, Ἁγίαν Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν» γίνεται: «...εἰς Μίαν, Ἁγίαν, Συνοδικὴν (ἢ Συλλογικὴν) καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν». Ὑπάρχει μεγάλη φιλολογία εἰς τὸ θέμα τῆς ἀκριβοῦς μεταφράσεως τοῦ ὅρου «καθολική», ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως «sobornaja», ἐὰν δηλ. σημαίνῃ «συνοδική». Πολλοὶ ρῶσοι ὑποστηρίζουν ὅτι «sobornaja» σημαίνει «συνοδική», ἐνέχουσα ὅμως τὴν ἔννοιαν τῆς καθολικότητος[19]. Μιὰ σύγχρονος αὐθεντία τῆς ρωσικῆς θεολογικῆς σκέψεως τῆς διασπορᾶς, ὁ π. N. Afanassieff (1893 - 1966), ὑποστηρίζει ὅτι: «Εἶναι δυνατόν, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο ἡ μετάφρασις αὕτη, ἡ «sobornaja» νὰ ἀπέδιδε ἐπακριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως «καθολική», σημαίνουσα συγχρόνως «συνοδική»[20]. Ὁ Chomiakoff εἰς τὸ ἔργον του «Μία Ἐκκλησία» γράφει χαρακτηρι-

---

μενον: 1. Βερολῖνον 1926, ἔκδ. L. Karamsin, 2. Σὰν Πάολο 1953 καὶ 3. ἐν Izbranje sotsinenje, N. Ὑόρκη, ἔκδ. «Τσέχωφ», 1955, σ. 206 - 229. Γαλλικὴ μετάφρασις: ἐν Gratieux A., Le mouvement slavophile à la veille de la révolution Paris (éd. du Cerf) 1953, σ. 213 - 243. Γερμανικὴ μετάφρασις: N. v. Bubnoff — H. Herenberg, Östliches Christentum, Documente II: Philosophie, München 1925. Ἀγγλικὴ μετάφρασις: ἐν Birkbeck W. J., Russia and the English Church during the last fifty years, vol. I, London 1895.

β) Chomiakoff A.S., L' Eglise Latine et le Protestantisme au point de vue de l' Eglise d' Orient. Recueils d' articles sur des questions religieuses, Lausanne et Vevey 1872.

[19] « Or la racine slave voulant dire assemblée est plus particulièrement concile, synode, les termes dérivés soborny, sobornost, reçoivent par là une nouvelle nuance pour l' oreille russe sans perdre pour cela leur sens direct, celui de catholique, catholicité». Lossky V.I., Du troisiemè attribut de l' Eglise, ἐν «Dieu Vivant» (Paris), No 10, σ. 79.

[20] «Il est possible qu' à l' époque, où cette traduction a été faite, le mot «sobornaja» rendait assez exactement l' idée de «catholique», tout en signifiant en même temps «consiliaire», Afanasieff A., Le Concile dans la théologie orthodoxe russe, ἐν «Irénikon» (Chevetogne), 3 (1962) σ. 316.

στικῶς: Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται: Μία, Ἁγία, Συνοδική (Καθολική ἢ Οἰκουμενική), Ἀποστολική, διότι...» κ.τ.λ.[21]. Ἡ λέξις «sobor», κατὰ τὸν Chomiakoff, περικλείει τὴν ἰδέαν τῆς συναθροίσεως, ἥτις βεβαίως δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχῃ συγκεντρωθῇ ἐν ὡρισμένῳ τινὶ τόπῳ ἀλλὰ δυναμικῶς ὑφίσταται καὶ ἄνευ τυπικῆς συνενώσεως. Τοῦτο εἶναι ἡ ἑνότης ἐν τῇ πολλότητι»[22].

Ἡ ἐκκλησιολογία τοῦ Chomiakoff δυσκόλος δύναται νὰ ἑρμηνεύσῃ ὀρθῶς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον, ὅπου κατ' ἀρχὴν αἱ ἀποφάνσεις ἐγένοντο δεκταί, ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, ἀλλ' ἀπερρίφθησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν πιστῶν. Κατὰ τὸν Chomiakoff, οἱ πιστοὶ ἀπετέλουν τὸν ἐ λ ε γ κ τ ὴ ν τῶν ἐπισκόπων. Μόνον ἡ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ὅλον τὸ Σῶμα, ὡς ὑπεσχέθη ὁ Κύριος, ἐγγυᾶται τὴν παραμονὴν ἐν τῇ ἀληθείᾳ. «Ἡ Ἐκκλησία ἀπεδέχετο ἢ ἀπέρριπτε τὰς ἀποφάνσεις τῶν συνόδων, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν εὕρισκε ταύτας συμφώνους ἢ ἐναντίας πρὸς τὴν Πίστιν ἢ τὴν Παράδοσιν· καὶ ὠνόμαζεν Οἰκουμενικὰς ἐκείνας ἐκ τῶν συνόδων, τὰς ὁποίας ἀνεγνώριζεν ὡς ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς σκέψεως»[23].

Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι πολὺ σοβαρὸν ἀπὸ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, διότι ὁ Chomiakoff ζητεῖ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ του, νὰ μειώσῃ (ἀπὸ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας) τὴν θέσιν τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Ἀρνεῖται τὸ διδακτικὸν ἔργον ὡς προνόμιον τῶν ἐπισκόπων, διότι, λέγει, «ὅλη ἡ Ἐκκλησία διδάσκει»[24]. Τί εἶναι τότε Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Chomiakoff; «Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ἀμοιβαίαν ἀγάπην τῶν χριστιανῶν, εἶναι ἡ ἀγάπη ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸν Πατέρα διὰ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»[25]. Καὶ ἡ «ἀγάπη» εἶναι: «ἡ ὀργανικὴ ἀπαρχὴ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν μυστηρίων Του»[26]. Ἡ κοινωνία αὕτη πιστοῦ καὶ Θεοῦ δὲν ἔχει, κατὰ τὸν Chomiakoff, οὐδὲν παραδοσιακὸν σχῆμα ἢ ἐξωτερι-

---

[21] Chomiakoff A., Izbranje sotsinenje, N. Ὑόρκη, ἔκδ. «Τσέχωφ», 1955, σ. 210.

[22] Plank B., μνημ. ἔργον σ. 63. παρὰ Χαρκιανάκι, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 131-132.

[23] Chomiakoff A. S., L' Eglise Latine κλπ., ἔνθ' ἀνωτ. σ. 48-49.

[24] «Toute l' Eglise, autrement dit l' Eglise dans son integrité, enseigne», ἔνθ' ἀνωτ., σ. 55.

[25] Αὐτόθι, σ. 267.

[26] Αὐτόθι, σ. 117.

κὴν ὁρατότητα. Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, χαρακτηρίζεται ὡς ὀργανισμὸς Πίστεως καὶ Ἀγάπης. Ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ ἴδιος ὁ Chomiakoff εἰς τὸν Ἀγγλικανικὸν διάκονον W. Palmer, προτιθέμενον νὰ μεταστραφῇ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν: «Ἀσφαλῶς δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι πρὸ πολλοῦ ἔχετε αἰσθανθῇ, ὡς ἔχομεν αἰσθανθῇ καὶ οἱ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν, ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅλων τῶν Δυτικῶν Ὁμολογιῶν, τόσον τῶν Ρωμαϊκῶν ὅσον καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Ρώμης, ὑπὸ μορφὴν διαμαρτυρίας, προκυψασῶν, δὲν ἔγκειται κυρίως ἐν τοῖς διαχωρίζουσι δόγμασιν ἢ ἄρθροις τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ τινί, ὅπερ μέχρι τοῦδε δὲν καθωρίσθη εἰσέτι, οὐδὲ ἐξεφράσθη σαφῶς. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἔγκειται ἐν τῷ διαφόρῳ τρόπῳ θεωρήσεως αὐτῆς ταύτης τῆς Ἐκκλησίας»[27]. Προβαίνων, ὁ Chomiakoff, εἰς περιγραφὴν τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας γράφει: «Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ ἐπιγείῳ ἀποστολῇ αὐτῆς εἶναι συγχρόνως καὶ ὁρατὴ καὶ ἀόρατος. Εἶναι ὄντως ἡ κοινωνία τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκλελεγμένων, ἓν σῶμα καὶ μία ψυχή· καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀόρατος. Ἀλλ' εἶναι ὡσαύτως αὕτη καὶ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες (ἀνεξαρτήτως πάντοτε τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἰδιωτικῆς αὐτῶν ζωῆς) ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀρχὴν (Prinzip) τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καὶ ὑποτάσσονται εἰς αὐτήν, τοὐλάχιστον ἐξωτερικῶς... Αὕτη — ἡ Ἐκκλησία — δὲν ἐτάζει καρδίας· δὲν ἀρνεῖται τὴν κοινωνίαν αὐτῆς εἰς τὴν μετάνοιαν, οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν φαινομενικὴν μετάνοιαν· ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν τινὲς τῶν ἀδελφῶν ἀπορρίπτουσιν ἢ ἀρνοῦνται αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχήν, τὴν τῆς ἑνότητος πρόξενον. Τότε δὲν κρίνει ἡ Ἐκκλησία περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἀπομακρύνεται. Ὁ ἀνθρώπινος δεσμὸς ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος μεταξὺ τῶν ἐπὶ μέρους, ἀλλά, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν θέλησιν, ἔχει παύσει νὰ ὑφίσταται ὁρατῶς ὁ μυστικὸς δεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ εἰδικὴ χάρις, ἡ μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένη, ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Ὑπάρχει δηλ. μόνον ἐφ' ὅσον ὑποτάσσεται εἰς τὴν ἀόρατον Ἐκκλησίαν καὶ εἶναι διατεθειμένη νὰ ἀποτελῇ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῆς. Ἐξ ἑτέρου καὶ ἡ ἀόρατος Ἐκκλησία, λόγῳ αὐτῆς τῆς φύσεώς της, οὐδεμίαν θρησκευτικὴν κοινωνίαν δύναται νὰ δεχθῇ ὡς ἀποκάλυψιν αὐτῆς, ἐὰν δὲν ὑποτάσσηται εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι, ὡς ἤδη εἶπον, ἡ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ φέρει μεθ' ἑαυτῆς τοὺς καρποὺς της, τὴν ἁγιότητα καὶ τὴν γνῶσιν τῶν θείων μυστηρίων, ἤτοι τὴν Πίστιν»[28]. Ἡ ὁρατὴ Ἐκκλησία, θὰ παρετήρει τις, οὐδεμίαν

[27] Χαρκιανάκι Στ., μνημ. ἔργον, σ 133 - 134. [28] Αὐτόθι, σ. 134.

κέκτηται, κατὰ τὸν Chomiakoff, ἰδιότητα τοῦ κρίνειν καὶ δικάζειν τὰ μέλη της, ὁσάκις ταῦτα ἀρνοῦνται ἐπισήμως τὴν ἀρχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτῶν!

Γενικῶς ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία, διὰ τοῦ Chomiakoff, παρουσιάζεται εἰς τοὺς μὴ ὀρθοδόξους ἀδελφούς μας ὡς κοινωνία ἁγίων εἰς μίαν πνευματικὴν ἐσωτερικότητα, μὴ ἔχουσαν ἀνάγκην οὐδενὸς ἐξωτερικοῦ ὀργάνου [29]. 'Εκ τοῦ σημείου τούτου ὁρμώμενοι πολλοὶ ρῶσοι θεολόγοι τῆς διασπορᾶς, συγχρόνως δὲ καὶ μὴ ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ἀναφέρουν συνεχῶς ὅτι ἡ 'Ορθόδοξος 'Εκκλησία «εἶναι ἡ 'Εκκλησία τοῦ 'Αγίου Πνεύματος»[30]. 'Ο ὅρος οὗτος πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλλῃ εἰς ἀμηχανίαν [31]: 'Η ΡΚαθολική, ἡ ΠΚαθολική, ἡ Προτεσταντικὴ καὶ ἡ 'Αγγλικανικὴ 'Εκκλησία δὲν εἶναι τοῦ 'Αγίου Πνεύματος; 'Η τάσις αὕτη τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Chomiakoff εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀμφισβήτησιν ὑπὸ πολλῶν σλάβων ὀρθοδόξων θεολόγων καὶ τοῦ ἀλαθήτου τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων [32]. «'Η σύγχυσις, ἀναφέρει ὁ π. Στ. Χαρκιανάκις, γίνεται εἰς βάρος τοῦ ὀργάνου, εὐρυνομένου τούτου κατ' ἀρχὰς ἐπὶ ἐπικινδύνῳ ἰσοπεδώσει Κλήρου καὶ Λαοῦ ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ, τελικῶς δὲ αἰρομένου πάντῃ, διότι ἐν τῇ τοῦ sobornost θεωρίᾳ τοῦ Chomiakoff οὐδὲν ἐξωτερικὸν αὐθεντικὸν ὄρ-

---

[29] «L' Eglise peut exister dès que deux ou trois sont réunis au nom du Christ. Ces alveoles ecclésiastiques ou églises locales peuvent, en fait, s' ignorer les unes les autres, ne pas être en relations directes, mais cela ne signifie rien, car l' unité dans l' Esprit n' est pas affaiblie». Boulgakoff S, L' Orthodoxie, Paris 1932, σ. 95.

[30] Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 1.

[31] Ὅρα καὶ ἄρθρον τοῦ πάστορος L. Boyer (τοῦ ἀργότερον ΡΚαθολικοῦ ἱερέως), Protestantisme et Orthodoxie, ἐν «Irenikon», 1938, σ. 228, εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπει ὁ Guillou (Le) M.—J. (O.p.), Mission et Unité., τ. 2ος, Paris (éd. du Cerf) 1960, σ. 194. Ὅρα ἐπίσης καὶ τὴν διένεξιν μεταξὺ τῆς Χριστοκεντρικῆς 'Εκκλησιολογίας τοῦ π. Γ. Φλωρόσφκυ (Christ and his Church, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ: L' Eglise et les Eglises, éd. Chevetogne 1954, vol. 2, σ. 159 - 170) καὶ τῆς πνευματαλογικῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Vl. Lossky (Essai sur la Théologie mystique de l' Eglise d' Orient, Paris, éd. Aubier—1954 ,μεταφρασθὲν δὲ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τῆς πρεσβυτέρας Στ. Κ. Πλευράκη, μὲ τὸν τίτλον: 'Η μυστική θεολογία τῆς 'Ανατολικῆς 'Εκκλησίας — Δοκίμιον, Θεσσαλονίκη 1964). Πλείονα περὶ τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης ταύτης διενέξεως ἐν: Y.—N. Lelouvier, Perspectives russes sur l' Eglise. Un théologien contemporain: Georges Florovsky, Paris, (éd. du Centurion), 1968.

[32] Guillou (Le) M.—J. (o.p,) Ἔνθ' ἀνωτ., σ. 311 - 313.

γανον ἔχει θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»[33]. Ἰδοὺ οἱ κίνδυνοι ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Chomiakoff, τοὺς ὁποίους ἐπισημαίνει ὁ π. Στ. Χαρκιανάκις: «1. «Μυστήρια» καὶ «Λόγος» δὲν θεωροῦνται ἐν τῇ ἑνιαίᾳ αὐτῶν αὐθεντίᾳ ὡς δύο διάφοροι μορφαὶ τοῦ αὐτοῦ θελήματος τοῦ Ἑνὸς Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, τῆς ἁρμοδιότητος περὶ τὰ μυστήρια ἀποδιδομένης εἰς τοὺς κληρικούς, τῆς δὲ περὶ τὸν Λόγον εἰς πάντας τοὺς πιστούς. 2. Ἐπιφέρεται πλήρης ἰσοπέδωσις μεταξὺ Κλήρου καὶ Λαοῦ, διὰ προφανοῦς ἀρνήσεως τοῦ θεοκαταστάτου τῆς Καινῆς Διαθήκης πολιτεύματος τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ θεωρεῖται τελικῶς ὡς ζήτημα ἐξωτερικῆς τάξεως καὶ οὐχὶ διὰ τῆς σημασίας τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς ὡς ἐχέγγυον τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας. 3. Διὰ τοῦ ἀκράτου μυστικισμοῦ ἐπιζητεῖται ἠθικιστικὴ θεώρησις τοῦ Χριστιανισμοῦ, συγχεομένων οὕτω τῶν ὁρίων μεταξὺ φυσικῆς τάξεως καὶ τῆς τάξεως τῆς χάριτος. 4. Κηρύσσεται ἄκρατος ὑποκειμενισμός, καὶ δὴ κατὰ σχῆμα ὀξύμωρον, διότι ἡ τοῦ sobornost θεωρία, καίτοι τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητεῖ ἐν τῇ ὁλότητι, οὐδὲν κανονιστικὸν μέγεθος δύναται νὰ ἐξελέγξῃ ἢ ἀναχαιτίσῃ τὸ ἐσωτερικὸν βίωμα τοῦ πιστοῦ. 5. Μοιραῖον ἐπακόλουθον τῆς τοῦ sobornost θεωρίας εἶναι ἄκρα ἀγνωσιαρχία καὶ ἀβεβαιότης ἐν τοῖς τῆς Πίστεως»[34].

Πολλοί, ἐν οἷς καὶ ρῶσοι, ἐπέκριναν τὸν Chomiakoff. Ὁ καθηγητὴς P. N. Evdokimoff, νομίζω ὅτι τοποθετεῖ καλῶς τὰ πράγματα, ὅταν γράφῃ ὅτι: «Ὁ Chomiakoff δὲν εἶναι θεολόγος ex professo. Τὰ γραφόμενά του εἶναι πολλάκις συγκεχυμένα. Ἡ πολεμικὴ ὑπερέβη καὶ παρεμόρφωσε πολλάκις τὴν σκέψιν του. Μόλις ἀρχίζει νὰ ἐπιβεβαιώνῃ κάτι «ἐξ ἀντιθέσεως», προσεγγίζει τὰ σφάλματα τοῦ προτεσταντισμοῦ. Τοιουτοτρόπως ἡ διδασκαλία του ἐπὶ τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἶναι διφορουμένη καὶ ἐλλιπής. Ὁ ὑπέρμετρος τονισμὸς τῆς ἠθικῆς ἐπόψεως τῆς καθολικότητος παραβλέπει τὸ δογματικὸν χάρισμα τῶν ἐπισκόπων. Ἡ κανονικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν πιστῶν· προέρχεται ἐκ τοῦ κοινοῦ Ἄρχοντος τοῦ Ὅλου Σώματος καὶ μεταβιβάζεται διὰ τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς»[35].

---

[33] Μνημ. ἔργον, σ. 115.

[34] Αὐτόθι σ. 115.

[35] Evdokimoff P., μνημ. ἔργον, σ. 69. Πλείονα περὶ τῶν ἐλλείψεων καὶ σφαλμάτων τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ Chomiakoff ὅρα ἐν Romanidis J. S., Orthodox Ecclesiolgy according to A. Khomiakov, ἐν «The Greek Orthodox Theological Review», II (1956) 57 - 73.

6. Ἡ ἐν Ρωσίᾳ ἀπήχησις τῆς Α΄ ἐν Βατικανῷ Συνόδου.

Ἡ Α΄ ἐν Βατικανῷ Σύνοδος τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδίως αἱ συναντήσεις τῶν Ὀρθοδόξων μετὰ τῶν ΠΚαθολικῶν θεολόγων (Βόννη, 1871 - 1875) προὐκάλεσαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ρώσων θεολόγων, ὥστε νὰ ἐξετάσουν πάντα σχεδὸν τὰ δογματικὰ θέματα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας. Ἐξ «ἀντιθέσεως» πλέον καὶ διὰ λόγους καθαρῶς ἀπολογητικοὺς ἀρχίζει ἡ θεολογγία τοῦ αὐτοκεφάλου τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπανέρχονται εἰς τὴν μνήμην ὅλων οἱ Ἱ. Κανόνες: α) Ὁ 34ος τῶν Ἁγίων καὶ πανσέπτων Ἀποστόλων, β) ὁ 9ος τῆς Ἀντιοχείας (τῷ 341) καὶ γ) ὁ 28ος τῆς 4ης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα ἐπιτείνει τὴν ὀρθόδοξον θέσιν, ὅτι ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι μόνον ὁ Κύριος. Διαδίδονται εὐρέως α) ἡ Ὁμολογία πίστεως τοῦ Πατριάρχου Δοσιθέου (1672) καὶ ἡ Ἀπάντησις τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Πάπαν Πῖον Θ΄ (1848). Κατὰ γενικὴν γνώμην τῶν θεολόγων τῆς ἐποχῆς, μόνον Οἰκουμενικὴ Σύνοδος εἶναι δυνατὸν νὰ θίξῃ τὰ δογματικῆς φύσεως θέματα. Ἡ ταύτισις Πάπα καὶ Ἐκκλησίας καὶ ἡ τοποθέτησις τοῦ Πάπα ὑπεράνω καὶ αὐτῆς τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀναγκάζει τοὺς θεολόγους τῆς ἐποχῆς νὰ ταυτίσουν τὸν Θεάνθρωπον μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεανθρωπίνου ὀργανισμοῦ. Οἱ καθηγηταὶ Goussev, Kerensky, Beliaev καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Σέργιος, ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς α΄ ἐν Βατικανῷ Συνόδου τῆς ΡΚαθολικῆς Ἐκκλησίας, δηλοῦν καὶ γράφουν, ὅτι μόνον ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι πλέον ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου [36].

7. Μυσταγωγικὴ ἐκκλησιολογία.

Ἡ μυσταγωγικὴ ἐκκλησιολογία [37] ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ρωσικὴν Ἐκκλησίαν τὸν 19ον αἰῶνα, παραλλήλως πρὸς τὴν «σχολικὴν» ἐκκλησιολογίαν, ἐκ τῶν μοναστικῶν τάσεων, κυρίως ὅμως ὑπὸ τῶν Startsi. Ἡ ἐκ-

---

[36] Evokimoff P., μνημ. ἔργον, σ. 71.

[37] Ἡ μυσταγωγικὴ ἢ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς κυρίως ὡς ἐκκλησιολογία ἢ κάλλιον ὡς ἐκκλησιολογικὴ θεωρία τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ π. Ν. Afanassieff, δὲν ἐδημιουργήθη ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τὸν π. Afanassieff ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὀφείλει τὴν συστηματοποίησιν τῆς μυσταγωγικῆς ἐκκλησιολογίας. Κατὰ τὸν Afanassief, ἑκάστη τοπικὴ Ἐκκλησία, ὡς εὐχαριστιακὴ κοινότης, εἶναι καθολικὴ Ἐκκλησία. Ὅρα σχετικῶς τὰ κάτωθι ἔργα τοῦ ἰδίου: α) La doctrine de la primauté à la lumière de l' eclésiologie, en «Istina», 4 (1957) 401 - 420. β) Τὸ Κυριακὸν Δεῖπνον, (ρωσιστί), Παρίσιοι 1952, σ. 93, γ) L' Infaillibilité de Eglise du point de vue d' un théologien orthodoxe, ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ «L'

κλησιολογία αὕτη εὑρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν παραδοσιακὴν γραμμὴν τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, τοῦ Μαξίμου Γραικοῦ καὶ τοῦ Παϊσίου Βελιτσκόφσκυ [38]. Εἰς τὴν Ρωσίαν, μετὰ τοὺς διαδόχους - μαθητὰς τοῦ Παϊσίου Βελιτσκόφσκυ, διεδόθη εὐρύτατα ἡ περὶ συχνῆς Θ. Κοινωνίας ἀπόφασις τῆς Συνόδου τῆς Κ/Πόλεως, τῷ 1829, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι: «...χρέος ἔχουσιν οἱ εὐσεβεῖς ἐν ἑκάστῃ Ἱερᾷ Μυσταγωγίᾳ νὰ προσέρχωνται καὶ νὰ μεταλαμβάνωσι τοῦ Ζωοποιοῦ Σώματος...» [39]. Τὴν ἐκκλησιολογίαν ταύτην ἐνεθάρρυναν οὐχὶ μόνον αἱ μεταφράσεις ἀσκητικῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου τοῦ Κλίμακος, τοῦ Ἁγίου Ἰσαάκ, τοῦ Ἐφραὶμ τοῦ Σύρου καὶ τοῦ Ἀββᾶ Μακαρίου, ἀλλὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς» εἰς τὴν μοναχικὴν ἀναγέννησιν τῶν μονῶν τῆς ἐρήμου Optina, διὰ τῆς μεταφράσεως παλαμικῶν ἔργων. Οἱ Startsi Μακάριος καὶ Ἰωάννης Kireêfsky, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Goloubinsky καὶ Chevirev, συνεχίζουν τὰς μεταφράσεις, τὰς ὁποίας ἤρχισεν ὁ Ὅσιος Παΐσιος Βελιτσκόφσκυ καὶ οἱ μαθηταί του. Δύο προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν συνδέσει τὸ ὄνομά των μετὰ τῆς μυσταγωγικῆς ἐκκλησιολογίας, θὰ ἀναφέρωμεν ἀκόμη, τὴν τοῦ Ἁγίου Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ (1769 - 1833) [40], γνωστοῦ ἐκ τῆς συζητήσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μοτοβίλωφ [41] «περὶ οἰκειώσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», καὶ ἐκείνην τοῦ ἱερέως τῆς Κροστάνδης Ἰωάννου (†1908) [42], τοῦ ἐγγάμου ἱερέως, ὅστις κατέπληξε καὶ τὴν ἐποχήν του ἀλλὰ καὶ τὰς μετέπειτα γενεάς. Ὅλη ἡ χριστιανικὴ κοσμοθεωρία τοῦ ἱερέως ἐκείνου δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν γνωστὴν φράσιν: «πεθαίνω ὅταν δὲν λειτουργῶ».

Infaillibilité de l' Eglise», Chevetogne 1962, σ. 183—201, δ) Una Sancta, ἐν «Irénikon», 4 (1963) 436 - 475. Περί τῆς μυσταγωγικῆς ἐκκλησιολογίας ἔγραψαν καὶ οἱ κάτωθι: Schmemann A,, Unity, division, reunion in the light of orthodox Ecclesiologie, ἐν «Θεολογία» (Ἀθηνῶν), 1951, καὶ Primauté et autocéphalie dans l' Eglise Orthodoxe, ἐν «Istina», 1954 σ. 28 - 45 Meyendorff J., Sacrements et hiérarchie dans l' Eglise, ἐν «Dieu Vivant», No 26, σ. 81 - 91.

38 Endokimoff P., μνημ. ἔργον, σ. 74 - 75.

39 Mansi—Petit, Collectio Consiliorum, XL, 82. Ὅρα σχετικῶς καὶ περὶ τῆς καλουμένης ἔριδος τῶν κολλύβων καὶ τῆς συχνῆς Θ. Μεταλήψεως τὸ ἡμέτερον ἔργον: Nicodème l' Hagiorite (1749 - 1809), (Extrait de la Revue «Theologie» 1966 - 1967), σ. 33-48.

40 Kologrivof I., μνημ. ἔργον, σ. 418 - 440, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

41 Τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετάφρασιν τοῦ σπουδαίου τούτου κειμένου ὅρα ἐν: Γκιτζιρούλη Νικοδήμου (Ἀρχιμ.), Ὁ Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ (1759 - 1833), Ἀθῆναι (ἐκδ. οἶκος «Ἀστήρ»), 1966.

42 Ἀνεκηρύχθη εἰς Ἅγιον ὑπὸ τῆς ἐν ὑπερορίᾳ Ρωσικῆς Ἐκκλησίας.

8. Ἀντὶ ἐπιλόγου.

Εἰς τὴν ἐπὶ τροχάδην ἀνάλυσιν τῆς ἐκκλησιολογίας τοῦ 19ου αἰῶνος, ἥτις τυγχάνει ἀντιπροσωπευτικὴ τῆς ὅλης ρωσικῆς ἐκκλησιολογικῆς σκέψεως, εἴδομεν τὰ μεγάλα ρεύματα καὶ προβλήματα, ὅπως ταῦτα παρουσιάζονται.

Δύο σημεῖα ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ τονίσω: α) τὴν ἐκκλησιολογίαν τοῦ Φιλαρέτου καὶ τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς (ἐκκλησιολογία θεολόγων), οὐχὶ τελείαν, οὐχὶ ἰδανικὴν βεβαίως, ἀλλὰ δεικνύουσαν ἀνθρώπους ἀγωνιστάς, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν τὴν ἱστορικὴν ὁδὸν τῆς Ὀρθοδοξίας. Καὶ β) ἐκείνην τῶν «σλαβοφίλων» (ἐκκλησιολογία μὴ θεολόγων), οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ παρουσιάσουν τὴν Θεολογίαν, ὡς θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν. Τοὺς βλέπομεν νὰ πελαγοδρομοῦν, νὰ παραπταίουν. Τοὺς βλέπομεν νὰ ἀντικρούουν τὰς ἀκρότητας τοῦ Παπισμοῦ, ἀλλά, δυστυχῶς, νὰ χρησιμοποιοῦν προτεσταντικὰ ὅπλα. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τοὺς «σλαβοφίλους», ἐκτὸς τῶν «δυτικῶν», ἐπολέμησαν ἐν τῇ γενέσει τῆς θεωρίας των καὶ οἱ: K. Leontieff, Vl. Solovieff, V. Perniskij, A. Gorskij, P. Liniskij κ. ἄ.

Καλὸν θὰ ἦτο νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ κοινὰ σημεῖα καὶ τὰς διαφορὰς τῶν δύο ἐκκλησιολογιῶν ἤτοι τῆς τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Φιλαρέτου καὶ ἐκείνης τοῦ Chomiakoff: π.χ. ἡ θέσις τοῦ Λόγου εἰς τὸν Φιλάρετον καὶ τὸν Chomiakoff, ἡ θέσις τῆς ἐξωτερικῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τέλος ἡ θέσις καὶ ὁ ρόλος τῆς ἀγάπης.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶμεν τάς γνώμας τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ μου A. V. Kartacheff, ὅστις ἔγραφεν ὅτι: «...ἐν τῇ Ρωσίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῆς ἡ ἀνατολικὴ Ὀρθοδοξία ἀπέκτησε τὸ θεολογικόν της ἀπόθεμα (bogoslovskij reserv), ὅπερ ἀπώλεσε μετά τὴν παράλυσιν καὶ τὸ «σβύσιμον» (ougassanie) τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (sic)... Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἡγεμὼν (ἐν τῷ πρωτύπῳ γεγεμὼν) τῆς Ὀρθοδοξίας»[43].

Ἡ αὐτοκέφαλος Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἔχει, βεβαίως, πολλὰς σελίδας δόξης. Ἔχει ὅμως πάντα τὰ προβλήματα τῶν λοιπῶν αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ δυστυχῶς ἓν ἐπὶ πλέον: τὴν μονορθοδοξίαν.

---

[43] Kartacheff A. V., Tserkov v yeya istoricheskom ispolnenij, Ἀνακοίνωσις κατὰ τὴν ἀγγλορωσικὴν ἐν High — Lea συνδιάσκεψιν τῆς 24ης Ἰουνίου 1934, (δημοσιευθεῖσα ἐν «Pout» — Παρισίων—47, 1934, 15 27), παρὰ Γρ. Παπαμιχαήλ, Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν ρώσων, ἐν Ἀθήναις 1951, σ. 643-644.

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΑΣ ΖΥΜΩΣΕΙΣ

Ὑπὸ ΝΙΚ. ΜΑΤΣΟΥΚΑ Δ. Θ.

Ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὡρίσθη διὰ δογματικῶν ὅρων οὔτε ἡ θεολογικὴ σκέψις τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς παρουσίασε θεωρητικὰς συλλήψεις περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐγένετο π.χ. εἰς τὸ τριαδολογικὸν καὶ χριστολογικὸν δόγμα· ὡς λέγει δὲ ὁ Florovsky οἱ θεολόγοι καὶ γενικῶς τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ἔζων συνειδητῶς ἐντὸς τῆς πραγματικότητος τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἦτο δὲ ἀναγκαῖον νὰ ὁρίσουν αὐτὴν θεωρητικῶς[1]. Παρὰ ταῦτα, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ θεολογία τῶν πατέρων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν ἀσχολεῖται περὶ θέματα ἐκκλησιολογικά. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ 16ου αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει ἔγινε κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ πρόξενος τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ προβλήματος. Διότι αἱ ἀρχαῖαι αἱρέσεις δὲν εἶχον δημιουργήσει ὁμάδας Ἐκκλησιῶν, αἱ δὲ ἀποσπασθεῖσαι νεστοριανικαὶ καὶ μονοφυσιτικαὶ Ἐκκλησίαι ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ πολιτικῶν κυρίως εἰπεῖν λόγων, δὲν ἔδωσαν ἀφορμὰς κατὰ τὴν περαιτέρω ζωὴν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ προβλήματος, δεδομένου ὅτι δὲν ἐγένοντο οὐσιαστικαὶ θεολογικαὶ ἐπαφαὶ πρὸς ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας. Ὁ Προτεσταντισμὸς ὅμως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεώς του ἔδωκε τοιαύτας ἀφορμάς· ἔδιδε δὲ ὠθήσεις ἔκτοτε πρὸς ἐξέτασιν τῆς Ἐκκλησιολογίας ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος, σὺν τῷ χρόνῳ δὲ καὶ ἡ ἀγωνία ἐνετάθησαν εἰς τὸ ἔπακρον ἀπὸ τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Ἐκκλησίαι εἰσῆλθον εἰς τὸν χῶρον τῶν οἰκουμενικῶν ἀναζητήσεων. Δὲν εἶναι θέμα τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἔξωθεν ἐπιδράσεις, τὰς ὁποίας ἐδέχθησαν κατὰ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Πάντως

---

[1] G. Florovsky, Le corps du christ vivant, ἐν «Cahiers théologiques, Neuchatel - Paris 1948, σ. 10 κ. ἑξ.

ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις παρουσίασεν ἐντόνους ζυμώσεις εἰς τὸν τομέα τῆς ἐρεύνης καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς Ἐκκλησιολογίας.

Θὰ περιορισθῶμεν κατ᾽ ἀνάγκην εἰς ὡρισμένους σταθμούς. Θὰ ἠδύνατο κανεὶς π.χ. ν᾽ ἀναφέρῃ ὡς κεντρικοὺς κατὰ πάντα σταθμοὺς εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν τὴν τρίτην γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Ν. Δελχὶ (1961) καὶ τὴν δευτέραν σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ (1962 - 64), ἐκ πλευρᾶς Προτεσταντισμοῦ καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς παγκοσμίου σπουδαιότητος ἐκκλησιαστικὰς ἐκδηλώσεις προεβλήθησαν ἀξιοσημείωτοι προσπάθειαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς Ἐκκλησιολογίας ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς θεολογίας, ἡ ὁποία κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἀνδρώνεται εἰς τοὺς κόλπους τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Αἱ θεολογικαὶ αὐταὶ ζυμώσεις, φυσικῷ τῷ λόγῳ, προητοιμάσθησαν καὶ ἐκυοφορήθησαν πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐντὸς τῶν κύκλων τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ. Αἱ ἀπόψεις δὲ αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἀνευρίσκονται εἰς τὰς ἐν λόγῳ κινήσεις καὶ ἀποτελοῦν τὸν καρπὸν τῆς θεολογικῆς σκέψεως ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, δὲν ἐπισημαίνονται εἰς τὰς ὁμολογίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ εἰς τὴν παλαιοτέραν θεολογικὴν σκέψιν καὶ ἐκκλησιαστικὴν τακτικὴν τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ «ἀχίλλειος πτέρνα» τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀπὸ τῆς Μετρρυθμίσεως καὶ ἑξῆς εἶναι ἡ Ἐκκλησιολογία. Ὁ Προτεσταντισμὸς ὡς ἐκκλησιαστικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον προῆλθεν ἐκ τῶν μεταρρυθμιστικῶν κινήσεων τοῦ 16ου αἰῶνος, εὑρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὴν ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησιολογίαν. Ἡ βάσις τῆς θεολογίας τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐξ ἀρχῆς ἦτο ἡ ἀνθρωπολογία καὶ Χριστολογία. Ἐπὶ τῆς Χριστολογίας ἐγένετο προσπάθεια νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς δικαιώσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ πίστεως καὶ ἡ Ἐκκλησιολογία. Οὕτω ἡ Ἐκκλησιολογία, ἡ ὁποία εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸν εὕρισκε τὴν τελείαν αὐτῆς ἔκφρασιν εἰς τὸν ὁρατὸν ὠργανωμένον ἱεροκρατικὸν θεσμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, χωρὶς φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ ἐξαλείφεται τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον κατὰ πάντα, καὶ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν ἦτο ἡ ζωντανὴ παρουσία τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας τοῦ μυστηρίου, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ὅμως εἰς μίαν καθαρῶς πνευματοκρατικὴν διάστασιν, εἰς τὸν Προτεσταντισμὸν κατέστη πρόβλημα. Οὗτος κατ᾽ ἀρχὴν ἀνεκάλυψε τὴν Πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολήν. Ὁ κυριαρχῶν τόνος εἰς τὴν διδασκαλίαν τούτου ἦτο ἡ δικαίωσις ἐκ πίστεως. Βραδύτερον, καὶ κυρίως μὲ τὴν συμβολὴν τῆς βιβλικῆς θεολογίας ἐγένετο ἡ ἀνακάλυψις καὶ τῆς Πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς καὶ οὕτω τὸ αἴτημα διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ κυρίως διὰ τὴν ἑνότητα αὐτῆς ἐγένετο ἐπιτα-

κτικόν. Βεβαίως, ἡ Confessio Augustana εἰς τὸ ἕβδομον ἄρθρον αὐτῆς ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς ὀλίγα περὶ τῆς Ἐκκλησίας· αὕτη ὁρίζεται ὡς ἡ congregatio sanctorum (ὁ νεώτερος ὅρος communio sanctorum), ὅπου κηρύσσεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τελοῦνται ὀρθῶς τὰ Μυστήρια. Δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἤτοι τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἐβίωσεν ὁ Προτεσταντισμὸς ἐντόνως βραδύτερον κατὰ τὴν τραγικήν του διάσπασιν. Οὕτως ἢ ἄλλως ὅμως εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς ἀπὸ τῶν πρώτων του βημάτων ἐζήτησε προστασίαν καὶ δικαίωσιν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας· εἰς αὐτὴν ἀνεζήτησεν οἰκουμενικὴν πληρότητα. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μελάγχθωνος πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν βυρτεμβεργίων θεολόγων καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β΄ [2]. Ὀρθῶς ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν προτεσταντικὴν Ἐκκλησιολογίαν καὶ ἐτήρησε στάσιν ἐπιφυλακτικήν· ἀτυχῶς ὅμως δὲν ἠδυνήθη, ἐκ λόγων ἴσως δυσμενῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, ἐλλείψεως γνησίας ὀρθοδόξου θεολογίας καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατελήφθη ἐξ ἀπίνης, νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς προτεστάντας δι᾿ ἑνὸς γνησίου ὀρθοδόξου διαλόγου· ἐδανείσθη ἀρκετὰ ρωμαιοκαθολικὰ πρότυπα, ὡς ἐπίσης ὁσάκις ἤθελε ν᾿ ἀποκρούσῃ ρωμαιοκαθολικὰς ἀπόψεις ἐδανείζετο προτεσταντικὰ ἐπιχειρήματα.

Ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς ἐξ ἄλλου ἐσκλήρυνε τὴν στάσιν του ἔναντι τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Ἐτόνισε μετ᾿ ἐμφάσεως τὸν ἱεροκρατικὸν ὁρατὸν θεσμὸν τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Βελλαρμίνου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία εἶναι τόσον ὁρατή, ὅσον ἀκριβῶς ἡ ὠργανωμένη Δημοκρατία τῆς Ἑνετίας. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ πάπα Πίου 12ου, «Mystici corporis» τοῦ 1943 ὁρίζει τὴν Ἐκκλησίαν ὡς σῶμα Χριστοῦ, προεκτεινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν [3]. Ἡ διδασκαλία αὐτὴ εἶναι ὁ καρπὸς τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ Αὐγουστίνου. Ὁ ὁρισμὸς ὅμως οὗτος περὶ Ἐκκλησίας ἐξυπηρετεῖ τὴν ἑξῆς βασικὴν ἄποψιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας· ὡς εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἑνώνονται ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως ἡ θεία καὶ ἀνθρωπίνη φύσις, οὕτω καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν συνδέονται μεταξύ των τὸ ὁρατὸν ἱστορικὸν στοιχεῖον καὶ τὸ ἀόρατον. Ἡ ἱστορία κατ᾿ αὐτὸν τὸν τρόπον θεωρεῖται ὑπὲρ τὸ δέον ὡς ἔχουσα δυ-

[2] E. Benz, Die Ostkirche im Licht der protestantischen Geschichtsschreibung von der Reformation bis zur Gegenwart, Freiburg im Br. 1952, σ. 18 κ. ἑξ.

[3] Denzinger, Enchiridion Symbolorum, 1963, 3809-3811.

νατότητας δυνάμει τῶν ὁποίων προβάλλεται ἡ ἱδρυματικὴ ἱεραρχικὴ μορφὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως τοῦ δόγματος τῆς Χαλκηδόνος εἰς τὴν σχέσιν ἱστορίας καὶ Ἐκκλησίας ἴσως εἶναι ἀτυχής, ὁδηγεῖ δὲ εἰς τὴν σύγχυσιν μεταξὺ προσώπου καὶ ἱστορίας, παραμερίζουσα οὕτω τὸν πνευματολογικὸν μεταμορφωτικὸν παράγοντα εἰς τὴν ἱστορίαν, μολονότι ἡ ἴδια παπικὴ ἐγκύκλιος τονίζει τὴν ἑνοποιὸν ἰδιότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὅμως δὲν θεωρεῖται ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν· ἡ ἱστορία ἐν τῷ συνόλῳ κατὰ ὀρθόδοξον ἄποψιν εἶναι τὸ πεδίον ἐντὸς τοῦ ὁποίου δρᾷ ἡ ἁγιαστικὴ μεταμορφωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ ἐκλάβωμεν τὴν ἱστορίαν ὑπὸ στατικὸν πρῖσμα, διότι ἐλλείπει ἡ πρὸς τὰ πρόσω χωροῦσα ἁγιαστικὴ δύναμις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία δρᾷ εἰς τὴν ὑπὸ ἀλλαγὴν τελοῦσαν ἱστορίαν καὶ ὄχι εἰς τὸν ὑπὸ κατάστασιν τελειότητος εὑρισκόμενον ἱστορικὸν παράγοντα. Τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τονίζεται ἐν προκειμένῳ ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐγκυκλίου πρὸς ἔξαρσιν τοῦ ὁρατοῦ ὀργανωτικοῦ στοιχείου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησιολογίας.

Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἔχει χαρακτῆρα πνευματικόν. Βεβαίως, ὁ Προτεσταντισμὸς δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἑνιαίαν περὶ Ἐκκλησίας διδασκαλίαν, μετὰ πολλῆς ὅμως συμπαθείας ὅλαι αἱ προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ρέπουν εἰς τὴν πνευματοκρατικὴν θεώρησιν τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας. Μολονότι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἀκραία περὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας διδασκαλία εἶναι μᾶλλον γνώρισμα τῶν νεοπροτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, οὐδόλως δὲ ἡ Μεταρρύθμισις ἀρχικῶς ὡς καὶ οἱ σύγχρονοι συντηρητικοὶ ἐκπρόσωποι τοῦ προτεσταντικοῦ θεολογικοῦ κόσμου δέχονται σπιριτουαλιστικὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίαν. Λίαν προσφυῶς ὁ H. Küng ὑποστηρίζει ὅτι εἰς τὴν πρᾶξιν οὐδέποτε ὑπῆρξεν «ἀόρατος» Ἐκκλησία, οὔτε εἰς τὴν ἀρχέγονον Ἐκκλησίαν οὔτε εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πρώτων χρόνων οὔτε καὶ εἰς τοὺς χρόνους τῆς Μεταρρυθμίσεως, κατὰ τοὺς ὁποίους εἶχον διαμορφωθῆ αἱ Ἐκκλησίαι τῶν πριγκίπων καὶ τῶν προτεσταντικῶν κρατῶν [4]. Φυσικῷ τῷ λόγῳ, ὅταν ὁ Λούθηρος συνεκέντρωνε ἡγεμόνας καὶ πρίγκιπας ζητῶν καὶ λαμβάνων βοήθειαν ἐξ αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ εἶχε τόσον αἰθερίαν καὶ πνευματοκρατικὴν περὶ Ἐκκλησίας ἀντίληψιν.

---

[4] Βλ. H. Küng, Die Kirche, Freiburg im Br. 1967, σ. 49.

Οὕτως ἢ ἄλλως ὅμως εὑρεθεὶς ὁ Προτεσταντισμὸς ἐντὸς μιᾶς τραγικῆς τῷ ὄντι διασπάσεως ἑνὸς κόσμου ραγδαίως καὶ ἐπαναστατικῶς ἐξελισσομένου ἐσυνειδητοποίησε τὸ πρόβλημα τῆς ἑνότητος. Διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἀνεζήτησεν ἐναγωνίως νὰ εὕρῃ δικαίωσιν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν σχέσεων καὶ ἐπαφῶν μετὰ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, καλλιεργῶν συγχρόνως τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τονίζων τὴν ἀνάγκην συνεργασίας τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κρισίμου τῶν συγχρόνων περιστάσεων. Δὲν συζητοῦμεν ἐν προκειμένῳ τὰ αἴτια τοῦ ὀργασμοῦ αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἐντοπίζονται εἰς πνευματικοὺς καὶ καθαρῶς ἐξωτερικοὺς πολιτικῆς φύσεως παράγοντας. Ἀρκεῖ μόνον νὰ τονισθῇ τοῦτο· οὐδεὶς πρέπει νὰ φαντασθῇ ὅτι αἱ Ἐκκλησίαι ζοῦν ἢ πρέπει νὰ ζοῦν, ὡς ἐὰν τοῦτο ἦτο δυνατόν, ἐντὸς αἰθερίων κόσμων, ἐντὸς τῶν ὁποίων οὐδεμίαν σχέσιν δύνανται νὰ ἔχουν πρὸς τὸν ἱστορικὸν παράγοντα. Εἰς περίπτωσιν δὲ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιδροῦν ἐξωτερικοὶ παράγοντες, οὐδεὶς δύναται ν᾿ ἀποκλείσῃ τὴν ἄποψιν ὅτι τοῦτο γίνεται δυνάμει τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ ταῦτα ὁ Προτεσταντισμὸς κυρίως εἰπεῖν ὠθούμενος ἐκ τῶν λόγων καὶ ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς ἐποχῆς ἀφ᾿ ἑνὸς καὶ ἐκ τῶν ἐνδογενῶν αὐτοῦ τραγικῶν διασπαστικῶν τάσεων ἀφ᾿ ἑτέρου ἔδωκε τὴν πυροδότησιν εἰς τὸ ἔναυσμα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Ὡς γνωστὸν κατ᾿ ἀρχὴν διεχωρίσθησαν δύο κλάδοι δραστηριότητος· ὁ κλάδος ζωὴ καὶ ἐργασία (Life and work), ἀρχῆς γενομένης ἐκ τοῦ ἐν Στοκχόλμῃ συνεδρίου τὸ 1925 καὶ ὁ κλάδος πίστις καὶ τάξις (Faith and order), ἀρχῆς γενομένης ἐκ τοῦ παγκοσμίου συνεδρίου τῆς Λωζάνης τὸ 1927. Καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς κατευθύνσεις, ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν εἰς τὸν κλάδον «πίστις καὶ τάξις» ἀντεμετωπίσθηκαν κατ᾿ ἐξοχὴν διὰ τῶν δογματικῶν θεμάτων τῆς πίστεως τὸ ἐκκλησιολογικὸν πρόβλημα καὶ πρωτίστως ἡ ἔννοια τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν. Κατὰ τὰ δύο παγκόσμια συνέδρια «πίστις καὶ τάξις» τοῦ 1927 ἐν Λωζάνῃ ὡς καὶ τοῦ 1937 ἐν Ἐδιμβούργῳ, οἱ προτεστάνται προσεπάθησαν νὰ θεμελιώσουν τὴν ἑνότητα ἐπὶ πρακτικοῦ πεδίου, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἀντέδρασαν πρὸς τοῦτο, προτάξαντες τὴν ἀνάγκην εὑρέσεως πρωτίστως δογματικῆς βάσεως καὶ κριτηρίου ἑνώσεως κατ᾿ ἀρχὴν τῶν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν μεταξύ των νὰ παρουσιάσουν εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν οὐσιώδεις διαφοράς. Εἰς τὸ τρίτον παγκόσμιον συνέδριον «πίστις καὶ τάξις» ἐν Λοὺντ τῆς Σουηδίας τὸ 1952 ἐθεωρήθη ἀναγκαία ἡ «συγκριτικὴ Ἐκκλησιολογία». Οἱ προτεστάνται ἐξισορρόπουν τὰς εἰς τὴν ὁριζόντιον ἱστορικὴν ἐκδήλωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν διαφορὰς καὶ διασπάσεις μὲ τὴν κάθετον σχέσιν τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν κοινὸν σωτῆρα καὶ Κύριον Ἰησοῦν

Χριστόν [5]. Αἱ ἀδύνατοι ὅμως αὐταὶ θέσεις ἔτυχον περαιτέρω ἐπεξεργασίας καὶ βελτιώσεως, ἰδίᾳ κατ᾽ ἀρχὴν εἰς τὴν τρίτην γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Ν. Δελχί. Θὰ ἤρκει καὶ μόνον ἐν προκειμένῳ νὰ παραθέσωμεν τὸ εὔγλωττον κείμενον τῆς δηλώσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. κατὰ τὸ συνέδριον «πίστις καὶ τάξις» ἐν Ἁγίῳ Ἀνδρέᾳ (1960), τὸ ὁποῖον μὲ ἐλαφρὰς τροποποιήσεις ἐνεσωματώθη εἰς τὰ κείμενα τοῦ «περὶ ἑνότητος τμήματος» τῆς τρίτης γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. «Πιστεύομεν ὅτι ἡ ἑνότης, ἡ ὁποία εἶναι τὸ θέλημα καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καθίσταται ὁρατή, ὑπὸ τὸν ὅρον ἅπαντες ἐν ἑκάστῳ τόπῳ νὰ εἶναι βεβαπτισμένοι ἐν Ἰ. Χριστῷ καὶ νὰ ὁμολογοῦν αὐτὸν ὡς Κύριον καὶ σωτῆρα, νὰ ὁδηγοῦνται δὲ διὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἰς μίαν ἐντεταγμένην κατὰ πάντα κοινωνίαν, ἐμμένοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἀποστολικὴν πίστιν, κηρύττοντες τὸ αὐτὸ Εὐαγγέλιον, συμμετέχοντες εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡνωμένοι ἐν κοινῇ προσευχῇ καὶ ἔχοντες τὴν αὐτὴν ὀργανικὴν ζωήν, ἐκδηλούμενοι ἐν τῇ μαρτυρίᾳ καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸς ὅλους· ταυτοχρόνως ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ἡνωμένοι μεθ᾽ ὅλης τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας πανταχοῦ καὶ πάντοτε (εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας), κατὰ τρόπον ὥστε ἡ ἱερωσύνη καὶ τὰ μέλη ν᾽ ἀναγνωρίζωνται ὑφ᾽ ὅλων καὶ ἅπαντες νὰ δύνανται νὰ ἐνεργοῦν ἀπὸ κοινοῦ καὶ νὰ λαλοῦν ἀπὸ κοινοῦ, ὡς αἱ περιστάσεις ἐπιβάλλουν διὰ τοὺς σκοποὺς ἐκείνους, πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς καλεῖ τὸν λαὸν Αὐτοῦ» [6].

Τὸ ἐν λόγῳ ἐκκλησιολογικὸν κείμενον διὰ τὸν Προτεσταντισμὸν εἶναι ὄντως κάτι τὸ νέον· πρέπει δὲ νὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς. Γίνεται λόγος περὶ ὁρατῆς κοινωνίας τῶν βεβαπτισμένων Χριστιανῶν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, κοινωνίας μυστηριακῆς (τῆς Θείας Εὐχαριστίας), κοινωνίας εἰς τὴν θείαν λατρείαν καὶ τὸ σπουδαιότερον περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς χειροτονίας. Φυσικῷ τῷ λόγῳ αἱ θέσεις αὐταὶ ἔσχον ἀνάγκην πλήρους ἐπεξεργασίας. Πῶς νοεῖται ἐν προκειμένῳ ἡ ἀναγνώρισις τῆς χειροτονίας ἢ καλλίτερον ποία ἡ οὐσία τῆς χειροτονίας; Ἐπ᾽ αὐτοῦ οὐδὲν θετικὸν λέγεται. Τὸ κείμενον αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται ἁπλῶς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς Communio Sanctorum, ὡς πράττουν αἱ προτεσταντικαὶ Ὁμολογίαι, ἀλλὰ ἐπισημαίνει τὰς ὁρατὰς ἐκφράσεις καὶ τὸν

---

[5] R. Sclenczka, Die theologische Situation vor Uppsala, ἐν «Okumenische Rundschau», 17, 2 (1968), σ. 103.

[6] Βλ. H. L. Althaus, Ökumenische Dokumente, Göttingen 1962, σ. 68-69.

χαρακτῆρα τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὀρθόδοξος ἀντιπροσωπεία ἐν Ν. Δελχὶ ἀνεγνώρισε τὴν πρόοδον ταύτην, δὲν εὗρεν ὅμως, φυσικῷ τῷ λόγῳ, πλήρως ἱκανοποιητικὸν τὸ ἐν λόγῳ κείμενον καὶ γενικώτερον τὰς θέσεις τῶν προτεσταντῶν, τὰς διατυπωθείσας κατὰ τὴν ἐν Ν. Δελχὶ συνέλευσιν. Οἱ προτεστάνται ἐκτὸς τῆς ἀποδοχῆς τοῦ κειμένου τούτου, ἐπεχείρησαν νὰ κάμουν καὶ ἕτερον βῆμα, εὐνοοῦν τὴν περαιτέρω καλλιέργειαν τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. Τὸ πρῶτον ἄρθρον - βάσις τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τοῦ Π.Σ.Ε., ὡς διετυπώθη κατὰ τὴν πρώτην γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Amsterdam τὸ 1948, διευρύνθη ἀρκούντως ἱκανοποιητικῶς εἰς τρόπον ὥστε κατέστη κατά τινα τρόπον τριαδολογικόν, ἐνῷ πρότερον ἦτο χριστολογικόν. Γίνεται δηλ. δεκτὸν ὅτι τὸ Π.Σ.Ε. ἀποτελεῖ κοινωνίαν Ἐκκλησιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναγνωρίζουν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς σωτῆρα (ἄρθρον - βάσις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς πρώτης γενικῆς συνελεύσεως ἐν Amsterdam), εἰς τρόπον ὥστε νὰ συντελῆται ἡ δοξολόγησις τοῦ ἑνὸς Πατρὸς δι᾽ Υἱοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι (διεύρυνσις τοῦ ἄρθρου κατὰ τὴν τρίτην γενικὴν συνέλευσιν ἐν Ν. Δελχί). Οὕτω ἡ Ἐκκλησιολογία τοῦ Προτεσταντισμοῦ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν διάλογον παρουσιάζεται νὰ ἔχῃ τριαδολογικὴν βάσιν.

Αἱ περὶ ἑνότητος αὐταὶ τῆς Ἐκκλησίας θέσεις δὲν ἔμειναν στάσιμοι· καὶ πάλιν, μετὰ τὴν τρίτην γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Ν. Δελχί, ἤρχισεν ἡ περαιτέρω ἐπεξεργασία τούτων. Τὸ φλέγον τοῦτο θέμα κατέστη τὸ κυριαρχοῦν εἰς τὸ τέταρτον παγκόσμιον συνέδριον «πίστις καὶ τάξις» ἐν Montreal τοῦ Καναδᾶ, εἰς τὸ συνέδριον τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Bristol τὸ 1967 καὶ ὀλίγους μῆνας βραδύτερον ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης. Ἡ «συγκριτικὴ Ἐκκλησιολογία», καθορίζουσα τὰ κοινὰ σημεῖα μεταξὺ τῶν διῃρημένων Ἐκκλησιῶν δὲν ἤρκει πρὸς περαιτέρω πρόοδον καὶ καρποφορίαν. Διεπιστώθη ὅτι ἡ ἑνότης πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ ἐπὶ συγκεκριμένων καὶ πραγματικῶν ἐκδηλώσεων τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης ὁ Dr Vischer παρουσίασε τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος ἐργασίας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. ἐν Bristol κατὰ σαφῆ καὶ κατηγορηματικὸν τρόπον. Οὕτω αἱ Ἐκκλησίαι ὀφείλουν νὰ ἐνασχοληθοῦν σοβαρῶς περὶ τὰ ἐκκλησιολογικὰ θέματα, νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν μυστηρίων καὶ τοῦ ἱερατικοῦ λειτουργήματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν Bristol ἐπίσης ἐδόθη μεγίστη προσοχὴ εἰς τὰ θέματα τῆς Ἑρμηνευτικῆς τῆς Ἁγ. Γραφῆς, συγχρόνως δὲ ἠρευνήθη σοβαρῶς τὸ θέμα τῆς σπουδαιότητος τῶν Πατέρων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῶν πρώτων αἰώνων. Τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἐτέθη εἰς ἐπίκεντρον θέσιν, ἐτονίσθη δὲ γενικῶς ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ καὶ

τῆς λατρείας εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας[7]. Πάντα ταῦτα ὁδηγοῦν εἰς τὴν σοβαρὰν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας· ἡ ἑνότης πρέπει νὰ τεθῇ ἐπὶ συγκεκριμένων καὶ οὐσιαστικῶν βάσεων[8].

Κατὰ ταῦτα ὁ Προτεσταντισμὸς καταβάλλει δραματικὰς τῷ ὄντι προσπαθείας πρὸς ὑπερνίκησιν τῶν δυσχερειῶν καὶ εὕρεσιν θετικῶν ἐκκλησιολογικῶν βάσεων. Ἡ κοπιώδης αὐτὴ πορεία διαφαίνεται ἐκ τοῦ πρώτου παγκοσμίου συνεδρίου Πίστις καὶ Τάξις ἐν Λωζάνῃ τὸ 1927 μέχρι τῆς ἐν Οὐψάλᾳ τῆς Σουηδίας τετάρτης γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. Πρόκειται ἐν προκειμένῳ περὶ ὑποχωρήσεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἢ περὶ ἀνακαλύψεως νέων στοιχείων ἐκ τῆς οὐσίας του; Ὁ Προτεσταντισμὸς τὰς ἐξελίξεις καὶ ἀναζητήσεις ταύτας θέτει ἀσφαλῶς ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ βάσει τῆς ὁποίας ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς διαρκῶς ἀνανεουμένη ἢ μεταρρυθμιζομένη, ἤτοι ὡς semper reformanda. Δὲν δύναται συνεπῶς νὰ γίνῃ λόγος περὶ ὑποχωρήσεως τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ἀλλὰ περὶ νέων μεταρρυθμιστικῶν προόδων, ὡς ὁ ἴδιος θὰ καθώριζε τὸ γεγονὸς τοῦτο. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο περὶ τῆς Ἐκκλησίας ὡς semper reformanda εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ὀρθόν, πλὴν ὅμως προσκρούει εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι πρέπει νὰ ἐνταχθῇ ἐντὸς ἐκκλησιολογικῶν πλαισίων. Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν ἑνότητα αὐτῆς εἰς τὰς ἱστορικὰς ὁρατὰς καὶ συγκεκριμένας μορφὰς ζωῆς, τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν τῆς περαιτέρω ἐπιτυχῶς ἐκδιπλώσεως τῆς οὐσίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Πρέπει ἡ ἀγωνία τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ νὰ εἶναι ἔντονος καὶ δυναμικὴ ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν δυνάμεων τοῦ κόσμου τῆς ἁμαρτίας. Ἡ ἀνανέωσις τῆς Ἐκκλησίας δὲν νοεῖται μόνον ὡς ἡ ἑκάστοτε κατὰ σύγχρονον ἢ νέον τρόπον προβολὴ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἡ διαρκὴς ἐπαγρύπνησις ἔναντι

---

7 Βλ. Ἰ. Καλογήρου, Ἡ ἐν Ἡρακλείῳ (Κρήτης) συνέλευσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π. Σ. Ε. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Περιοδικοῦ «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς» 1967 - 1968) Θεσσαλονίκη 1968, σ. 42 κ. ἑξ.

8 Βλ. R. Slenczka, μνημ. ἔργ., σ. 103 - 104. Περὶ τὰ ζωτικὰ ταῦτα θέματα ἠσχολήθη καὶ ἡ τετάρτη γενικὴ συνέλευσις τοῦ Π. Σ. Ε. ἐν Οὐψάλᾳ τῆς Σουηδίας τὸν Ἰούλιον 1968. Ὅταν ἐγένετο ἡ παροῦσα εἰσήγησις, εὑρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς τῆς συγκλήσεως τῆς ἐν λόγῳ συνελεύσεως. Οὕτω δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὰ ἐκεῖ συζητηθέντα θέματα. Περὶ τῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν θεμάτων τῆς συνελεύσεως βλ. Ἀρχιμ. Σ. Χαρκιανάκι, Ἡ Δ΄ γενικὴ συνέλευσις τοῦ Π. Σ. Ε. ἐν «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Ἰούλιος - Αὔγουστος 1968, σ. 304 κ. ἑξ.

τῶν ἀπειλῶν τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ ὡς ἡ τυχὸν ἀνάγκη ἐπιδιώξεως τοῦ καθαρμοῦ της. Γενικῶς ἡ ἔξαρσις τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐν λόγῳ ἀρχῆς πρέπει ν' ἀποδοθῇ δικαίως εἰς τὸν Προτεσταντισμόν. Κατὰ πρῶτον ὅμως ἐπιβάλλεται ὁ Προτεσταντισμὸς νὰ δικαιώσῃ τὴν Ἐκκλησιολογίαν του καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐντάξῃ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐντὸς αὐτῆς. Ἄλλως ὁ ἰσχυρισμὸς περὶ τῆς προτεραιότητος καὶ μοναδικότητος τοῦ ἀξιώματος τούτου ἀποβαίνει λῆψις τοῦ ζητουμένου.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ ὅμως τὸ πρᾶγμα ἐκ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς εἰς τὰς οἰκουμενικὰς ἐκκλησιολογικὰς ἀναζητήσεις πραγματοποιεῖ προόδους, κρινόμενος ὑπὸ ὀρθόδοξον πρῖσμα. Πρέπει ὅμως συγχρόνως οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἀσκήσουν αὐτοκριτικήν, ἐρωτῶντες τί προσφέρουν αὐτοὶ εἰς τὸν διάλογον τοῦτον καὶ κατὰ πόσον ἐβοήθησαν τοὺς ζητοῦντας βοήθειαν ἀδελφοὺς προτεστάντας. Ἡ προσφορὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀναφέρεται κυρίως εἰπεῖν εἰς τὰς ἑκάστοτε δηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἁπλῶς πληροφοροῦν ἢ ἐπισημαίνουν τὰς κεντρικὰς ἀρχὰς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας. Ἀπὸ τοῦ πρώτου παγκοσμίου συνεδρίου «πίστις καὶ τάξις» μέχρι τῆς ἐν Ν. Δελχὶ τρίτης γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. (ἤτοι τῶν συνεδρίων καὶ συνελεύσεων ἐν Λωζάνῃ τὸ 1927, ἐν Ἐδιμβούργῳ τὸ 1937, ἐν Λοὺντ τὸ 1952, ἐν Ἔβανστον τὸ 1954 καὶ ἐν Ν. Δελχὶ τὸ 1961) ὅλαι αἱ ὀρθόδοξοι δηλώσεις ἔχουν κεντρικὴν καὶ ἑνιαίαν ἀρχήν· ὑπομιμνήσκουν εἰς τοὺς προτεστάντας ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἡ μόνη ἀληθὴς Ἐκκλησία, ἔχουσα τὴν γνησίαν παράδοσιν, τὰ Μυστήρια, τὰς ἑπτὰ οἰκουμενικὰς συνόδους καὶ γενικῶς προβάλλει ὑγιῶς τὸ δόγμα, τὴν λατρείαν καὶ τὴν τάξιν· δὲν γίνεται συγκόλλησις τῶν Ὁμολογιῶν ἀλλὰ μόνον ἐπιστροφὴ αὐτῶν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν[9]. Αἱ δηλώσεις αὐταὶ ὁπωσδήποτε βοηθοῦν τοὺς προτεστάντας εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῆς μεθόδου βάσει τῆς ὁποίας πρέπει νὰ γίνουν αἱ ἐκκλησιολογικαὶ ἀναζητήσεις καὶ ὁ οἰκουμενικὸς διάλογος. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ βοήθεια αὐτὴ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἔμμεσος καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς μὴ ἔχουσα οὐσιαστικὴν σχέσιν πρὸς τὸν διάλογον. Οἱ ὀρθόδοξοι φαίνονται ὡς ἀναμένοντες καὶ ἄλλας ἐξελίξεις ἐντὸς τοῦ Προτεσταντισμοῦ, διὰ νὰ προχωρήσουν εἰς ἕνα οὐσιαστικὸν διάλογον.

Ὁ Ν. Νησιώτης κατὰ τὴν τρίτην γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε. εἰς

[9] Βλ. Βασιλείου Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1964, σ. 134 κ. ἑξ.

τὴν ὁμιλίαν του, «Ἡ μαρτυρία καὶ ἡ ὑπηρεσία τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν μίαν ἀδιαίρετον Ἐκκλησίαν», προσεπάθησε διὰ δριματικῶν τῷ ὄντι προσπαθειῶν νὰ διεξαγάγῃ οὐσιαστικὸν διάλογον μὲ τὸν προτεσταντικὸν κόσμον. Ὁ Νησιώτης ἀνέτρεψε κατὰ βάσιν τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν τῶν ὀρθοδόξων δηλώσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐτίθετο ὡς βασικὴ προϋπόθεσις τῆς ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Τί σημαίνει ὁ ὅρος ἐπιστροφὴ κατὰ τὸν Νησιώτην; Ἁπλούστατα, ἀρνούμεθα διὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτοῦ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐνήργει κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἐνεργεῖ σήμερον εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Τὸ θέμα τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, κατ᾽ αὐτόν, δὲν λύεται μὲ δηλώσεις οὔτε μὲ διακηρύξεις οὔτε μὲ πολεμικήν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἄνθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς συμφώνως πρὸς τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησιολογίας, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν κατὰ τὰς δραματικὰς φάσεις τῆς δημιουργίας, σαρκώσεις τοῦ Λόγου, τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως. Πᾶσα Ἐκκλησία πρέπει νὰ ἔχῃ πρότυπα μορφῶν ζωῆς, εἰς τὰς ὁποίας ἀντανακλᾶται ἡ ἀλήθεια αὐτή, δὲν ἐπιβάλλεται δὲ νὰ προβαίνῃ εἰς δηλώσεις ὅτι ἀποδέχεται τὴν διδασκαλίαν ἄλλης Ἐκκλησίας. Δὲν νοοῦνται σχισματικαὶ Ἐκκλησίαι ἀλλ᾽ Ἐκκλησίαι τελοῦσαι ὑπὸ σχισματικὴν κατάστασιν [10]. Οὕτω κατά τινα τρόπον αἴρονται οἱ κανονικοὶ φραγμοί, ὡς καὶ τὰ ἐξωτερικὰ σχήματα, εἰς τὸ θέμα τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν. Πρέπει ὅμως ἐν προκειμένῳ νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἀπόψεις αὐταὶ τοῦ Νησιώτη δὲν ἀνεγνωρίσθησαν, ἔτυχον δὲ αὐστηρᾶς κριτικῆς [11].

Ὁ P. Evdokimov κατά τινα τρόπον ἐπιχειρεῖ κατὰ παρομοίαν μέθοδον ν᾽ ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας, δὲν φθάνει ὅμως εἰς τὰ συμπεράσματα τοῦ Νησιώτη. Κατὰ τὸν Evdokimov ἡ ἑνότης καὶ ἡ διαίρεσις ἀποτελοῦν μυστήρια, διότι ἡ διαίρεσις ὑπερβαίνεται ἢ ἐξαφανίζεται διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ ἰδία δὲ ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας οἰκοδομεῖται ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας αἴρονται οἱ κανονικοὶ καὶ διοικητικοὶ φραγμοὶ τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν. Αἱ

---

[10] Βλ. N. Nissiotis, The Witness and the service of Eastern Orthodoxy to the one undivided Church, ἐν «The Ecumenical Review» 14, 2 (1962) σ. 192 κ. ἑξ.

[11] Βλ. Ἰ. Καλογήρου Ἐκ τῆς Γ΄ γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Γρηγορίου Παλαμᾶ» 1962), Θεσσαλονίκη 1962, σ. 42 κ. ἑξ.

ἀπόψεις αὐταὶ τοῦ P. Evdokimov, νομίζομεν, ὅτι θέλουν νὰ στηρίξουν τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ πνευματοκρατικῶν βάσεων. Ὁ ἴδιος σημειώνει ὅτι ἡ ἑνότης πρέπει νὰ νοηθῇ ἐσχατολογικῶς, ὄχι ὑπὸ χρονικὸν πρῖσμα, ἀλλὰ ποιοτικῶς (qualitativ), ἤτοι ὡς πνευματικὴ ἐνέργεια τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ἡ ὁποία αἴρει τὰ σχήματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν Ἐκκλησιῶν [12].

Ἂς ἐξετάσωμεν ὅμως τώρα ἐν πλήρει συντομίᾳ τὰς θέσεις τῆς δευτέρας συνόδου τοῦ Βατικανοῦ βάσει τῆς Constitutio dogmatica de Ecclesia καὶ τοῦ decretum de oecumenismo. Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶχε καταδικάσει ἐπισήμως τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν μὲ τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Πάπα Πίου 11ου Mortalium animos [13]. Διεκήρυξεν ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴν ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διασφαλίζεται μόνον μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν. Εἶναι ὅμως προσὸν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ δυνατότης αὐτῆς πρὸς ταχεῖαν προσαρμογὴν εἰς τὰς ἐξωτερικὰς συνθήκας καὶ ἡ ἄνεσις αὐτῆς εἰς τὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἀποφάσεις της. Οὕτω διὰ τῆς δευτέρας συνόδου τοῦ Βατικανοῦ ἀνεθεώρησε τὰς θέσεις της ὡς πρὸς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν. Τὸ Decretum de Oecumenismo συνεδέθη μετὰ τῆς Constitutio dogmatica de Ecclesia. Λίαν ὀρθῶς ἡ σύνοδος διεῖδε τὴν ἀναγκαιότητα καθορισμοῦ τῆς Ἐκκλησιολογίας πρὸς ἐμπέδωσιν τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου. Πρὶν ἴδωμεν ὅμως τὰ κεντρικὰ καὶ βασικὰ σημεῖα τῆς Constitutio, ἂς σημειώσωμεν ὡρισμένας γενικὰς τάσεις τῆς συνόδου. Πρὸς εὐόδωσιν τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου προφανῶς δὲν ἔκαμε λόγον περὶ ἐπιστροφῆς τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, πρᾶγμα παράδοξον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμόν· ἀπεκάλεσε τοὺς πρώην αἱρετικοὺς προτεστάντας ἀδελφοὺς καὶ ἐδέχθη, ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ Decretum de Oecumenismo, ὅτι οἱ προτεστάνται ἀποτελοῦν ἐκκλησιαστικὰς κοινότητας. Ἕτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς συνόδου εἶναι ἡ ἀπουσία ἀναθεματισμοῦ. Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος διὰ τῶν περιφήμων κανόνων - ἀναθεμασμῶν (Si quis dixerit... anathema sit) εἶχεν ἀποκλείσει τοὺς προτεστάντας ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας.

Ἡ Constitutio dogmatica de Ecclesia ἀποτελεῖται ἐξ ὀκτὼ Κεφαλαίων. Εἰς τὸ πρῶτον Κεφάλαιον, Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας,

[12] Βλ. P. Evdokimov, Die eschatologische Dimension der Einheit, ἐν «Kyrios» 7, 1 (1967), σ. 1 κ. ἑξ.

[13] Denzinger, 3673.

ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ὑπὸ τὸ τριαδολογικὸν πρῖσμα. Ἐπιχειρεῖται νὰ δοθῇ πενυματολογικὴ βάσις εἰς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ μυστικὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ βάσις τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ ὁρατὴν καὶ ἀόρατον ἔκφρασιν. Ἡ Ἐκκλησία δηλ. εἶναι σύνθεσις ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου στοιχείου, ἐνῷ ἡ ἱεραρχία ἀποτελεῖ ὄργανον τοῦ πνεύματος. Εἰς τὸν Πέτρον κατ᾽ ἀρχήν, ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς Ἀποστόλους, παρεδόθη ἡ Ἐκκλησία διὰ νὰ ποιμαίνεται ὑπ᾽ αὐτῶν.

Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸ δεύτερον Κεφάλαιον εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὁ Ἰσραὴλ εἶναι πρόδρομος αὐτῆς. Εἰς τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας γίνεται ἡ διανομὴ τῶν χαρισμάτων. Εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν ὑπάρχει πραγματικῶς ἡ Ἐκκλησία· αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι ἀναγνωρίζονται ὡς Ἐκκλησίαι, ἐνῷ εἰς τὰς προτεσταντικὰς κοινότητας ἀναγνωρίζονται ἐκκλησιαστικὰ στοιχεῖα.

Τὸ τρίτον Κεφάλαιον ἐπιλαμβάνεται τοῦ θέματος τῆς ἱεραρχίας. Οἱ ἐπίσκοποι εἶναι διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, ὁ πάπας φυσικῷ τῷ λόγῳ, διάδοχος τοῦ Πέτρου· οἱ ἐπίσκοποι ἀποτελοῦν τὸ collegium, ἐνῷ ὁ πάπας εἶναι ἡ κεφαλή, ἡ ἐγγυωμένη τὴν ἀλήθειαν καὶ ἑνότητα. Οἱ ἐπίσκοποι εἰς τὸ σύνολόν των εἶναι ἀλάθητοι ὑπὸ τὴν βασικὴν προϋπόθεσιν ὅτι παραμένουν ἐν στενῇ σχέσει καὶ ὑπακοῇ πρὸς τὸν Πάπαν, διάδοχον τοῦ Πέτρου. Ὡς ἰσχυρίζονται ρωμαιοκαθολικοὶ σχολιασταὶ εἰς τὸν συγκεντρωτισμὸν τοῦτον δὲν ὑφίσταται ἀναγκασμός, ἀλλ᾽ ἐκφράζεται ἡ ἱεραρχικὴ χαρισματικὴ τάξις.

Εἰς τὸ τέταρτον, πέμπτον καὶ ἕκτον Κεφάλαιον γίνεται λόγος περὶ τῶν λαϊκῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν ἐν ὑποταγῇ εἰς τὴν ἱεραρχίαν ἰσότιμα ἡγιασμένα μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ἕβδομον Κεφάλαιον ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ὑπὸ τὸ ἐσχατολογικὸν πρῖσμα, ὡς μία πορεία ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἁμαρτίας πρὸς τὴν ἁγιότητα. Εἰς τὸ ὄγδοον Κεφάλαιον ἐπισημαίνεται ὁ ρόλος τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἁγιότητα τῆς Ἐκκλησίας, αἱ δὲ θέσεις τῆς συνόδου ἐμμένουν ἐπὶ τῶν μαριολογικῶν δογμάτων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς παραδόσεως.

Ἡ Constitutio de Ecclesia ἀποτελεῖ προσπάθειαν ἀπαντήσεως εἰς τὰς συγχρόνους κινήσεις, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ οἰκουμενισμοῦ, εἰς τὰς ἰδιαιτέρας κινήσεις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ γενικῶς εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον· εἶναι ἔκδηλος ὁ τόνος τῆς βιβλικῆς θεολογίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι δὲν ἔμειναν ἀμέτοχοι, ἀλλὰ εἰς τὰς προοδευτικὰς τάξεις αὐτῶν ἐγένετο οὐσιαστικὴ κίνησις, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Γερμανίαν, Γαλλίαν καὶ Ὁλλανδίαν. Ἐπιχειρεῖ ν᾽ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ ὑπερβῇ τὴν κα-

τηγορίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἱεροκρατικὸς συγκεντρωτικὸς θεσμός. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι ἡ πρόοδος εἰς τὴν Constitutio εἶναι λίαν θεωρητική, ἔχει πλείστας ὅσας ἀτελείας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου πλευρᾶς καὶ ἀπαιτεῖται προσαρμογὴ εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Προσεπάθησε παρὰ ταῦτα ἡ σύνοδος νὰ θέσῃ στερεὰς θεωρητικὰς βάσεις. Ἐπειδὴ ὅμως ἔμεινε ἡ θέσις τοῦ πρωτείου καὶ ἀλαθήτου ἀπαρασάλευτος, ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα δὲν ἐμπνέει αἰσιοδοξίαν ὡς πρὸς τὴν στερεότητα καὶ ἀντοχὴν αὐτοῦ. Πέραν αὐτῶν ὅμως, πλεῖστα ὅσα σημεῖα καὶ ἀνάγκας τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως κατενόησεν ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὑπὸ ὀρθὸν πρῖσμα.

Τρία εἶναι τὰ κύρια σημεῖα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τύχουν προσοχῆς· 1) πρὸς ἄμβλυνσιν τῆς κατηγορίας περὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς συγκεντρωτικοῦ ἱεροκρατικοῦ ὀργανισμοῦ, ἡ Ἐκκλησία καλεῖται σῶμα Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐντὸς τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως ὑπάρχει καὶ ἡ χαρισματικὴ κοινωνία. Εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι ἡ Πνευματολογία εἶναι ἐλλιπής· τὸ πρωτεῖον ἀφ᾿ ἑνὸς καὶ ἡ μὴ συσχέτισις Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἱστορίας μοιραίως ἀφήνουν σκιερὰ σημεῖα εἰς τὴν Constitutio, 2) ἡ Ἐκκλησία καλεῖται λαὸς τοῦ Θεοῦ· ἐν προκειμένῳ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τονίζεται εἰς τὸ ἔπακρον ἡ οἰκουμενικότης αὐτῆς καὶ 3) καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἀμβλυνθῇ ἡ ἐντύπωσις ἐκ τοῦ πρωτείου καὶ τοῦ ἀλαθήτου διὰ τῆς θεωρίας περὶ τοῦ collegium τῶν ἐπισκόπων.

Ἐν ὀλίγοις καὶ ἐν συμπεράσματι, αἱ Ἐκκλησίαι κατενόησαν τὸ αἴτημα τῆς συγχρόνου ἐκρηκτικῆς καὶ οἰκουμενικῆς ἐποχῆς, ἔθεσαν δὲ ὡς πρώτην ἀνάγκην τὴν λύσιν τοῦ ἐκκλησιολογικοῦ προβλήματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ 51ου (ΝΑ) ΕΤΟΥΣ 1968

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Μήνυμα τῆς Α. Θ Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Χριστουγέννων σελ. 3. — ***Σάββα Ἀγουρίδου***, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Φίλων ὁ Ἰουδαῖος σελ. 6. — ***Ἰωάν. Σ. Ἀναστασίου***, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συνέδριον διὰ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἐν Ρώμῃ. σελ. 20. — ***Κων)τίνου, Δ. Φράγκου***, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συνάντησις ἀρετῶν καὶ ἐθνικὸς βίος. σελ. 23. — ***Ἀρχιμ. Παντελ. Ροδοπούλου***, Ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου. Ἐφαρμογὴ ψυχολογικῶν μεθόδων εἰς τὸ Κήρυγμα. σελ. 28. — ***Ἀρχιμ. Χριστοδ. Παρασκευαΐδου***, Π. Θ. καὶ Ν. Ἡ προσευχὴ καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς κατὰ τὸν Romano Guardini. σελ. 38. — Τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος Ρώμης πρὸς Κορινθίους ἐπιτολή. (Ἀποσπάσματα) σελ. 49. — ***Γεωργ. Ἰ. Μαντζαρίδου***, Ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ὀρθόδοξος πνευματικότης καὶ Θεολογία κατὰ Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν. σελ. 54. — ***Νικολ. Γ. Ζαχαροπούλου***, Θεολόγου Καθηγητοῦ. Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς κατὰ τοὺς μέχρι τοῦ Εὐσεβίου χρόνους. σελ. 67. — Ἐγκαίνια τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν σελ. 76. — Χρονικὰ Ἱερᾶς Μητροπόλεως. σελ. 80. — Κριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον. σελ. 80.

ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Ἡ τελετὴ τῆς ἐνθρονίσεως τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου Παρασκευοπούλου. σελ. 100. — Πασχάλιος Ποιμαντορικὴ ἐκγύκλιος τοῦ Μητροπολίνου Θεσσαλονίκης. σελ. 100. — ***Ἀνδρέου Κ. Παπαγεωργακοπούλου***, Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ 25η Μαρτίου 1821 ὡς συνέχεια τῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἀγώνων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. σελ. 103. — ***Ἰωάν. Ὀρ. Καλογήρου***, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐν Ἡρακλείῳ (Κρήτης) συνέλευσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. σελ. 110. — ***Ἀρχιμ. Κωνστ. Χαρισιάδου***, Καθηγητοῦ τῆς

Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Λόγος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. σελ. 126. — ***Ἀρχιμ. Παντελ. Ροδοπούλου***, ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου. Σύγχρονα πλαίσια τοῦ Ποιμαντορικοῦ καὶ Κατηχητικοῦ ἔργου. σελ. 132. — ***Πρεσβ. Κ. Ἰ. Χαλκιᾶ Δ. Θ.*** Ἱερατ. Προϊστ. τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίας Τριάδος Μόντρεαλ Καναδᾶ. Περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα σελ. 141. — ***Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδου*** Π. Θ. καὶ Ν. Ἡ προσευχὴ καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς κατὰ κατὰ τὸν Romano Guardini. σελ. 148. — ***Κωνστ. Σ. Παπαπέτρου.*** Θρησκευτικότης καὶ ὑποκρισία σελ. 157. — ***Νικολ. Γ. Ζαχαροπούλου***, Θεολόγου Καθηγητοῦ. Περὶ τὸ πρόβλημα τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς κατὰ τοὺς μέχρι τοῦ Εὐσεβίου χρόνους σελ. 164. — ***Κωνστ. Δ. Νούσκα*** S. T. M. Ὁ ἀπολογητὴς Ἀθηναγόρας ὡς φιλόσοφος Χριστιανός. σελ. 173. — Κριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον. σελ. 182.

ΜΑΪΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

— ***Τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.*** Εἰς τοὺς κορυφαίους τῶν Ἀποστόλων Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ τὸ αὐτῶν μαρτύριον ἐνδοξότατον σελ. 187. — ***Ἰωάννου Ὀρ. Καλογήρου***, Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Τὰ περὶ Θρησκείας ἄρθρα τοῦ νέου Συντάγματος. σελ. 192. — ***Ἰωάν. Ἀναστασίου***, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἀνακήρυξις Ἐπιτίμων Διδακτόρων τῶν Καθηγητῶν κ. Π. Εὐδοκίμωφ καὶ κ. Λίβιου Στὰν Πρωθιερέως ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. σελ. 200. — ***Βασιλ. Σταυρίδου***, Καθηγητοῦ τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης. Ἡ Δ΄. Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Π. Σ. Ε., Οὐψάλα, Ἰούλιος 1968. σελ. 227. — ***Ἀρχιμ. Παντελεήμ. Ροδοπούλου***, Ὑφηγητοῦ Πανεπιστημίου. Σύγχρονα πλαίσια τοῦ Ποιμαντικοῦ καὶ Κατηχητικοῦ ἔργου. σελ. 233. — ***Στυλ. Ε. Παπαδήμα***, Καθηγητοῦ Θεολόγου. Αἱ Παιδαγωγικαὶ Ἰδέαι τῶν Μυσταγωγικῶν Κατηχήσεων τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων. σελ. 251. — ***Κωνστ. Δ. Νούσκα***, S. T. M. Ὁ Ἀπολογητὴς Ἀθηναγόρας ὡς φιλόσοφος Χριστιανός. σελ. 259. — ***Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου***, Ποιμαντορικὴ ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ Ἑβδομάδι τῆς Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς (2 - 9 Ἰουνίου 1968). σελ. 263. — (†) Ὁ πρώην Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸς Χρυσόστομος. σελ. 265. — Χρονικά. σελ. 266. — Νέαι ἐκδόσεις. σελ. 267.

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

— Τὸ ἀνακοινωθὲν τῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τῆς Γενεύης. σελ. 269. — Παραινετικὴ ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. σελ. 273. — ***Σεβ. Μητροπολίτου Ἱεραπόλεως Γερμανοῦ Πολυζωΐδου.*** Μία νέα κρίσις σελ. 277. Ὁμιλίαι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου. — ***Βασιλ. Π. Στογιάννου Θ. Δ.*** Ἡ ἐλευθερία ὡς ἀπολύτρωσις καὶ ὡς νέα ζωὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. σελ. 280. — ***Σάββα Ἀγουρίδου***, Καθηγητοῦ Πανε-

πιστημίου Θεσ)νίκης. Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. σελ. 290. — ***Γεωργ. Α. Τσανανᾶ,*** Βοηθοῦ Θεολ. Σχ. Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης. Ἡ ἐργασία κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. σελ. 294.—***Ἰωάν. Δ. Καραβιδοπούλου Δ.Θ.*** Πῶς βλέπει τὸν ἄνθρωπον ὁ Ἀπόστολος Παῦλος. σελ. 299. — ***Ἀρχιμ. Στυλ. Χαρκιανάκι, Δ. Θ.*** Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων. Ἡ Δ΄ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. σελ 304. — ***Ν. Π. Εὐδοκίμωφ.*** Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ (1759 - 1833) ὡς εἰκὼν τῆς Ὀρθοδοξίας. σελ. 330. — ***Ἀρχιμ. Χριστοδ. Παρασκευαΐδου π. Θ. καὶ Ν.*** Ἡ προσευχὴ καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς κατὰ τὸν R Guardini. σελ. 338. — ***Οἰκ. Κων)τίνου Παπαγιάννη,*** Προϊστ. Ἱ. Ν. Ἁγ. Ἀποστόλων. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς Θείας Λατρείας. σελ. 345. — ***Κωντ. Δ. Νούσκα S. T. M.*** Ὁ ἀπολογητὴς Ἀθηναγόρας ὡς φιλόσοφος Χριστιανός. σελ. 355. — † Ἰωάννης Παναγιωτίδης. σελ. 363. — Χρονικά. σελ. 364. — Βιβλιοκρισία. σελ. 367.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

— ***Π. Μητροπολίτου Θεσ)νίκης κ. Λεωνίδου.*** Ποιμαντορικὴ ἐγκύκλιος σελ. 369. — ***Ν. Π. Εὐδοκίμωφ.*** Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ (1759 - 1833) ὡς εἰκὼν τῆς Ὀρθοδοξίας σελ. 371. — ***Ἀρχιμ. Στυλιανοῦ Χαρκιανάκι, Δρος Θ.*** Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων. Ἡ Δ΄ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. σελ. 379. — ***Ἀρχιμ. Χριστοδούλου Παρασκευαΐδου Π. Θ. καὶ Ν.*** Ἡ προσευχὴ καὶ τὰ προβλήματα αὐτῆς κατὰ τὸν Romano Guardini σελ. 409. — ***Κωνστ. Ἰ. Σακελλάρη,*** Θεολόγου Καθηγητοῦ. Χαρακτηρολογία τοῦ Χρυσοστομικοῦ κηρύγματος. (Πρὸς ἀφύπνισιν πνεύματος ἱεραποστολικῆς διακονίας). σελ. 420. — ***Στυλ. Παπαδήμα,*** Θεολόγου Καθηγητοῦ. Ἡ θεία Λειτουργία κατὰ τὰς μυσταγωγικὰς Κατηχήσεις Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας. σελ. 431. — ***Π. Μητροπολίτου Θεσ)νίκης.*** Χαιρετισμὸς πρὸς τὸ Πανελλήνιον Συνέδριον τῶν Δημάρχων. σελ. 437. — ***Π. Ρ.*** Ἐθνικαὶ ἐπέτειοι, 26η καὶ 28η Ὀκτωβρίου. σελ. 439. — Κριτικὸν καὶ βιβλιογραφικὸν δελτίον. σελ. 443 –

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

— ***Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Λεωνίδου.*** Ποιμαντορικὴ ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῶν Χριστουγέννων. σελ. 451 — Σεμινάριον θεολόγων Θεσσαλονίκης. — ***Σάββα Ἀγουρίδου,*** Καθηγητοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης. Τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία. σελ. 455. — ***Δαμιανοῦ Δόϊκου,*** Ὑφηγητοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ. σελ. 460. — ***Ἰωάν. Δ. Καραβιδοπούλου Δ.Θ.*** Ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. σελ. 475. — ***Ἀρχιμ. Συμεὼν Κραγιοπούλου.*** Ἡ Ἁγία Τριὰς καὶ ἡ Ἐκκλησία. σελ. 495. — ***Ἀρχιμ. Στυλιανοῦ Χαρκιανάκι Δ.Θ.***

Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων. Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἀλάθητον αὐτῆς. σελ. 510. — ***Προδρόμου Ἀκανθοπούλου. Π.Θ. καὶ Νομ.*** Τινὰ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας καὶ τοὺς ἐπισήμους ἑρμηνευτὰς αὐτῶν. σελ. 527. — ***Κ)τίνου Παπουλίδη.*** Αἱ περὶ Ἐκκλησίας γνῶμαι Ρώσων θεολόγων τοῦ 19ου αἰῶνος. σελ. 547. — ***Νικ. Ματσούκα Δ.Θ.*** Ἔννοια καὶ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰς συγχρόνους οἰκουμενικὰς ζυμώσεις. σελ. 564. — Περιεχόμενα τοῦ 51ου (ΝΑ΄) ἔτους 1968. σελ. 577.

— Τὰ πρὸς δημοσίευσιν ἀποστελλόμενα εἰς τὸ περιοδικὸν χειρόγραφα, παρακαλοῦμεν νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὰ δύο τυπογραφικὰ φύλλα (32 σελίδες). Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

— Τὰ ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦσι τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων.

— Εἰς τοὺς συνεργάτας, τὸ περιοδικὸν παρέχει δωρεὰν 50 ἀντίτυπα ἐξ ἀνατυπώσεως τῆς μελέτης αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ζητήσωσι τοῦτο γραπτῶς παρὰ τῆς Συντάξεως.